

K.J. Poppe
B. Koole

Onderzoekverslag 89

EEN REKENMODEL OP BEDRIJFSNIVEAU VOOR DE EG-LANDBOUW

Scenario's voor liberalisatie en inkomenssteun

SIGN: L28-89
EX. NO: B
MLV:

Oktober 1991

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Landbouw

552176

REFERAAT

EEN REKENMODEL OP BEDRIJFSNIVEAU VOOR DE EG-LANDBOUW; SCENARIO'S VOOR LIBERALISATIE EN INKOMENSSTEUN

Poppe, K.J. en B. Koole

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1991

Onderzoekverslag 89

ISBN 90-5242-133-1

86 p., 14 tab., 16 fig., 9 bijl.

Onderhandelingen binnen de GATT, het blijven voortduren van overschotproductie en daarmee samenhangend de groei van de uitgaven voor het Gemeenschappelijk landbouwbeleid vormen de achtergrond van pleidooien om de ondersteuning van het prijsniveau te vervangen door toeslagen per ha gewas en per dier. De Europese Commissie heeft in dit kader een voorstel gedaan - ook wel genoemd het "plan-MacSharry" - dat momenteel volop in discussie is.

Het doel van dit Onderzoekverslag is tweërlei. Allereerst om aan te tonen dat het mogelijk is om met behulp van een rekenmodel, dat is gebaseerd op de gegevens uit het EG-boekhoudnet (RICA/FADN), op een zinvolle manier gevolgen van bepaalde maatregelen door te rekenen. Daartoe wordt nagegaan wat het effect is van een hypothetisch liberalisatiescenario. Dit effect wordt berekend op bedrijfsniveau, voor verschillende grootteklassen en bedrijfstypen. Ook zijn de gevolgen onderscheiden naar korte en lange termijn.

Het tweede doel is om een aanzet te geven tot de kwantificering van de gevolgen van het plan-MacSharry. Bij deze berekeningen wordt gebruik gemaakt van de in het eerste deel ontwikkelde methode.

Landbouwbeleid/Inkomens/Landbouwbedrijven/Beleidsanalyse/EG

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	11
1.1 Doel	11
1.2 Opzet	11
2. EFFECT VAN LIBERALISATIE OP HET PRIJSNIVEAU	14
3. EFFECT VAN LAGERE PRIJZEN OP HET INKOMEN	19
3.1 Gemiddelde EG-bedrijf	19
3.2 Grootteklasse	19
3.3 Bedrijfstype	24
4. EFFECT VAN LAGERE PRIJZEN OP DE BEDRIJFSVOERING OP KORTE TERMIJN	31
4.1 Akkerbouw	31
4.2 Melkveehouderij	34
5. EFFECT VAN LAGERE PRIJZEN OP DE BEDRIJFSVOERING OP LANGE TERMIJN	38
5.1 Structuur	38
5.2 Neveninkomsten	40
5.3 Grondwaarde	41
6. COMPENSATIE DOOR INKOMENSSTEUN	46
6.1 Budget EG-landbouwbeleid	46
6.2 Compensatie per ha en gve	47
6.3 Compensatie per EGE	49
6.4 Differentiatie naar bedrijfsgrootte	51
7. HET PLAN-MACSHARRY	54
7.1 Inhoud van het voorstel	54
7.2 Akkerbouw	57
7.3 Rundveehouderij	64
8. SLOTBESCHOUWING	71
LITERATUUR	73
OVERIGE RELEVANTE LITERATUUR	76

INHOUD (vervolg)

	Blz.
BIJLAGEN	77
1 Produktiestructuur per lidstaat, gebaseerd op het EG-boekhoudnet	78
2 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor graanbedrijven (type 1100), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	79
3 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor overige akkerbouwbedrijven (type 1200), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	80
4 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor tuinbouwbedrijven (type 2000), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	81
5 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven (type 4100), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	82
6 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor gespecialiseerde runder-, jong- en mestveebedrijven (type 4200), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	83
7 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor melk- en rundvleesbedrijven (type 4300), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	84
8 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor schapen- en geitenbedrijven (type 4400), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	85
9 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor intensieve-veehouderijbedrijven (type 5000), gemiddelde van 1986/87-1988/89 naar regio	86

Woord vooraf

Er is veel onzekerheid over de toekomst van de landbouw in de EG. Het afgelopen decennium is getracht om de produktie te beheersen door quotering van de melk en het gebruik van stabilisatoren voor de granen. Onderhandelingen binnen de GATT, het blijven voortduren van overschotproduktie en daarmee samenhangend de groei van de uitgaven voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid zijn de redenen dat binnen de Europese Commissie discussies gaande zijn om de ondersteuning van het prijsniveau te vervangen door toeslagen per hectare gewas en per dier. De Commissie heeft, bij monde van landbouwcommissaris MacSharry, in dit kader een voorstel gedaan dat momenteel volop in discussie is.

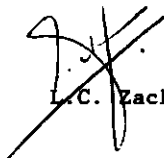
Het doel van dit Onderzoekverslag is tweërlei. Allereerst om aan te tonen dat het mogelijk is om op een zinvolle manier gevolgen van bepaalde maatregelen door te rekenen. Daartoe wordt nagegaan wat het effect is van een, overigens hypothetisch, liberalisatiescenario. Dit effect wordt berekend voor verschillende grootteklassen en bedrijfstypen. Ook zijn de gevolgen onderscheiden naar korte en lange termijn. Het tweede doel is om een aanzet te geven tot de kwantificering van de gevolgen van het plan-MacSharry. Bij deze berekeningen wordt gebruik gemaakt van de in het eerste deel ontwikkelde methode.

Drs. J.C. Blom was betrokken bij bepaling van de hoogte van het geliberaliseerde prijsniveau en ing. M.W. Hoogeveen voerde de noodzakelijke berekeningen uit met het EG-graan- en mengvoedergrondstoffenmodel. Aan het tweede deel, het plan-MacSharry, verleenden ing. W.H. van Everdingen en ing. J.H. Jager hun medewerking. Drs. G.F. Tamminga berekende de structuurgegevens die van belang waren bij het doorrekenen van de consequenties van het plan-MacSharry voor de akkerbouw. Laatstgenoemde is werkzaam bij de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek en Statistiek. Alle overige genoemde personen zijn, evenals de beide auteurs, werkzaam bij de afdeling Landbouw.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar Mr. N. Robson en andere medewerkers bij het boekhoudnet van de EG voor het jaarlijks ter beschikking stellen van een aantal gegevens.

Dit alles is gedaan vanuit de gedachte dat cijfers een hulpmiddel kunnen zijn bij het vinden van nieuwe wegen in onzekerheid.

De directeur,

L.C. Zachariasse

Den Haag, oktober 1991

Samenvatting

Doel en opzet

Het EG-landbouwbeleid is regelmatig onderwerp van discussie als gevolg van problemen die samenhangen met overschotproductie, zoals de budgetproblematiek en het internationale handelsconflict. Zo is onlangs een ingrijpend voorstel door de Commissie gedaan over de "ontwikkeling en toekomst van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid". Hierin worden ideeën ontvouwd voor een drastische prijsverlaging die gecompenseerd zou moeten worden door toeslagen per hectare en per dier. Eerder dit jaar (1991) heeft de Commissie in het kader van de GATT-onderhandelingen voorstellen tot aanzienlijke prijsverlaging gedaan. Deze voorstellen en ook de jaarlijkse prijsaanpassingen behoeven analyse ten aanzien van de effecten op, onder andere, de inkomens in de landbouw.

Het Europese Boekhoudnet (RICA/FADN) is een uitgebreide verzameling gegevens van land- en tuinbouwbedrijven in de EG. Analyse met deze gegevens biedt een goede mogelijkheid om inzicht te verschaffen in de wijze waarop voorstellen, bijvoorbeeld zoals die hiervoor zijn genoemd, op bedrijfsniveau doorwerken naar verschillende sectoren en regio's in de EG. In deze studie wordt een aanzet gegeven tot het ontwikkelen van een nieuw instrument ter ondersteuning van beleidsanalyse voor het gemiddelde bedrijf, waarbij het FADN wordt gebruikt. In de hoofdstukken 2 tot en met 6 wordt aan de hand van een liberalisatiescenario nagegaan wat de gevolgen van lagere prijzen zijn voor de inkomens op korte en lange termijn. Tot slot wordt in het laatste hoofdstuk een begin gemaakt met het doorrekenen van de gevolgen van het in bespreking zijnde plan-MacSharry voor het gemiddelde bedrijf per regio. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de in het eerste deel ontwikkelde methode.

Liberalisatiescenario

Op basis van literatuuronderzoek en berekeningen met het EG-graan- en mengvoedergrondstoffenmodel is een schatting gemaakt van het prijsniveau in een "geliberaliseerde markt". Voor granen is bijvoorbeeld in dit scenario gerekend met een prijsdaling van 40% en voor melk is een prijsmutatie van 25% verondersteld.

Het gemiddelde EG-bedrijf (23 ha en 1,6 arbeidskracht) ziet zijn inkomen met ongeveer 9.800 ECU dalen binnen dit hypothetische scenario. De omvang van het effect van de langere prijzen is mede afhankelijk van de bedrijfsgrootte en van het bedrijfstype. Grotere bedrijven krijgen een forsere inkomensachteruitgang te verwerken. Als percentage van het gezinsinkomen uit bedrijf is het effect echter ook voor de kleinere bedrijven aanzienlijk. De

grootte van het effect is ook afhankelijk van de samenstelling van het produktiepakket. Naarmate meer produkten in dit pakket zitten die relatief zwaar getroffen worden in het liberalisatiescenario zal het effect op het gezinsinkomen uit bedrijf groter zijn.

Lagere prijzen zullen de ondernemer er toe brengen te zoeken naar mogelijkheden om op de variabele kosten te besparen. In de akkerbouw kan dit betekenen dat lagere kg-opbrengsten worden geaccepteerd doordat tegelijkertijd minder voor gewasbescherming en meststoffen wordt uitgegeven. In de rundveehouderij zal via een soortgelijke afweging de verhouding van ruwvoer en krachtvoer worden afgestemd op de nieuwe melk- en vleesprijzen. Op de lange termijn zullen lagere prijzen gevolgen hebben voor de structuur van de sector.

Tot slot van de exercitie met het liberalisatiescenario is berekend wat het effect is van een herverdeling van het budget voor het EG-landbouwbeleid. Hierbij zijn drie varianten onderscheiden: een compensatiebedrag per GVE en per ha, een compensatiebedrag per EGE en een compensatiebedrag per EGE afhankelijk van de bedrijfsgrootte. Bij een compensatie van 132 ECU per GVE en 296 ECU per ha bouwland zou men er in Spanje en Portugal gemiddeld netto op vooruitgaan, terwijl men in Noordwest Europa een inkomensdaling van 40 à 50% zou ervaren. Ook wanneer een toeslag zou gelden van 276 ECU per EGE (de tweede variant) blijven grote verschillen in de mate van compensatie bestaan tussen de lidstaten. Bij de derde variant worden bedrijven kleiner dan 16 EGE volledig gecompenseerd door een toeslag van 433 ECU per EGE, terwijl de grotere bedrijven uit het huidige budget dan gemiddeld nog voor ongeveer 50% kunnen worden gecompenseerd.

Het plan-MacSharry

De bij het doorrekenen van het liberalisatiescenario ontwikkelde methode is ook toegepast bij het berekenen van de consequenties van het plan-MacSharry voor de akkerbouw en de rundveehouderij. Het nadelig effect is zeer verschillend per regio en per bedrijf. Per regio wordt de omvang van het nadelig effect vooral bepaald door het percentage van de bedrijven met een produktie van meer dan 230 ton granen. Voor dat deel van het areaal is in het voorstel geen compensatie voorzien. Per bedrijf hangt het effect mede af van de mate waarin de kg-opbrengsten per ha afwijkt van de gemiddelde kg-opbrengst in de regio waartoe het bedrijf behoort. Bedrijven met een hogere kg-opbrengst worden zwaarder getroffen. Vooral in Oost-Engeland en in delen van Spanje zal een belangrijk deel van het graanareaal braak worden gelegd zonder dat daar compensatie voor wordt ontvangen. Vooral omdat in het voorstel (nog) geen regeling voor de fabrieksaardappelen is opgenomen kunnen nog niet alle consequenties van het voorstel voor de Nederlandse akkerbouw worden overzien.

In de rundveehouderij wordt de opbrengstdaling voor een deel

goedgemaakt door compensaties van EG-wege en voor een ander deel door lagere voerkosten. Op grond van een berekening met het EG-graan- en mengvoedergrondstoffenmodel is een voerprijsdaling van 25% voorzien. Ook hier geldt dat de gevolgen van het plan kunnen verschillen per bedrijf. Hierbij spelen de bedrijfsgrootte en de veebezetting een belangrijke rol. Gemiddeld wordt in Nederland en in belangrijke Franse melkveegebieden in totaal 70% van de inkomensdaling gecompenseerd. In Beieren bijvoorbeeld, waar minder melkkoeien voor de premie in aanmerking komen en veel eigen voer wordt gebruikt, is dit percentage aanzienlijk lager (50%).

Bij de gemaakte berekeningen is geen rekening gehouden met effecten op lange termijn zoals: mogelijke afname van het aantal bedrijven doordat van opvolging wordt afgezien en substitutie-effecten tussen produkten (bijvoorbeeld tussen rund- en varkensvlees).

Slotbeschouwing

In dit verslag is een methode ontwikkeld om analyses te geven van effecten van voorstellen in het kader van het EG-landbouwbeleid. Hierbij is uitgegaan van gegevens uit het EG-boekhoudnet. Zo kan een idee worden gevormd van bijvoorbeeld de hoogte van de inkomens naar regio en bedrijfstype bij effectuering van bepaalde voornemens. Bij de beoordeling van de gerapporteerde uitkomsten zullen de gemaakte veronderstellingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Op een aantal terreinen kan nader onderzoek meer kennis verschaffen van bestaande samenhangen en de veranderingen daarin. In dit kader kunnen genoemd worden: de substitutiecoëfficiënten tussen bepaalde produkten, de problematiek van de marginale kosten (bij het liberalisatiescenario besproken onder korte termijn-effecten) en, hiermee samenhangend, de extensivering van de produktie bij lagere prijzen.

1. Inleiding

1.1 Doel

Nadat in het afgelopen decennium de melkquota en in het graanbeleid de stabilisatoren voor belangrijke veranderingen hebben gezorgd, is het EG-landbouwbeleid opnieuw sterk in beweging. De GATT-onderhandelingen en de voorstellen van landbouwcommissaris MacSharry c.q. de Europese Commissie om de prijssteun te vervangen door een systeem van toeslagen en compensaties, zullen ook de komende tijd een belangrijk element in de landbouwpolitieke discussie vormen.

Landbouweconomen hebben op dit terrein al het nodige beleidsondersteunend onderzoek verricht. Dat geldt met name voor de mogelijke gevolgen van liberalisatie van de internationale agrarische handel en het afbreken van steun aan de agrarische productie voor het prijsniveau op de wereldmarkt. Overigens zijn deze studies niet altijd éénduidig in hun uitkomsten, hetgeen gezien de complexe materie en de onbekendheid met een volledig vrije agrarische handel en productie niet vreemd is. Ook aan de voorstellen van de EG voor steunvermindering in het kader van de GATT is gerekend (Rutten et al., 1990). Vrijwel al deze studies hebben betrekking op het sectorniveau. Een uitzondering is het werk van Brown (1989) die aan de hand van het EG-boekhoudnet voor 1984/85 en 1985/86 heeft nagegaan in welke mate het producenteninkomen van verschillende groepen boeren (naar bedrijfsgrootteklasse, bedrijfstype en lidstaat) zou veranderen bij de overgang naar een (econometrisch geschat) prijsniveau in een geliberaliseerde situatie. Becijferingen over de mogelijke effecten van het voorstel van MacSharry inzake de inkomensvoet op EG-niveau zijn nog niet gepubliceerd. Wel zijn recentelijk (Poppe, 1991) berekeningen voor de Nederlandse melkveehouderij verschenen.

Doel van deze studie is bovenal om te laten zien dat er aan dergelijke voorstellen zinvol kan worden gerekend, juist ook op bedrijfsniveau. Aangegeven zal worden welke gegevens en aannames daarbij nodig zijn. Gezien de Europese dimensie van de besluitvorming is het zinvol dergelijke berekeningen op EG-schaal uit te voeren. In het tijdsbestek dat voor deze studie beschikbaar was, bleek het onmogelijk om alle mogelijke gevolgen van dergelijke beleidsveranderingen kwantitatief in beeld te brengen. Het doel is dan ook vooral om tot een analysemethodiek op hoofdlijnen te komen en aan te geven op welke punten het zinvol is verder onderzoek te doen.

1.2 Methode

Het grotendeels beëindigen van het huidige markt- en prijsbeleid en het introduceren van toeslagen per ha of dier is, ook

in economisch opzicht, een complexe materie door de interactie van effecten enerzijds en het volgtijdelijke karakter van verschillende maatregelen anderzijds. Om toch tot enig inzicht te komen, zal in deze studie een aantal effecten afzonderlijk worden besproken. Als voorbeeld wordt daarbij gebruik gemaakt van de situatie van vergaande liberalisatie, bijvoorbeeld in GATT-verband.

In hoofdstuk 2 wordt nagegaan welk prijsniveau op (lange) termijn zou kunnen ontstaan wanneer de agrarische handel wordt geliberaliseerd en de produktiesteun wordt beëindigd (liberalisatiescenario). Dit prijsniveau is gebaseerd op literatuuronderzoek en een aantal aannames. Er is geen nieuw onderzoek verricht naar een mogelijk evenwichtsniveau voor de prijzen op de agrarische wereldmarkt, daar dit buiten het bestek van de te ontwikkelen rekenmethodiek valt. In hoofdstuk 3 is aangegeven welk effect deze lagere prijzen voor agrarische produkten en produktiemiddelen (zaaizaad, voer) hebben op het inkomen van de Europese landbouwers. Daarbij is gebruik gemaakt van de gegevens van het EG-boekhoudnet RICA (CEG, 1989; Poppe, 1984b; 1987; 1989). Het gaat daarbij om naar regio, bedrijfstype en grootteklasse geaggregeerde gegevens. Individuele gegevens zijn op dit moment niet beschikbaar zodat geen beeld gegeven kan worden van de spreiding van de uitkomsten over de individuele bedrijven. Bij de berekeningen is uitgegaan van de laatst recente gegevens, die voor 1988/89 en de twee voorgaande jaren, waaruit een gemiddelde voor drie jaar is berekend. De voormalige DDR blijft dan ook buiten beschouwing. Prijzen en inkomens zijn vermeld in lopende ECU 1). Als inkomensbegrippen worden de netto-toegevoegde waarde 2) en het gezinsinkomen uit bedrijf gehanteerd. Inkomens uit andere activiteiten en betaalde persoonlijke belastingen (die bij lagere inkomens dalen) blijven dus buiten beschouwing, evenals het aantal personen dat van het gezinsinkomen uit bedrijf moet rondkomen.

Lagere prijzen zullen bij boeren en tuinders aanleiding zijn om tot andere afwegingen te komen tussen (marginale) opbrengsten en (marginale) kosten. Bij de toegerekende kosten (zaaizaad en pootgoed, meststoffen, energie, gewasbeschermingsmiddelen, voer) kan dat niet alleen leiden tot kostendalingen, maar ook tot een milieuvriendelijker produktie. Hoofdstuk 4 behandelt deze effecten van lagere prijzen op de bedrijfsvoering op korte termijn. In het daarop volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de bedrijfsvoe-

-
- 1) Wisselkoersen 1 ECU = f 2,36628 (1986/87) resp. f 2,33 (1987/88) resp. f 2,343 (1988/89). Gemiddeld over de drie jaar: f 2,346.
 - 2) De netto-toegevoegde waarde is de gerealiseerde beloning voor het in het bedrijf aangewende vermogen en de ingezette arbeid, ongeacht of die door de boer en zijn gezinsleden of door de bank, grondeigenaar of werknemer worden verstrekt c.q. geleverd.

ring op langere termijn, waarbij de schaalgrootte van de produktie een belangrijke rol speelt. Bij de beoordeling van de vaste kosten dient ook bedacht te worden dat lagere opbrengsten zullen leiden tot lagere grond- en quotumprijzen en daarmee tot lagere financieringslasten voor de komende generatie. Voor zover mogelijk worden ook de in de hoofdstukken 4 en 5 besproken effecten geïllustreerd met cijfers uit het EG-boekhoudnet. Overigens zegt deze volgorde van behandeling niets over de volgorde waarin de effecten van de genoemde beleidsveranderingen op zullen treden. Bij de in hoofdstuk 2 besproken lange termijn evenwichtsprijzen is al rekening gehouden met lagere produktie. En het effect van lagere grondprijzen zou zelfs deels al bereikt kunnen worden door de "simpele" afkondiging van een nieuw beleid omdat een dergelijke annoncering de verwachtingswaarde-component van de meest vaste produktiefactoren beïnvloedt.

In hoofdstuk 6 wordt ingegaan op de inkomenssteun. Allereerst wordt de in de voorgaande hoofdstukken berekende inkomensdaling als gevolg van liberalisatie vergeleken met het huidige EG-budget voor markt- en prijsbeleid (FEOGA). Vervolgens worden enkele varianten gepresenteerd waarvan, al of niet rekening houdend met de bedrijfsgrootte, aangegeven wordt hoe ze voor verschillende groepen boeren uit zouden pakken. Bij deze berekeningen is geen aandacht besteed aan de termijn waarover de eventuele beleidshervormingen zich uitstrekken. Naarmate deze periode langer is, wordt een groter deel van de inkomensdaling opgevangen door de (deels autonome) produktiviteitsstijging.

In hoofdstuk 7 wordt gezien in hoeverre de ontwikkelde methodiek bruikbaar is om aan de recente EG-voorstellen ("het plan-MacSharry") te rekenen. Besloten wordt met een discussie en suggesties voor verder onderzoek.

2. Effect van liberalisatie op het prijsniveau

Om de effecten van een handelsliberalisatie door te kunnen rekenen, is inzicht nodig in het prijsniveau op de agrarische markten na beëindiging van het prijs-ondersteunend beleid. Het is niet eenvoudig om dit niveau te berekenen. Aanbodsprijzen en kostprijzen (eventueel vermeerderd met transportkosten) in de meest efficiënte produktiegebieden kunnen een aanwijzing vormen voor het prijsniveau dat na liberalisatie tot stand komt. Dergelijke prijzen houden mogelijk echter niet voldoende rekening met substitutie-effecten. Substitutie-effecten kunnen zowel aan de produktiekant (bijvoorbeeld bij dalende graanprijzen neemt op lange termijn het aanbod van potplanten toe) als aan de vraagkant (bijvoorbeeld door dalende rundvleesprijzen neemt de vraag naar varkensvlees af) optreden. Ook moet eigenlijk rekening gehouden worden met effecten van een veranderende bedrijfsstructuur (bijvoorbeeld kostprijzen dalen doordat bedrijfsstructuur of het gebruik van inputs verandert) en van toegenomen welvaart (door liberalisatie dalen prijzen en neemt de welvaart toe zodat de vraag naar sommige produkten en produktiemiddelen stijgt). Dergelijke effecten op wereldschaal zijn moeilijk goed te berekenen, hetgeen dus een complicatie is bij de interpretatie van de conclusies op bedrijfsniveau.

In tabel 2.1 zijn de prijswijzigingen opgenomen waarmee in deze studie in eerste instantie is gerekend. Uitgangssituatie is het prijsniveau 1988/89, het laatste jaar waarover gegevens uit het Europese boekhoudnet beschikbaar zijn. De opgenomen prijsmutaties geven weer welk prijsverschil er bestaat tussen het huidige prijsniveau en dat van een geliberaliseerde, in evenwicht verkerende, wereldmarkt, die niet meer het karakter heeft van een overschotmarkt. Om dat niveau te bereiken zal de produktie in een aantal gebieden en bedrijfstypen af moeten nemen. Waar dat precies zal gebeuren is echter onbekend en ook niet uit het cijfermateriaal te destilleren. Bij het doorrekenen van de prijseffecten op bedrijfsniveau is daarmee geen rekening gehouden; dit is dus een spanning tussen het micro-niveau (prijsverlaging tot een evenwichtsniveau zonder produktiebeperking) en het veronderstelde macro-niveau (prijsverlaging tot een evenwichtsniveau mede door produktiebeperking).

Bij de granen is uitgegaan van een daling van 40%, waardoor de graanprijs ongeveer 25 cent per kg bedraagt. Gezien de hoge mate van substitutie in het bouwplan met oliehoudende zaden (koolzaad e.d.) en peulvruchten, is voor deze gewassen een zelfde daling aangehouden (Poppe, 1984a). Het percentage is ook toegepast op olijfolie, daar de markt voor plantaardige olie eveneens substituerend werkt. Voor de suikerbieten bedroeg de C-suikerprijs in de afgelopen jaren gemiddeld circa 50% van de gemiddelde

Tabel 2.1 Aannames omtrent prijsmutaties: daling in % ten opzichte van gemiddelde prijsniveau 1986/87-1988/89 per produkt

Produkt	Daling
Granen	40
Suikerbieten	50
Oliezaden	40
Peulvruchten	40
Aardappelen	bedrag per ha *)
Overige akkerbouw **)	20
Groenten/bloemen	20
Wijn en druiven	20
Olijven	40
Fruit	20
Citrusfruit	20
Melk (koeien, schapen, geiten)	25
Rundvlees	50
Schapen en geiten: vlees en wol	50
Intensieve-veehouderijprodukten	35
Aangekocht voer ***)	28
Zaaizaad en pootgoed	40

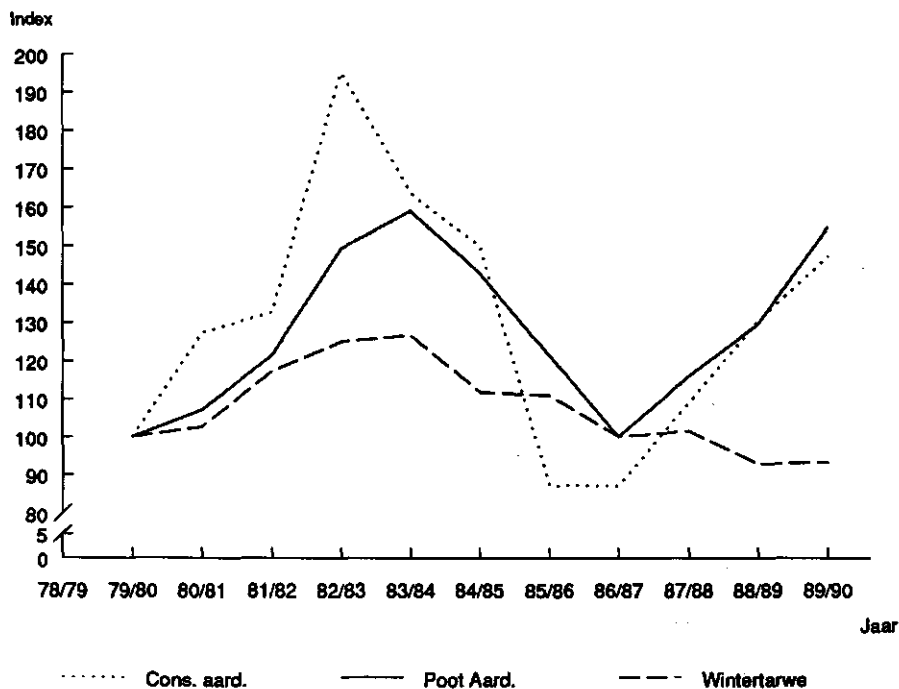
*) Een bedrag gelijk aan de daling per ha graan, zie tabel 2.2;

) Industriële gewassen alsmede overige gewassen en bijprodukten; *) Alsmede marktbaar voedergewassen en intern verkeer voedergewassen.

prijs. Dit verschil is als prijsmutatie aangehouden. Weliswaar mag verwacht worden dat bij liberalisatie de wereldmarkt voor suiker zich herstelt omdat het overschot-karakter van deze markt nu voor een laag prijspeil zorgt, maar anderzijds zou (met name in Europa) verdringing van suiker door andere zoetstoffen aan belang kunnen winnen waardoor vraaguitval ontstaat.

Voor de overige akkerbouwprodukten, met name de aardappelen, is aangenomen dat de geldopbrengsten per ha aardappelen met een zelfde bedrag zullen dalen als de geldopbrengsten van graan in de betrokken regio (tabel 2.2). Terwijl het saldo van een ha winter-tarwe na 1983 fors is gedaald, is het saldo van een ha pootaard-appelen c.q. van een ha consumptieaardappelen tot nu toe redelijk op peil gebleven (figuur 2.1). Dit betekent dat de veronderstelde prijsdaling voor de aardappelen zeker niet hoger zal zijn, maar de maximale daling is in dit scenario.

Substitutie-effecten spelen ook een belangrijke rol bij de sector groenten en bloemen. In de Nederlandse situatie wordt daar voor de glastuinbouw, onder andere gezien het benodigde vakman-schap, meestal niet al te zwaar aan getild. Maar juist ook in

Figuur 2.1 Ontwikkeling van de saldi van wintertarwe, poot-aardappelen en consumptieaardappelen in Nederland (driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde)

Nederland is er een verschuiving opgetreden van groenten naar bloemen en potplanten. Op Europees niveau is er bovendien sprake van een zekere bescherming, met name van een aantal groenten zoals de tomatenteelt. Voor de tafelwijn is de bescherming aanzienlijk. Brown (1989) houdt in zijn studie dan ook rekening met een zeer forse (60%) bescherming voor groenten, bloemen, wijn en druiven. Gezien de hoge opbrengst per ha van deze gewassen heeft een kleine prijsdaling al vrij grote inkomensconsequenties. Bovendien zijn er voor omschakeling investeringen in kennis en duurzame produktiemiddelen nodig, zodat in tabel 2.1 een daling van 20% is opgenomen.

De in tabel 2.1 geformuleerde uitgangspunten leiden tot een daling in opbrengsten per ha graan van 200 ECU (Spanje) tot 500 ECU (Nederland), afhankelijk van de opbrengsten per ha (tabel 2.2). In de Nederlandse akkerbouw is de opbrengstderiving door de hoge kg-opbrengsten hoog. De bedragen voor oliehoudende zaden en

Tabel 2.2 Daling van de geldopbrengsten per ha (ECU) voor enkele gewassen naar lidstaat

Lidstaat	Gewas				
	granen	groenten en bloemen *)	wijn en druiven	fruit incl. citrus	olijven
België	469	9777	.	1703	.
Denemarken	329	6476	.	550	.
Duitsland	400	15947	2066	959	.
Griekenland	299	12156	594	687	448
Spanje	199	2537	138	382	244
Frankrijk	387	10210	1006	1094	193
Ierland	324	.	.	.	.
Italië	428	16957	801	946	628
Luxemburg	297	.	3032	.	.
Nederland	499	15238	.	1346	.
Portugal	278	2703	238	251	114
Ver. Kon.	368	4591	.	892	.

*) Exclusief oppervlakte akkerbouwmatige groenteteelt.

peulvruchten liggen ook beneden de 500 ECU per ha. Voor suiker gaat het om bedragen in de orde van grootte van 900 tot 1.400 ECU. Groot is de spreiding in opbrengsten per ha bij de groenten en bloemen en bij de blijvende teelten (wijn, olijven, fruit). Bij groenten en bloemen betekent de aanname van 20% een daling in opbrengsten per ha van ruim 2.500 ECU op het Iberisch schiereiland tot circa 16.000 ECU in Nederland, Duitsland en Italië. Bij de wijnbouw, inclusief druiventee, zijn de relatieve verschillen nog groter. Vooral voor de intensieve Luxemburgse wijnbouwers is de derving per ha groot (3.000 ECU), vergeleken met bijvoorbeeld Spanje (138 ECU). De relatieve verschillen tussen de lidstaten zijn voor fruit vergelijkbaar met die voor groenten en bloemen: een betrekkelijk geringe opbrengstdaling per ha op het Iberisch schiereiland (ruim 200 ECU) tegenover een sterke daling in Nederland en vooral België.

In de veehouderijsector is aangenomen dat de melkprijs daalt tot het niveau van efficiënte Engelse melkveebedrijven, zijnde circa 60 cent per kg melk; ten opzichte van ons land is dat een daling van 25% (Poppe, 1989), welke voor de gehele EG is gehanteerd. Weliswaar is Nieuw-Zeeland een efficiëntere producent (Isermeyer, 1988), maar het is de vraag of die aanbieder ook groot en dichtbij genoeg is om het wereldprijsspeel voor de gehele melkplas te bepalen. Overigens dient vermeld te worden dat Brown (1989) in zijn studie een veel groter verschil in prijsniveaus voor de melksector hanteerde.

Bij vlees zijn de prijswijzigingen dramatischer. De bescherming van rundvlees en schapevlees in de EG is relatief sterk. Het prijsniveau van rundvlees is in de EG circa drie keer zo hoog als in Argentinië, en dat van schapevlees acht keer zo hoog als in Australië. Voorzichtigheidshalve is voor beide produkten een prijsdaling van 50% gehanteerd.

Voor de produkten van de intensieve veehouderij is de bescherming niet zo hoog, maar er zal wel een prijsdaling optreden omdat de produktiekosten (als gevolg van lagere voerprijzen) dalen. Uit berekeningen met het EG-graan- en mengvoedergrondstoffenmodel blijkt dat een prijsdaling van graan, rekening houdend met substituties, leidt tot een daling van de voerprijzen ter grootte van 70% van die prijsdaling. Deze verhouding is vrijwel onafhankelijk van de samenstelling van het regionale voerpakket.

Een graanprijsdaling van 40% leidt dus tot een voerprijsdaling van 28%. Daar in de intensieve veehouderij circa 70% van de kosten uit voerkosten bestaat, ligt de aanname van een opbrengstprijsdaling van minstens 20% voor de hand. In dat geval blijven de marges in stand, hetgeen bij inkomensdalingen in andere sectoren te optimistisch is. Substitutie aan de aanbodzijde zal een sterkere prijsdaling veroorzaken. Ook substitutie aan de vraagzijde zal daar aan bijdragen: doordat de rundvleesprijzen aanmerkelijk sterker dalen, zullen consumenten van varkensvlees naar rundvlees switchen. Uit marktonderzoek over de jaren zestig en zeventig bleek de kruislingse elasticiteit tussen beide vleessoorten vrij hoog te zijn. Een prijsdaling van rundvlees met 1% leidt tot een daling van de afzet van varkensvlees met circa 0,4% (Poppe en Spitters, 1984c). Om deze redenen is een prijsdaling van 35% verondersteld. De prijsdalingen zullen ook doorwerken aan de kostenkant. Genoemd werd al de voerkostendaling. Verder is aangenomen dat de kosten van zaaizaad en pootgoed in dezelfde mate dalen als de graanprijs.

3. Effect van lagere prijzen op het inkomen

3.1 Gemiddelde EG-bedrijf

De wijze waarop de verschillende veronderstellingen over prijsdalingen uitwerken kan allereerst worden gedemonstreerd met de cijfers van de gemiddelde EG-boerderij zoals die door het EG-boekhoudnet wordt beschreven (tabel 3.1) 1). Dit gemiddelde bedrijf heeft 23 ha waarop 1,6 arbeidskrachten (full-time basis) werkzaam zijn. Het vertegenwoordigt bijna 60% van de landbouw-bedrijven in de Gemeenschap, die samen 95% van de produktie hebben. Daar het effect van prijsdalingen vooral aan de produktie is gekoppeld, wordt daarmee vrijwel het gehele effect beschreven. Bij eventuele compensatiemaatregelen aan een ieder die in statistiek als landbouwer wordt aangemerkt, dient men echter te beseffen dat er nog circa 3,15 miljoen bedrijfjes als zodanig zijn geregistreerd.

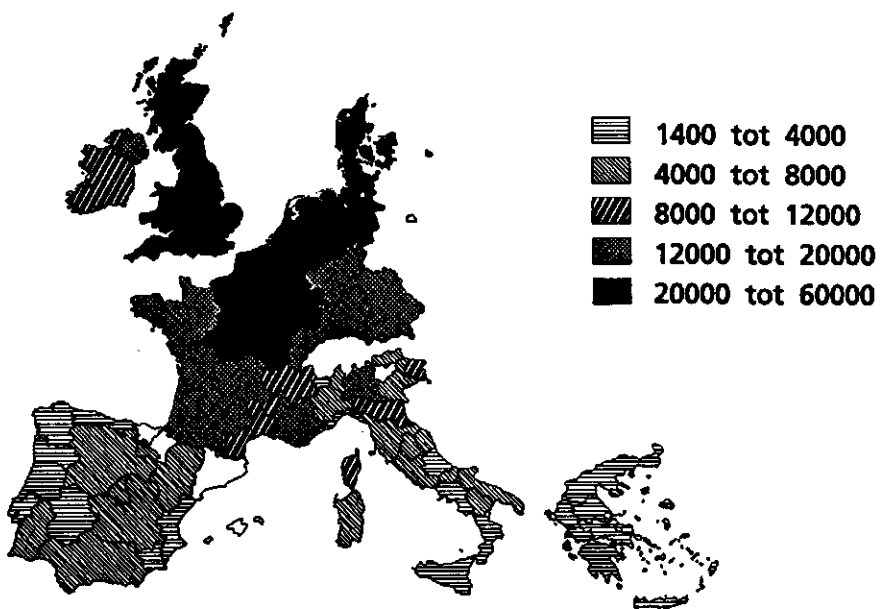
Gemiddeld per bedrijf blijkt de opbrengstderving 9.800 ECU te zijn, met als gevolg dat het gezinsinkomen uit bedrijf wordt gedecimeerd tot 1.000 ECU. Van de opbrengstdaling ad 12.500 ECU wordt op de gemiddelde EG-boerderij 2.700 ECU gecompenseerd door dalende kosten van voer en zaaizaad. De grootste bijdrage aan de opbrengstdaling wordt geleverd door de rundveesector: melk en rundvlees samen maken daar 45% van uit. Na correctie voor de gedaalde voerkosten is dit nog circa een derde. De graansector is verantwoordelijk voor ruim een kwart van de opbrengstderving. Ook varkensvlees is een belangrijk produkt (13%), zij het dat ook hier compensatie plaatsvindt. Typisch zuidelijke produkten als citrus, wijn en olijven nemen in het veronderstelde prijsscenario samen 8% van de opbrengstderving voor hun rekening.

3.2 Grootteklasse

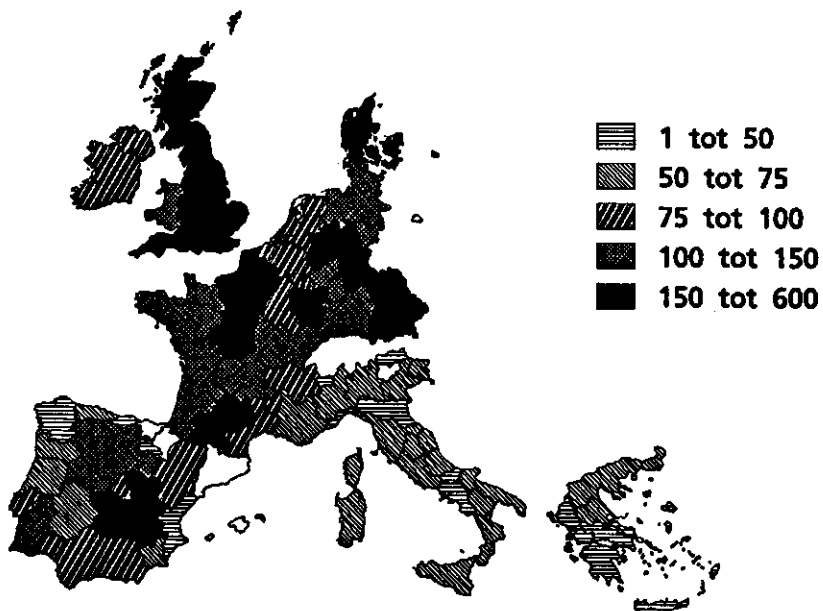
Op dezelfde wijze als in tabel 3.1 zijn berekeningen uitgevoerd naar regio, bedrijfstype en grootteklasse. Uit de berekeningen naar regio blijkt dat vooral de noordelijke gebieden in de EG door de prijsdalingen worden getroffen, zowel in absolute bedragen (figuur 3.1) als gerelateerd aan het gezinsinkomen uit bedrijf (figuur 3.2). Zowel de bedrijfsgrootte als het bedrijfstype zijn daar debet aan.

De noordelijke gebieden kennen over het algemeen een veel

1) In tegenstelling tot de andere tabellen is deze berekening niet op drie jaar maar alleen op de jaren 1987/88 en 1988/89 gebaseerd.

Figuur 3.1 Effect van prijsdaling op het gezinsinkomen uit bedrijf in ECU

Figuur 3.2 Effect van prijsdaling uitgedrukt in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf

Tabel 3.1 Effect van prijsdalingen op het gezinsinkomen uit bedrijf van de gemiddelde EG-boerderij (liberalisatiescenario, in ECU, gemiddelde van 1987/88 en 1988/89, op basis van 55.900 steekproefbedrijven die 4,1 miljoen bedrijven representeren)

	Vitgangs- situatie per bedrijf	Effect prijsdaling in ECU	in % totaal	Nieuwe situatie per bedrijf
Opbrengsten				
Granen	6.404	2.562	26,1	3.842
Suikerbieten	1.002	501	5,1	501
Oliehoudende zaden	821	328	3,3	492
Eiwithoudende gewassen	428	171	1,7	257
Aardappelen	699	77	0,8	622
Industriële gewassen	492	98	1,0	393
Groenten en bloemen	3.308	662	6,8	2.646
Fruit	1.086	217	2,2	869
Citrusfruit	282	56	0,6	225
Wijn en druiven	2.360	472	4,8	1.888
Olijven	636	254	2,6	381
Voedergewassen	1.073	300	3,1	773
Ov. gewassen	551	110	1,1	440
Koemelk en melkprod.	8.264	2.066	21,1	6.198
Rundvlees	4.970	2.485	25,4	2.485
Varkensvlees	3.684	1.289	13,2	2.395
Pluimveevlees	612	214	2,2	398
Eieren	544	190	1,9	354
Melk schapen/geiten	370	93	0,9	278
Schapen en geiten *)	768	384	3,9	384
Overige opbrengsten	1.566	0	0,0	1.566
TOTAAL OPBRENGSTEN	39.920	12.531	(127,9)	27.389
w.v. intern verkeer	2.065	581		1.484
gezinsverbruik	460	0		460 **)
Bedrijfsbelastingen/subsidies	538	0		538
Kosten				
Voerkosten graasdieren	4.427	1.239	12,6	3.187
Voerkosten hokdieren	3.486	976	10,0	2.510
Ov. veekosten	798	0	0,0	798
Zaaizaad en pootgoed	1.293	517	5,3	776
Meststoffen	2.200	0	0,0	2.200
Gewasbesch. middelen	1.145	0	0,0	1.145
Ov. kosten gewassen	623	0	0,0	623
Indirecte kosten	6.316	0	0,0	6.316
Afschrijvingen	4.724	0	0,0	4.724
TOTAAL NON-FACTORKOSTEN	25.013	2.733	(27,9)	22.280
NETTO-TOEGEVOEGDE WAARDE	15.445	9.799	100,0	5.646
Betaald loon	2.065	0		2.065
Betaalde pacht	1.176	0		1.176
Betaalde rente	1.591	0		1.591
Totaal betaalde factorkosten	4.832	0		4.832
Investeringspremies	181	0		181
GEZINSINKOMEN UIT BEDRIJF	10.794	9.799	100,0	995

*) Excl. melk; **) De waarde van dit verbruik daalt bij prijsverandering, doch dit leidt niet tot een inkomensverlies.

betere bedrijfsstructuur. Enerzijds heeft dat een historische achtergrond: meer dan in bijvoorbeeld Amerika kennen de gebieden in de EG met de beste landbouwkundige mogelijkheden (qua grondsoort en klimaat) ook een gunstige bedrijfsstructuur (Moyer en Josling, 1990). Anderzijds is deze structuur ook nodig, c.q. blijft ze intact, omdat dit gebieden zijn met een hoog welvaartsniveau. Wil de landbouw in die welvaart meedelen dan is een hoge arbeidsproductiviteit nodig, gebaseerd op een gunstige land/man verhouding. Grote bedrijven krijgen bij prijsdaling te maken met de grootste absolute omzetsdaling, net zoals ze het meest profiteren van het huidige prijsbeleid. Tabel 3.2 geeft een beeld van de effecten per lidstaat naar bedrijfsgrootte. Gezien de indeling naar de economische omvang van de bedrijven (gemeten in EGE), mag verwacht worden dat de absolute effecten niet al te veel uiteen lopen binnen één grootteklasse. Zo blijkt in grootteklasse 6 (12-16 EGE) het effect tussen de 5.000 en 9.000 ECU te belopen. Bij grotere bedrijven zijn er wat grotere verschillen tussen de lidstaten: in grootteklasse 8 (40-100 EGE) is het effect circa 30.000 ECU, met Griekenland (10.000 ECU) en Ierland (40.000 ECU) als uitschieters. De verschillen tussen de lidstaten worden dus in belangrijke mate verklaard door verschillen in bedrijfs-groottestructuur. Zo is het effect in absolute ECU voor het gemiddelde Portugese (2.200 ECU) en Italiaanse bedrijf (6.000 ECU) maar een fractie van de effecten in Nederland (28.000 ECU) en het Verenigd Koninkrijk (33.000 ECU), terwijl het effect voor de grootste bedrijven (klasse 9) voor Portugal, Nederland en Italië niet noemenswaardig uiteenloopt.

Geaggregeerd over de vertegenwoordigde bedrijven laat het totale effect van prijsdaling zich becijferen op circa 40 miljard. Ter vergelijking: het huidige markt- en prijsbeleid (FROGA) kost jaarlijks zo'n 26 miljard ECU. De grootteklassen met de bedrijven kleiner dan 12 EGE bevatten bijna 60% van de bedrijven maar nemen 17 procent van het prijsdalingseffect voor hun rekening. Op deze bedrijven is het effect in de regel kleiner dan 6.000 ECU per bedrijf. Ook in die gevallen gaat het echter om een substantieel deel van het inkomen. Twaalf procent van de bedrijven heeft bijna de helft van de productie in handen, en neemt ook 45% van de berekende prijsdaling voor zijn rekening.

Deze verdeling wordt nog schever wanneer bedacht wordt dat er nog 5% van de productie (en 10% van het areaal) in handen is van de 3,15 miljoen bedrijven die te klein zijn om door het boekhoudnet te worden vertegenwoordigd. Bijlage 1 bevat meer gegevens over de produktiestructuur per lidstaat.

Wordt de berekende prijsdaling uitgedrukt in een percentage van het gezinsinkomen uit bedrijf, dan blijkt dat voor alle bedrijven een substantiële inkomensdaling optreedt. Griekenland en Italië zijn het minst slecht af, met een halvering van het inkomen in vrijwel alle grootteklassen. In die landen leveren de grootste bedrijven relatief wel iets in, maar niet veel meer dan de kleine bedrijven. In de andere lidstaten is het bedrijfs-

Tabel 3.2 Negatief effect van prijsdaling op het gezinsinkomen uit bedrijf (liberalisatiescenario in ECU) naar lidstaat en grootteklasse a), alle bedrijfstypen

Lidstaat	Grootteklasse									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
in procenten										
EG-totaal:										
Bedrijven	2	23	13	8	12	8	22	10	2	100
EGE b)	0,1	4	3	3	6	6	31	30	17	100
Effect	0,1	4	4	3	6	6	33	30	14	100
in 1000 ECU										
België						8,5	15,5	33,5	70,6	21,9
Denemarken		2,0	3,0	4,4	6,6	14,3	32,8	87,2	19,0	
Duitsland				5,3	8,0	16,6	32,2	60,5	17,0	
Griekenland		2,0	2,4	3,1	3,9	5,0	7,0	10,9		3,1
Spanje		2,3	3,5	4,4	5,8	8,3	13,5	32,0	80,4	5,4
Frankrijk				5,8	8,0	14,8	29,7	59,0	16,8	
Ierland		2,3	3,8	4,8	6,5	8,7	16,3	39,1	104,3	9,0
Italië		1,7	2,5	3,5	4,6	6,4	10,8	24,6	59,4	6,0
Luxemburg							18,0	29,5		19,5
Nederland							13,6	30,1	68,1	27,8
Portugal	0,8	1,3	1,9	2,5	3,3	4,7	8,2	21,5	57,1	2,2
Ver.Kon.			3,4	4,8	7,1	8,9	14,9	32,1	96,5	33,4
in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf										
EG	46	53	55	58	70	76	92	108	140	91
België						74	73	77	79	75
Denemarken c)		-46	-75	-176	-1380	282	327	776	493	
Duitsland				336	136	121	143	141	134	
Griekenland		44	44	45	44	48	52	53		46
Spanje		70	65	72	72	69	103	145	275	82
Frankrijk				104	100	111	133	144	119	
Ierland		85	83	80	87	87	89	96	128	91
Italië		46	50	50	53	52	54	56	63	53
Luxemburg							85	92		89
Nederland							85	89	86	88
Portugal	47	56	53	67	65	76	88	120	123	67
Ver.Kon.			163	125	186	144	128	154	246	183

a) De volgende grootteklassen zijn onderscheiden: 1 = < 2 EGE
 2 = 2-4 EGE, 3 = 4-6 EGE, 4 = 6-8 EGE, 5 = 8-12 EGE,
 6 = 12-16 EGE, 7 = 16-40 EGE, 8 = 40-100 EGE, 9 = 100 en meer EGE;
 b) Produktie gemeten in EGE; c) Een negatief percentage betekent dat het gezinsinkomen reeds kleiner dan nul is.

grootte-effect veel groter. In Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken wordt voor alle groepen bedrijven het inkomen negatief (effect groter dan 100%). Denemarken is een bijzonder geval, daar reeds in de uitgangssituatie de gezinsinkomens uit bedrijf negatief of zeer laag zijn. De berekende percentages boeten daardoor aan zeggingskracht in.

3.3 Bedrijfstype

Naast de bedrijfsgrootte is ook het productiepakket verantwoordelijk voor het grote effect van prijsdalingen in de noordelijke gebieden van de EG. Een aantal zware marktorderingsproducten zoals granen, melk, rundvlees en suiker zijn in bepaalde zuidelijke regio's minder belangrijk (Thiede, 1990). Binnen de lidstaten zijn er dan ook verschillen in de effecten naar bedrijfstype (tabel 3.3).

Bij de akkerbouwbedrijven is het absolute effect in alle landen met uitzondering van Portugal groter dan op de gespecialiseerde graanbedrijven. De daling van de suikerbietenprijs is daar mede voor verantwoordelijk. Relatief (in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf) is het effect op de graanbedrijven echter groter, zij het dat dit niet in alle lidstaten het geval is.

Vergeleken met de graan- en de akkerbouwbedrijven is het effect op de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven zowel absoluut als relatief veel kleiner, met uitzondering van Nederland en Denemarken. De grote, intensieve tuinbouwbedrijven worden in deze twee landen met opbrengstdalingen geconfronteerd die absoluut gezien groter zijn dan op de akkerbouwbedrijven. Gezien de specifieke glasteelten in deze twee landen zou het effect in vergelijking met de andere landen echter juist daar wel eens wat minder groot kunnen zijn dan verondersteld.

Bij de gespecialiseerde melkveebedrijven (type 4100) is het beeld geschakeerd. Zo is de opbrengstdaling in Nederland en Denemarken fors, ook in vergelijking met bijvoorbeeld de akkerbouwbedrijven. In België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk is de daling daarentegen kleiner, en ook kleiner dan op de akkerbouwbedrijven. In de onderzochte jaren waren de akkerbouwinkomens duidelijk lager dan de inkomens in de melkveehouderij. Het verschil tussen een combinatie van stabilisatorenbeleid en quotering lag daar mede aan ten grondslag. Wordt het effect van de prijsdaling gerelateerd aan het inkomen, dan is in alle landen met uitzondering van Griekenland het effect op de melkveebedrijven geringer dan op de akkerbouwbedrijven.

Bij de gespecialiseerde rundvleesproducenten (type 4200) ligt de opbrengstdaling in dezelfde orde van grootte als op de melkveebedrijven. Alleen in het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Nederland (waar dat type bedrijven weinig voorkomt) ligt het absolute effect de helft lager. De rundvleesproductie kent echter lage marges, met als gevolg dat het relatieve effect veel groter

Tabel 3.3 Negatief effect van prijsdaling op het gezinsinkomen uit bedrijf (liberalisatiescenario in ECU) naar lidstaat en bedrijfstype a), alle grootteklassen

Lidstaat	Bedrijfstype								
	1100	1200	2000	4100	4200	4300	4400	5000	alle
in procenten									
EG-totaal:									
bedrijven	7,3	16,8	2,7	14,0	3,9	2,5	5,0	1,5	100
EGE b)	7,0	19,6	7,2	18,8	2,6	2,8	3,4	3,4	100
Effect	8,3	19,3	3,6	8,4	4,1	3,3	3,9	3,8	100
in 1000 ECU									
België		32,3	16,4	17,8	29,3	22,6		26,5	21,9
Denemarken	7,8	15,7	30,7	22,9				42,5	19,0
Duitsland	13,5	24,4	16,5	15,2	17,2	16,9		20,9	17,0
Griekenland	4,2	3,0	3,9	3,8	4,8		3,6	11,9	3,1
Spanje	7,6	8,0	4,5	3,6	5,5	4,1	4,6	10,7	5,4
Frankrijk	25,7	24,3	13,3	13,3	14,6	17,3	11,2	24,1	16,8
Ierland	15,4	18,3		11,4	5,0	10,5	5,7		9,0
Italië	7,2	6,0	6,1	10,6	12,3	12,5	7,1	40,0	6,0
Luxemburg				20,7		23,7			19,5
Nederland		23,5	34,1	28,3	15,6			31,4	27,8
Portugal	8,1	2,7	2,0	3,4	2,2	3,1	2,1	8,6	2,2
Ver.Kon.	42,9	56,8	42,6	27,4	11,2	38,5	17,7	47,6	33,4
in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf									
EG	150	117	58	78	119	87	76	161	91
België		98	48	60	107	81		92	75
Denemark.c)	-200	-697	276	155				333	493
Duitsland	583	194	78	97	470	135		203	134
Griekenland	80	49	35	62	64		42	87	46
Spanje	127	93	43	48	111	52	68	108	82
Frankrijk	192	162	68	99	143	126	107	184	119
Ierland	146	152		76	116	92	77		91
Italië	81	58	32	47	83	56	51	70	53
Luxemburg				81		100			89
Nederland		148	69	73	103			228	88
Portugal	101	71	44	54	220	64	73	107	67
Ver.Kon.	381	351	93	96	184	132	142	360	183

a) De volgende bedrijfstypen zijn onderscheiden: 1100 gespecialiseerde graanbedrijven, 1200 algemene akkerbouwbedrijven, 2000 gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, 4100 gespecialiseerde melkveebedrijven, 4200 gespecialiseerde runder-, jong- en mestveebedrijven, 4300 rundveebedrijven (melk-, jong- en mestveebedrijven), 4400 graasdierbedrijven (schapen, geiten en andere), 5000 gespecialiseerde veredelingsbedrijven; b) Productie gemeten in EGE, c) Een negatief percentage betekent dat het gezinsinkomen reeds kleiner dan nul is.

is dan in de melkveehouderij. Terwijl onder het geformuleerde prijsscenario er in de melkveehouderij nog enig inkomen resteert na de prijsdaling, is dit bij de gespecialiseerde rundvlees-bedrijven niet het geval.

Op de gespecialiseerde intensieve-veehouderijbedrijven is het effect van de prijsdaling eveneens groter dan het huidige gezinsinkomen uit bedrijf. Overigens viel de onderzochte periode 1986/87-1988/89 grotendeels samen met het dal in de varkens-cyclus, zodat het absoluut effect groter zal zijn. Met name in Nederland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk is in dit prijs-scenario de daling van de voerprijzen veel te gering om de daling van de opbrengstprijzen goed te maken.

Bij nadere analyse van de verschillen tussen de regio's bin-nen een bedrijfstype blijkt dat niet alleen de grootte van de bedrijven maar ook de bedrijfsopzet een grote invloed heeft op de omvang van het prijsdalings-effect. Bedrijven met smalle marges (veel betaalde non-factorkosten) en/of met weinig inzet van arbeid en eigen vermogen van het gezin zien zich geconfronteerd met inkomensdalingen die vaak groter zijn dan hun huidige gezins-inkomen uit bedrijf 1).

Op de graanbedrijven (type 1100, bijlage 2) is sprake van grote verschillen in kg-opbrengsten en gerealiseerde opbrengst-prijzen tussen de regio's. Zo zijn de opbrengsten per ha in bij-voorbeeld Frankrijk (Centre) en Oost-Engeland veel hoger dan in Macedonië of Castilla-Leon. Ook de bedrijfsgrootte verschilt sterk: het gemiddelde graanbedrijf in Castilla-Leon (56 ha) beboert een vijf keer zo grote oppervlakte dan dat in Macedonië (13 ha) en het Oost-Engelse (133 ha) bijna het dubbele van dat in Centre (73 ha). Maar ook de verschillen in kostenopbouw dragen bij aan het feit dat prijsdalingen in het ene gebied een veel grotere invloed op het inkomen hebben dan in het andere. Zo ont-lopen de graanbedrijven in Beieren en Denemarken elkaar qua op-pervlakte niet veel, maar de Deense afschrijvingskosten (190 ECU per ha) liggen veel lager dan de Beierse (354 ECU). Ook de mate waarin van betaalde arbeid gebruik wordt gemaakt, draagt belang-rijk bij aan het relatieve effect van de prijsdalingen: de Oost-Engelse graanbedrijven voorzien voor 53% van hun arbeidsbehoefte door vreemd personeel. Terwijl voor de Franse (Centre) en Oost-Engelse graanbedrijven een prijsdaling wordt berekend die 110 à 115% van de netto-toegevoegde waarde is, komt dat in Centre over-een met 180% van het gezinsinkomen uit bedrijf en in Oost-Engeland met meer dan 400%.

Bij de onderzochte groepen graanbedrijven blijkt het effect van prijsdalingen het grootst in Oost-Engeland, zowel absoluut (47.000 ECU) als in een percentage van het gezinsinkomen uit be-

-
- 1) De bedrijfsuitkomsten van de hierna besproken groepen bedrijven komen uitgebreider aan de orde in Poppe, 1989 respectievelijk in Wisman, 1991.

drijf. De absolute bedragen zijn het kleinst in Macedonië (4.100 ECU) en in Denemarken, Castilla-Leon en Beieren (allen circa 7.000 à 8.000 ECU). In Beieren en Denemarken zijn dit echter forse percentages van de netto-toegevoegde waarde en het gezinsinkomen uit bedrijf. Castilla-Leon is de enige streek waar na prijsdaling nog een klein positief inkomen zou resteren.

Bij de overige akkerbouwbedrijven (type 1200, bijlage 3) blijkt het effect van het veronderstelde prijsscenario eveneens belangrijk uiteen te lopen tussen de onderzochte groepen bedrijven. Het absolute effect is ook hier het grootst in Oost-Engeland: 68.000 ECU, hetgeen overeenkomt met het bedrag dat momenteel aan netto-toegevoegde waarde wordt gerealiseerd. Ook in België, Niedersachsen en Picardië is het effect groot (30.000-40.000 ECU). Door het grote aandeel aardappelen in het bouwplan ligt het effect in Nederland lager (23.000 ECU), maar omdat daarbij de fabrieksaardappelen niet anders behandeld zijn dan de poot- en consumptieaardappelen is dit een iets te positief beeld. Door de kleine bedrijfsoppervlakte valt het effect voor Veneto, Ribatejo en Macedonië veel lager uit. In Veneto en Macedonië resteert door de hoge solvabiliteit en het grote aandeel van de gezinsarbeid ook ongeveer de helft van het oorspronkelijke gezinsinkomen. In tegenstelling tot de graanbedrijven, resteert op vrijwel alle groepen onderzochte bedrijven na de veronderstelde prijsdaling nog een deel van de toegevoegde waarde. Groot is dat deel echter niet: het loopt uiteen van 10 tot 40% van de huidige toegevoegde waarde.

Veel minder ongunstig is wat dat betreft de situatie in de tuinbouw (excl. blijvende teelten zoals fruit, olijven, wijn en boomkwekerij). Bij deze bedrijven (type 2000, bijlage 4) resteert 60 à 70% van de toegevoegde waarde. Ook hier loopt de bedrijfsopzet tussen de lidstaten sterk uiteen. De oppervlakte loopt uiteen van 2 ha (Duitsland, Italië) tot 14 ha (Verenigd Koninkrijk). In Noordwest-Europa wordt daarbij zeer veel vreemde arbeid gebruikt: in Nederland ruim 50%, Denemarken 55%, Duitsland 60% en het Verenigd Koninkrijk bijna 80%. Het aandeel van het vreemd vermogen ligt daarbij veelal rond de 50%, met een ongunstiger situatie in Denemarken (70%) en - opvallend - een gunstiger in het Verenigd Koninkrijk (20%). Vreemd vermogen is in de Mediterrane tuinbouw veel minder dominant aanwezig (minder dan 10%). Gevolg van deze verschillen in de verhouding tussen betaalde en onbetaalde factorinbreng is dat de vrij geringe verschillen in de relatieve daling van de netto-toegevoegde waarde sterk uiteenlopende gevolgen hebben voor het gezinsinkomen. De Italiaanse en Griekse bedrijven zien zich geconfronteerd met een prijsdaling die overeenkomt met een derde van de netto-toegevoegde waarde en ook ongeveer een derde van het gezinsinkomen uit bedrijf. Het andere uiterste is te vinden in Denemarken, waar de netto-toegevoegde waarde daalt met ruim 40% en het gezinsinkomen uit bedrijf met 27%. In Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk worden de tuinders met een zelfde discrepantie geconfronteerd: een

daling van de netto-toegevoegde waarde van 30 à 40% en een daling van het gezinsinkomen uit bedrijf van 70 tot 90%. Overigens is juist in deze landen de glastuinbouw een sterk gespecialiseerde teelt die veel kennis en investeringen vereist. De mate waarin aan de vraagkant substitutie optreedt van glasgroente door de opengrondsgroente en fruit (die wel gevoelig lijken voor substitutie aan de aanbodzijde vanuit de akkerbouw) zullen bepalend zijn voor het realiteitsgehalte van deze uitkomsten.

Op de gespecialiseerde melkveebedrijven (type 4100, bijlage 5) is er een groot verschil in de produktie per ha: tegenover 12.000 kg melk per ha in Nederland staat Ierland met een produktie van 3.365 kg. Dat is het gevolg van verschillen in veebezetting en melkproduktie per koe. In Ierland, Niedersachsen, Basse-Normandië en Pays de la Loire loopt gemiddeld maar circa één melkkoe per ha (Nederland: 1,9), zonder dat dit altijd gecompenseerd wordt door meer mestvee. Dit gaat samen met verschillen in voerkosten en arbeidsbezetting en is (deels) verklaarbaar uit lokale prijsverhoudingen (zie ook paragraaf 4.2).

Gevolg van deze verschillen in bedrijfsgrootte en bedrijfsstructuur is dat het effect van de veronderstelde prijsdalingen het grootst is in West-Engeland en Nederland (bijna 30.000 ECU), gevolgd door Wales (25.000 ECU). In de andere regio's ligt het effect in de orde van grootte van 15.000 ECU (Beieren, Basse-Normandië, Pays de la Loire en Bretagne) respectievelijk 20.000 ECU (Noord-Ierland, Niedersachsen en Denemarken). Ierland en Italië zijn uitschieters naar beneden (ruim 10.000 ECU). In de meeste gebieden komt dit overeen met 60 à 70% van de netto-toegevoegde waarde, zij het dat dit percentage in Italië duidelijk lager (42%) is en in Bretagne (76%) en Beieren (82%) duidelijk hoger is. Nederland scoort ook iets gunstiger dan gemiddeld (52%). Gerelateerd aan het gezinsinkomen uit bedrijf blijkt dat in vrijwel alle regio's de veronderstelde prijsdalingen daarvan weinig overlaten. Italië is een gunstige uitzondering (een halvering van het inkomen) en ook Nederland en (Noord-)Ierland blijven bij een drastische prijsdaling het langst op de been: 25 à 30% van het inkomen blijft behouden ¹⁾. Voor Nederland wordt dat veroorzaakt door de gunstige opbrengsten per koe in de basisjaren en door de forse daling van de voerkosten. In Ierland zijn, naast de gunstige marge per koe, juist de lage voerkosten per koe (veel eigen ruwvoer) de verklaring voor deze uitkomsten.

Op de bedrijven die zich hebben gespecialiseerd in de produktie van rundvlees (type 4200, bijlage 6) ligt de veebezetting op ongeveer één gve/ha. Over het algemeen is de solvabiliteit zeer gunstig (meer dan 90% in de onderzochte regio's, met uitzondering van Bourgogne en Limousin) en wordt weinig gebruik gemaakt van vreemde arbeid. De veronderstelde prijsdaling (rundvlees -50%) is echter zeer fors en moet wel leiden tot een sterke da-

1) Zie over Italië ook: de Roest, 1990.

ling van de netto-toegevoegde waarde. Deze daling loopt uiteen van 75% (in het Noord-Spaanse Asturias) tot meer dan 90% in Bourgogne, Limousin en Ierland en zelfs 120% in Noord-Ierland. Behalve in Asturias, zou in geen van de gebieden enig gezinsinkomen uit bedrijf resteren.

Veel bedrijven houden zich zowel met melk- als rundvleesproductie bezig. Verwacht mag worden dat het effect van de veronderstelde prijsdalingen op deze bedrijven (type 4300, bijlage 7) een mix is van wat hiervoor over de gespecialiseerde bedrijven werd geschreven. In de meeste lidstaten resteert na de veronderstelde prijsdaling een deel van de netto-toegevoegde waarde, uiteenlopend van 50% (Italië, Spanje en Portugal) tot slechts 5% in Duitsland. Alleen in de eerste drie gebieden en in mindere mate in België zou enig inkomen resteren.

In het veronderstelde prijsscenario is de daling voor schapen- en geitenprodukten even sterk als voor rundvlees (-50%), en is de prijsdaling voor geitenmelk gelijk gehouden aan die voor koemelk (-25%). In enkele lidstaten bestaan de opbrengsten op de schapen- en geitenbedrijven (type 4400, bijlage 8) voor een belangrijk deel uit melk. Dat geldt met name in Italië en Griekenland en in mindere mate in Frankrijk. In het Verenigd Koninkrijk en Ierland gaat het echter om de op vleesgerichte schapenhouderij. De relatieve daling van de netto-toegevoegde waarde is daar dan ook groter. Ook de schapen- en geitenbedrijven werken voornamelijk met gezinsarbeid en eigen vermogen waardoor een zekere buffer aanwezig is om prijsdalingen op te vangen. De veebezetting is vrijwel overal lager dan één gve/ha. Spanje en vooral Griekenland (bijna tien gve per ha) vormen daarop een uitzondering. In beide gevallen zijn de voerkosten dan ook fors hoger: blijkbaar vindt de voerproductie (deels) op gespecialiseerde bedrijven plaats. In Griekenland zou de hoge veebezetting ook beïnvloed kunnen zijn door het verschijnsel van de deels nog rondtrekkende herders, die hun kudde vooral op gemeenschappelijke gronden laten grazen. Na de veronderstelde prijsdalingen resteert met name in Zuid-Europa nog enig gezinsinkomen uit bedrijf.

De uitkomsten van de gespecialiseerde intensieve-veehouderijbedrijven (type 5000, bijlage 9) zijn niet eenvoudig tussen de gebieden te vergelijken en beschrijven bovendien maar een klein deel van de intensieve veehouderij. Dit gezien het gemengde karakter van deze produktie (Wisman, 1991). Ook hier zijn er weer grote verschillen in het niveau van de bedrijfsuitkomsten en de mate waarin de produktie met vreemd vermogen en vreemde arbeid wordt rond gezet. De solvabiliteit is laag in Noordwest-Europa (Denemarken 37%, Bretagne 48%, Nederland 54%, Oost-Engeland 63%) en hoog in het Zuiden (Spanje 91%, Ribatejo 95%, Italië 98%). Dezelfde grote verschillen zijn er bij arbeid, maar de tegenstelling is daar minder Noord-Zuid. In Oost-Engeland wordt twee derde van de arbeid van buiten het gezin aangetrokken, in Denemarken en Ribatejo één derde. Daarentegen is het aandeel van de vreemde arbeid in Nederland, Nedersachsen, Italië en Bretagne maar 10%

en in België zelfs verwaarloosbaar. Het effect van de berekende prijsdalingen is door de smalle marges in de intensieve veehouderij groot. Het loopt uiteen van 80 tot 110% van de netto-toegevoegde waarde. Met uitzondering van Italië is het effect één of enkele keren groter dan het gehele gezinsinkomen uit bedrijf.

Tabel 3.4 Effect van de veronderstelde prijsdalingen voor de Nederlandse akkerbouwbedrijven in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf, 1988/89

Gebied	Effect
Grotere bedrijven	
Noordelijke kleigebied	104
Veenkoloniën	160
Centraal kleigebied	72
Zuidwestelijk kleigebied	104
Kleinere bedrijven	
Op klei	101
Op veen en zand	255

De berekeningen op basis van het EG-boekhoudnet geven voor de Nederlandse akkerbouw een enigszins vertekend beeld omdat de specifieke positie van de fabrieksaardappelen onderbelicht blijft. In het EG-boekhoudnet wordt namelijk geen onderscheid naar de verschillende soorten aardappelen gemaakt. Dalende graanprijzen gaan in een geliberaliseerde situatie gepaard met dalende prijzen voor fabrieksaardappelen, wil dit produkt als zetmeel-leverancier aantrekkelijk blijven. Doordat de opbrengsten van bijprodukten bij mais groter zijn dan bij zetmeel-aardappelen leidt een prijsdaling van mais met 40% tot een iets grotere daling (45%) van de fabrieksaardappelen.

Op basis van de gegevens uit het LEI-boekhoudnet voor Nederland in 1988/89 1) is uitgerekend hoe het effect voor de Nederlandse akkerbouw in de verschillende gebieden zou zijn. Duidelijk is dan dat vooral in de Veenkoloniën een belangrijke daling van het inkomen op zou treden (tabel 3.4)

1) In tegenstelling tot de berekeningen met het EG-boekhoudnet heeft geen middeling met eerdere jaren plaatsgevonden omdat 1987/88 een buitengewoon slecht jaar was voor de aardappelteelt in de kleigebieden.

4. Effect van lagere prijzen op de bedrijfsvoering op korte termijn

4.1 Akkerbouw

Fors lagere opbrengstprijzen zullen leiden tot een hernieuwde afweging van marginale kosten en marginale opbrengsten. Dat is niet alleen een uit de economische theorie afleidbare conclusie, maar kan ook in de alledaagse praktijk van het boerenbedrijf worden waargenomen. Enkele voorbeelden: lagere graanprijzen maken het spuiten tegen afrijpingsziekten of het toepassen van een derde stikstofgift in tarwe tijdens de groei onaantrekkelijk. De aantrekkelijkheid van de inzet van vliegtuigen ten opzichte van tractoren bij bespuitingen in de aardappelteelt is sterk afhankelijk van de door de tractoren veroorzaakte gewasschade (gederfde geldopbrengst). Iets dergelijks geldt voor het al of niet overzaaien van door vorst of vreterij aangetaste percelen met suikerbieten. Lagere prijzen kunnen ook leiden tot extensievere bouwplannen. Zo blijkt bij het huidige prijsniveau van fabrieksaardappelen een 1:4 teelt even rendabel als een 1:2 teelt (Noordam, 1991, Biesheuvel, 1990).

Uit het EG-boekhoudnet blijkt dat er grote verschillen zijn tussen de gebieden in de inzet van gewasbeschermingsmiddelen en (aangekochte) kunstmest (tabel 4.1). Deels hangen die samen met verschillen in opbrengsten. De situatie op de graanbedrijven in Spanje ten opzichte van die in Oost-Engeland is bijvoorbeeld illustratief. In Oost-Engeland zijn de kg-opbrengsten hoog (tarwe 1986/87: bijna 6 ton), net als de kosten van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. De graanteelt in Spanje daarentegen wordt gekenmerkt door lage kg-opbrengsten (ruim 2 ton per ha), met als gevolg een lage geldopbrengst per ha (in 1987/88 in Castilla Leon 770 ECU). Dit gaat gepaard met lagere kosten voor meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Overigens speelt op de Spaanse hoogvlakte de gerstteelt een belangrijke rol, waarvoor minder stikstof en gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn. Gerst is minder droogtegevoelig en brengt in een relatief kort groeiseizoen, waarvan op de hoogvlakte sprake is, minder risico's met zich mee (Smit, 1990). Maar ook in vergelijking met Denemarken, waar met het oog op het koudere klimaat en daardoor kortere groeiseizoenen ook veel gerst wordt geteeld, ligt het kostenniveau in Spanje laag. In Denemarken wordt dan ook 4 ton gerst per ha geoogst.

Naast het verbruik per ha is het verbruik per kg produkt van belang omdat dan blijkt hoe efficiënt met deze inputs wordt omgesprongen. Gaat een laag verbruik per ha gepaard met een lage produktie, dan komen immers toch nog relatief veel van de middelen in het milieu in plaats van in het gewas terecht. Probleem

bij een dergelijke berekening is dat in het EG-boekhoudnet noch het volume van de inputs noch de toerekening van de inputs aan de gewassen bekend is. Vandaar dat van het verbruik per kg produkt alleen een globale indruk gekregen kan worden door de kosten uit te drukken per 100 ECU omzet. Dat veronderstelt dus dat de prijzen van meststoffen respectievelijk gewasbeschermingsmiddelen en van de produkten tussen de regio's niet veel verschillen.

Tabel 4.1 Verbruik van aangekochte meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen (in ECU per ha en per 100 ECU omzet) en het effect van lager verbruik op graan- en overige akkerbouwbedrijven (type 1100 resp. 1200 voor enkele regio's (gemiddelde van drie jaar)

Regio	Meststoffen		Gewasbesch.		Effect lager verbruik *)	
	per ha	per 100 ECU omzet	per ha	per 100 ECU omzet	in ECU	in % (**)
Graanbedrijven						
Beieren	135	11	56	5	1014	-183
Centre (FR)	154	14	108	10	5260	32
Lombardije	221	10	73	3	1452	7
Denemarken	116	11	53	5	1147	-30
Oost-Engeland	108	11	95	9	7341	64
Macedonië-Th.	63	7	28	3	161	3
Castilla-Leon	81	22	6	2	1358	34
Overige akkerbouwbedrijven						
Niedersachsen	140	7	142	7	4020	19
Picardie	170	10	141	9	6262	39
Nord-Pas-de-C.	173	9	138	7	2862	21
Veneto	220	8	102	4	444	4
Oost-Engeland	115	8	109	8	9003	56
Macedonië-Th.	59	4	54	3	-44	-1
Castilla-Leon	121	15	22	3	1110	14
Ribatejo	77	10	28	3	295	10
België	173	8	156	7	3719	11
Nederland	195	7	227	9	3515	22
Denemarken	117	8	67	5	1740	-77

*) Effect van 40% lagere kosten van aangekochte meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen plus een verdere daling van de plantaardige opbrengsten met 5%, in ECU per bedrijf en in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf voor prijsdaling; **) Het minteken in deze kolom geeft aan dat het gezinsinkomen uit bedrijf in de uitgangssituatie negatief is, met uitzondering van in Macedonië-Th. waar het effect negatief is.

Bij deze aanname blijkt dat in enkele gebieden die relatief weinig kosten per ha maken, het verbruik per 100 ECU omzet niet onderdoet voor dat in gebieden met een hoog verbruik per ha. Spanje, met zijn lage kg-opbrengsten, is daarvan bij meststoffen een goed voorbeeld. Bij de Nederlandse akkerbouw blijkt dat kosten per ha voor zowel gewasbeschermingsmiddelen als voor meststoffen tot de hoogste van de onderzochte groepen bedrijven behoren. Door de aardappelen zijn met name de kosten van gewasbeschermingsmiddelen erg hoog. Smit (1990) heeft met een simpele regressievergelijking aangetoond dat verschillen in directe kosten per ha tussen de regio's in belangrijke mate (80%) samenhangen met het aandeel van de hakvruchten in het bouwplan. Dit bouwplan, gevoegd bij de hoge kg-opbrengsten van aardappelen in Nederland, betekent dat de kosten van gewasbeschermingsmiddelen in de Nederlandse akkerbouw verhoudingsgewijs op een vergelijkbaar niveau liggen als in Noord-Frankrijk en Oost-Engeland: circa 8 à 9% van de omzet.

Bij een daling van de opbrengsten met 20-40% mag verwacht worden dat de inzet van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen afneemt. Beide kostensoorten samen bedragen op de graanbedrijven in Noord-Frankrijk, Oost-Engeland en Castilla-Leon 20 à 25% van de omzet (tabel 4.1). Bij een opbrengstdaling van 40% en ongewijzigd management zien deze telers deze twee kostensoorten dus oplopen tot 30 à 40% van de omzet. Een herafweging van marginale opbrengsten en marginale kosten is in zo'n geval aannemelijk. Onderzoek in Nieder-Sachsen (Kögl, 1990) leidde via een uitgebreide enquête tot de conclusie dat economische incentives om de intensiteit van de produktie terug te dringen door veel boeren als zodanig worden geïnterpreteerd. Drieëntwintig procent van de ondervraagde boeren noemde prijsverlaging van de produkten (in combinatie met inkomenstoelagen) als één van de methoden om tot extensivering te komen. Zevenentwintig procent noemde prijsverhoging van de betrokken produktiemiddelen. Overigens waren meer antwoorden mogelijk en bleek dat vooral goed-geïnformeerde boeren, die ook nu al relatief weinig kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen gebruiken, deze meningen waren toegedaan. Een verlaging van de stikstofgift met 10% zou tot een verlaging van de kg-opbrengst leiden met minder dan 5% volgens 27% van de ondervraagden; 49% schatte het effect op 5 à 10%.

Amerikaanse literatuur (Daberkow en Reichelderfer, 1988) meldt opbrengstprijs-elasticiteiten van 0,11 (van meststoffen voor katoen) en 0,6 (van bestrijdingsmiddelen voor oliezaden) tot 3,04 (van herbiciden voor maïs). Uit experimenteel onderzoek op de OBS-bedrijven in Nagele is af te leiden dat een reductie van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen met 40% in combinatie met een daling in kg-opbrengsten van 5% mogelijk is. Besparing op gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest is niet alleen een mogelijkheid binnen de akkerbouw. Picchi (1990) meldt dat in Emilia Romagna in de wijnbouw (4.000 ha) en de fruitteelt (12.300 ha op 3.800 bedrijven) geïntegreerde bestrijding wordt toegepast waar-

bij reducties in bestrijdingsmiddelen worden gerealiseerd van 25% respectievelijk 30%.

Het effect van een reductie van 40% in combinatie met een 5% kg-opbrengstdaling voor de akkerbouwgewassen (gewaardeerd tegen de lagere prijzen) is in tabel 4.1 weergegeven. Het effect is positief in alle gebieden met uitzondering van de overige akkerbouwbedrijven in Macedonië. De bedrijven in Frankrijk (Centre en Picardie) en Oost-Engeland zouden in dit geval 5.000 tot 9.000 ECU besparen. In het laatste geval gaat het zelfs om circa 60% van het oorspronkelijke inkomen ¹⁾. In de andere regio's is het effect minder spectaculair maar vaak toch substantieel (10 tot 30% van het inkomen).

Het zal duidelijk zijn dat de gebruikte elasticiteit verdere onderbouwing in het technisch-economisch onderzoek behoeft.

4.2 Melkveehouderij

Ook in de melkveehouderij staat de opzet van de bedrijfsvoering onder invloed van de prijsverhoudingen. De wijze waarop de Nederlandse melkveehouderij zich de afgelopen vijftig jaar heeft ontwikkeld is niet los te zien van de prijsverhouding tussen melk en voer (Dröge et al., 1990). Kort na de oorlog lag de opbrengstprijs van melk fractioneel lager dan de kosten van een kg graan. De marktordening leidde tot een prijsstijging die voor melk nominaal (+300%) veel sterker was dan voor graan (+100%). De productie per ha steeg mede als gevolg van deze ruilvoetverandering in de melkveehouderij veel sterker (nominale geldopbrengsten per ha: +900%) dan in de akkerbouw (+400%).

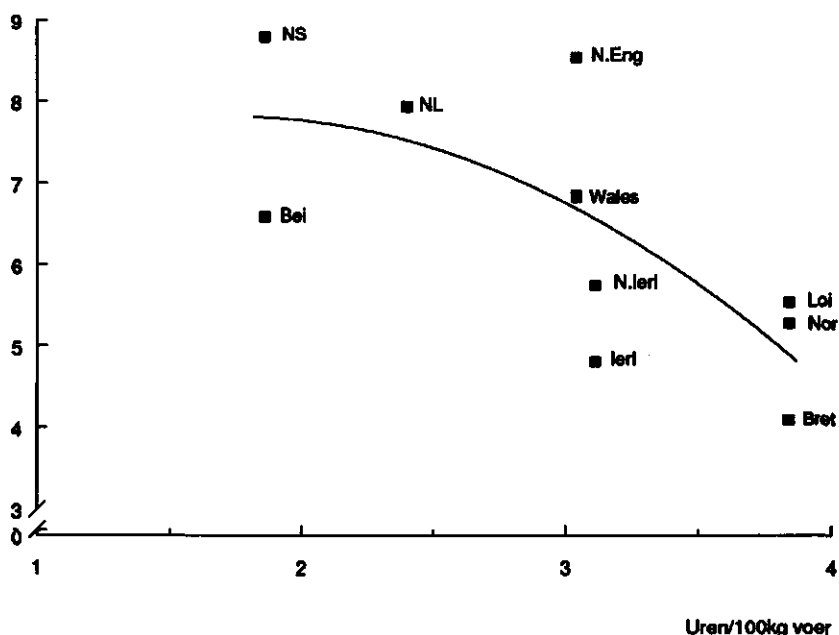
Ook een vergelijking tussen Nederland en Bretagne, twee belangrijke regio's in de Europese melkveehouderij, doet vermoeden dat de bedrijfsopzet mede het gevolg is van de prijsverhoudingen.

In Nederland is arbeid, vergeleken met Bretagne, relatief duur en aangekocht krachtvoer goedkoop: de kosten van 100 kg voer komen in Nederland overeen met de arbeidskosten van ongeveer twee en een half uur werken. De Bretonse veehouder moet daarvoor echter drie uur en vijftig minuten aan de slag. Voor hem is het dus aantrekkelijker om (ook) veel ruwvoer te winnen. Terwijl de Nederlandse melkveehouder in 1988/89 voor 8 ECU per 100 kg melk voer aankocht, is dat in Bretagne maar 4 ECU (figuur 4.1).

-
- 1) Deze percentages zijn uitgedrukt in het oorspronkelijke gezinsinkomen uit bedrijf zodat ze direct vergeleken kunnen worden met de uitkomsten in de bijlagen 2 en 3. Een voorbeeld: de prijsdaling zou het gezinsinkomen uit bedrijf op de graanbedrijven in Centre met 182% doen dalen. Volgens tabel 4.1 zou de afweging tussen marginale opbrengsten en marginale kosten een besparing van 32% op kunnen leveren. Resteert een effect van 150%.

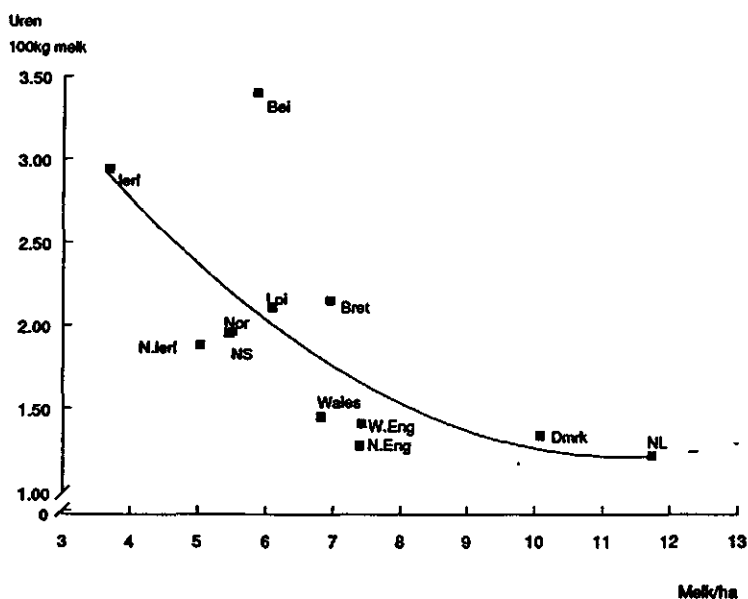
Het gevolg van het uitbesteden van een groter deel van de voederwinning aan collega-boeren in onder andere de Verenigde Staten, Brazilië en Thailand is dat er hier minder arbeidsuren per 100 kg melk nodig zijn en dat de melkproduktie per ha hoger is (figuur 4.2). Doordat er in Nederland aanmerkelijk meer melk per ha wordt geproduceerd dan in Bretagne, zijn de opbrengsten per ha en daardoor de grondprijzen hier hoger. In Bretagne is een ha grond ook relatief veel goedkoper dan in Nederland (figuur 4.3). De prijsverhouding tussen grond en arbeid (uren/ha) is voor de melkveehouder in Nederland vier keer zo hoog als in Bretagne.

Voeraankoop
100kg melk (ECU)

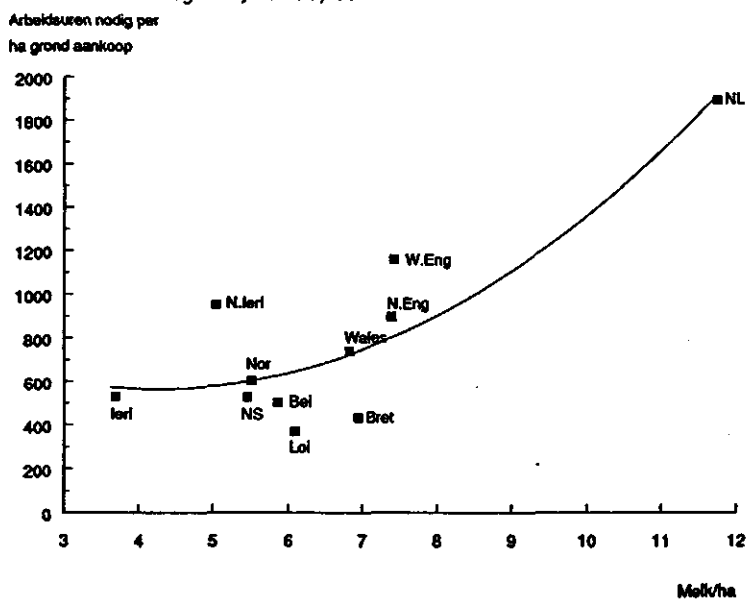

Figuur 4.1 Verband tussen de prijsverhouding van arbeid en krachtvoer en de voeraankopen op sterk gespecialiseerde melkveebedrijven 1988/89 (NL=Nederland, NS=Niedersachsen, Bei=Beieren, N.Eng= Noord Engeland, N.Ierl= Noord Ierland, Ierl= Ierland, Loi= Pays-de-Loire, Nor= Normandië, Bret= Bretagne)

De prijsverhoudingen tussen met name (kracht)voer, melk, grond en arbeid beïnvloeden via de strategische beslissingen van de melkveehouder dus de lange-termijn bedrijfsopzet. Op korte

Figuur 4.2 Verband tussen de intensiteit van het grondgebruik en de arbeidsbehoefte op sterk gespecialiseerde melkveebedrijven, 1988/89

Figuur 4.3 Verband tussen de intensiteit van het grondgebruik en de grondprijs op sterk gespecialiseerde melkveebedrijven, 1988/89

termijn zijn de inzet van arbeid en grond voor de veehouder niet beïnvloedbaar en zal hij proberen tot een, op basis van de marginale kosten, optimale produktie per ha en per koe te komen. Maar op langere termijn heeft hij via fokkerijbeleid en aanpassing van de bedrijfsopzet mogelijkheden om de veebezetting per ha, de melkproduktie per koe en de verhouding ruwvoer/krachtvoer zodanig te optimaliseren dat deze zo goed mogelijk zijn afgestemd op de prijsverhouding zoals die mede door de rest van de sector en door het markt- en prijsbeleid worden bepaald (Krijger, 1991).

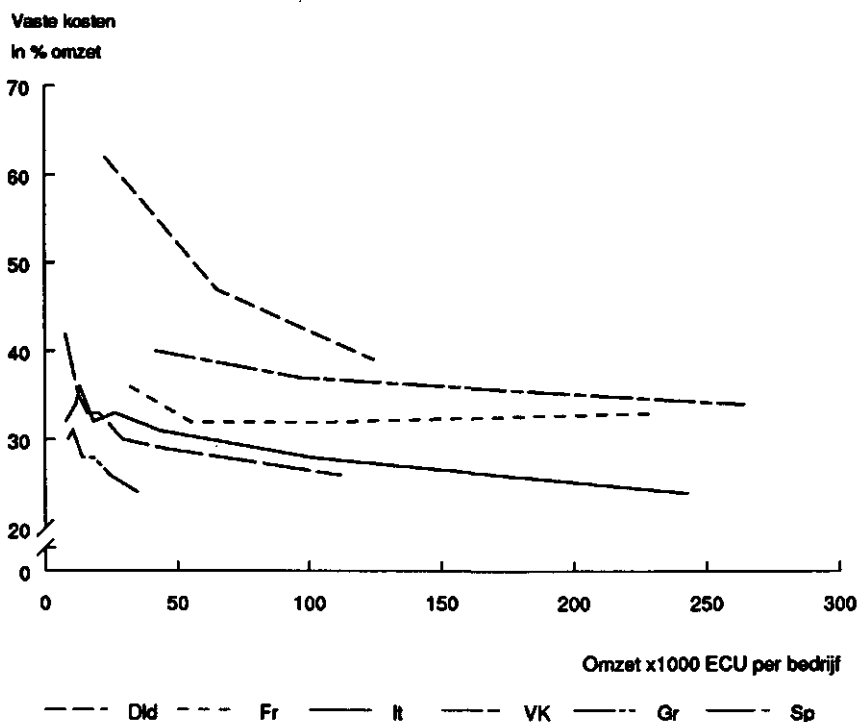
Deze voorbeelden geven aan dat ook in de melkveehouderij prijsdalingen aanleiding kunnen zijn om te komen tot besparingen op kosten op korte en/of lange termijn.

5. Effect van lagere prijzen op de bedrijfsvoering op lange termijn

5.1 Structuur

Op langere termijn zijn ook de vaste kosten beïnvloedbaar. Bij beoordeling van het effect van lagere prijzen op het inkomen dient aan dit aspect dan ook niet voorbij gegaan te worden.

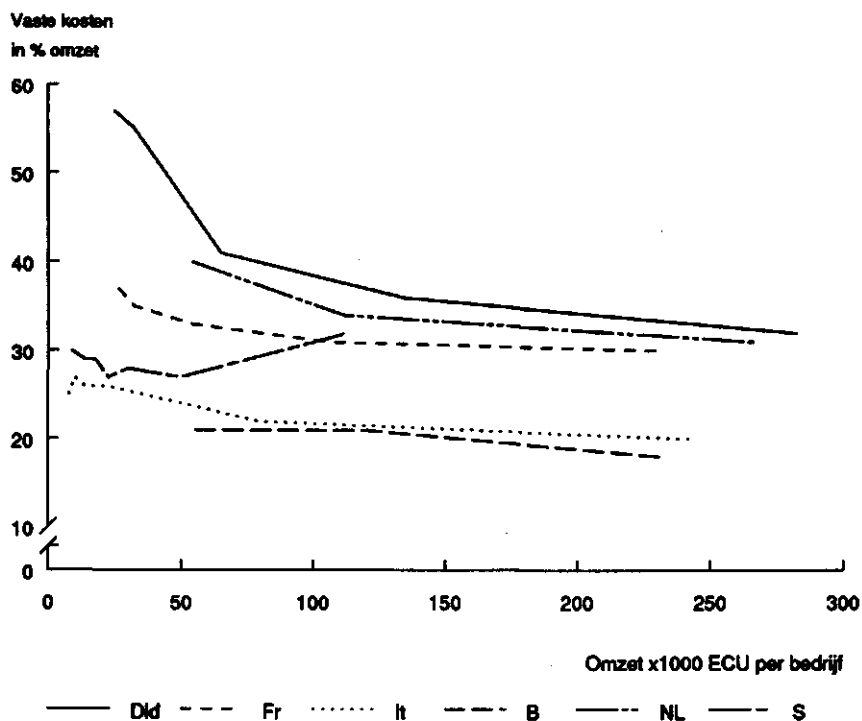
Er bestaan grote verschillen in de vaste kosten per 100 ECU omzet tussen grote en kleine bedrijven. Figuur 5.1 brengt dat in beeld voor de graanbedrijven en figuur 5.2 voor de akkerbouwbedrijven. Omdat de arbeidskosten daarbij buiten beschouwing zijn gelaten, is het schaalgrootte-effect in werkelijkheid nog sterker. Het ligt dus voor de hand om te veronderstellen dat de gro-

Figuur 5.1 Vaste kosten (afschrijvingen en algemene kosten) als percentage van de omzet, naar bedrijfsgrootte op graanbedrijven (type 1100)

tere bedrijven minder problemen zullen hebben met lage prijzen dan kleine bedrijven. Op zich is dat juist, maar veel bedrijven staan wel voor de vraag hoe ze de optimale bedrijfsgrootte bereiken. De analyse in hoofdstuk 3 leerde immers dat de opbrengstdaling voor alle bedrijven in een percentage van de opbrengsten weliswaar gelijk is, maar dat door de smallere marges (meer betaalde rente en arbeid) de grotere bedrijven relatief een grotere inkomensdaling moeten verwerken. De kleine bedrijven hebben het voordeel van de grotere rol van het gezin: meer eigen arbeid en eigen vermogen.

Overigens zal door de prijsdaling de optimale bedrijfsgrootte nog naar boven opschuiven. Dat lijkt op het eerste gezicht vreemd omdat door prijsverlaging een arbeidskracht niet meer ha's kan bewerken. Maar door de lagere opbrengsten ligt een extensiever grondgebruik in de rede. Een bouwplan met 1:4 aardappelen of zelfs 1:5 zou aantrekkelijker kunnen worden dan 1:3. Bij granen (waar de oogst zich over langere periode kan uitstrekken) kan een grotere kans op oogstverliezen (b.v. als gevolg van regen) aanvaard worden omdat de economische schade daarvan geringer is. Het

Figuur 5.2 Vaste kosten (afschrijvingen en algemene kosten) als percentage van de omzet, naar bedrijfsgrootte overige akkerbouwbedrijven (type 1200)

aantal door één man te bewerken ha neemt door dit soort effecten toe. In de melkveehouderij geldt, zo bleek in de vorige paragraaf, een vergelijkbare afweging.

5.2 Neveninkomsten

De nadelige positie van de kleine bedrijven betekent niet per se dat deze ook direct met de produktie zullen stoppen. Door dat gezinsarbeid en eigen vermogen belangrijke produktiefactoren zijn, is dit sterk afhankelijk van de alternatieve opbrengst van deze factoren. In de praktijk zitten veel van deze ondernemers de rit uit tot duidelijk is dat er geen opvolger zal zijn. De leeftijdsstructuur van de landbouw is dus erg belangrijk bij het beoordelen van de bedrijfsstructurele ontwikkeling (tabel 5.1).

Over de gehele EG gemeten, is 54% van de ondernemers ouder dan 55, waaronder een fors deel zelfs ouder is dan 65. In Nederland en Duitsland zijn de ondernemers relatief jong. Enerzijds kan dat samenhangen met de gebruikelijke leeftijd waarop jongeren ondernemer worden (in de Nederlandse tuinbouw is dat al op jeugdige leeftijd het geval). Anderzijds is dit in Nederland de weer-

Tabel 5.1 Procentuele verdeling van de bedrijven naar leeftijd van de ondernemer en percentage van de ondernemers en van de echtgenoten met inkomenverhogende nevenactiviteiten, 1987

Lidstaat	Leeftijd (jr) ondernemer			Percentage ondernemers met nevenactiviteit			Percentage echtgenoten met nevenactiviteit		
	< 45	45-55	>55	alle bedr.	16-40 EGE	> 40 EGE	alle bedr.	16-40 EGE	> 40 EGE
België	30	26	44	33	8	4	9	6	2
Denemarken	31	24	45	33	28	22	44	42	44
Duitsland	33	34	33	43	12	5	8	3	3
Griekenland	20	24	56	33	9	8	8	3	2
Spanje	18	24	58	30	13	18	12	5	7
Frankrijk	27	24	49	32	27	31	28	26	30
Ierland	25	25	50	37	9	6	56	52	52
Italië	17	23	60	24	10	11	14	6	7
Luxemburg	29	26	45	19	7	4	7	6	3
Nederland	31	28	41	24	17	4	1	1	1
Portugal	18	23	59	38	24	23	.	9	11
Ver.Koninkr.	27	24	49	24	13	10	23	17	12
EG-12	21	25	54	30	17	14	.	14	16

Bron: EUROSTAT, structuurenquête 1987.

spiegeling van de groei van bijvoorbeeld de intensieve veehouderij en de glastuinbouw in de jaren zeventig en tachtig. Relatief veel oudere ondernemers zijn in Zuid-Europa te vinden, hetgeen mogelijk samenhangt met slechtere pensioenvoorzieningen.

Inkomenverhogende nevenactiviteiten zijn een veel voorkomend verschijnsel in de Europese landbouw. Eén op de drie ondernemers heeft dergelijke activiteiten. Opvallend zijn de grote verschillen tussen de lidstaten, vooral bij de grotere bedrijven. Waar in Nederland maar 4% van de ondernemers op de grotere (meer dan 40 EGE) bedrijven over inkomenverhogende nevenactiviteiten beschikt, is dat in Frankrijk meer dan 30%. In Denemarken en Portugal heeft één op de vijf ondernemers enig inkomen van buiten bedrijf.

Ook bij de echtgenotes van de ondernemer zijn er grote verschillen tussen de lidstaten. In Nederland heeft maar een magere 1% van de echtgenotes inkomenverhogende nevenactiviteiten, hetgeen in de lijn lijkt te liggen van een relatief lage participatie van vrouwen in andere sectoren. In een aantal omringende landen ligt het percentage op 7-9%. Hoog is het in Frankrijk (28%), Denemarken (44%) en Ierland (56%). In deze landen is er ook nauwelijks sprake van een bedrijfsgrootte-effect op dit percentage. De deelname van de boerin aan de arbeidsmarkt kan niet alleen cultureel ("de voortschrijding van het emancipatieproces") worden verklaard, maar heeft soms ook een economische achtergrond. De afweging om de arbeidscapaciteit van ondernemer en echtgenote in te zetten op het eigen bedrijf, in gezinsactiviteiten en/of op de arbeidsmarkt is mede afhankelijk van de beloning (na aftrek van kosten) die in de verschillende aanwendungen kan worden gerealiseerd (Schmitt, 1989). Dit betekent dat door prijsdalingen veroorzaakte inkomensdalingen kunnen leiden tot een grotere participatie van boer en boerin op de arbeidsmarkt, ook zonder dat dit samen gaat met bedrijfsbeëindiging.

5.3 Grondwaarde

Structurele veranderingen in het inkomen uiten zich in waardeveranderingen van de meest vaste produktiefactor, in de regel de grond of het produktierecht. Een structurele prijsdaling zal dan ook leiden tot lagere grondprijzen, gevolgd door een grotere onttrekking van grond voor niet-landbouwkundige doeleinden. Lagere grondprijzen bevorderen de extensivering, maar beïnvloeden ook de solvabiliteit van de bedrijven. Een financiële crisis zoals die begin jaren tachtig in de Verenigde Staten aan de orde was, kan daarvan het gevolg zijn. De financiering (en de daarbij behorende rente- en aflossingsverplichtingen) is bij veel ondernemers immers afgestemd op de situatie bij een hoger prijsniveau. Kan men na prijsdaling niet aan zijn verplichtingen voldoen, dan zien de schuldeisers zich geconfronteerd met een eigen vermogen dat als gevolg van de gedaalde waarde van de grond, sterk is uitgehold.

Tabel 5.2 *Negatief effect van daling van de grondwaarde op het eigen vermogen per bedrijf naar lidstaat en bedrijfstype *)*, alle grootteklassen

Lidstaat	Bedrijfstype								
	1100	1200	2000	4100	4200	4300	4400	5000	alle
eigen vermogen in 1000 ECU									
België		31,3	3,7	16,1	18,8	14,0		4,6	13,9
Denemarken	12,4	17,6	2,7	8,5				8,8	11,0
Duitsland	38,4	54,5	5,5	20,2	28,8	24,4		12,6	24,3
Griekenland	16,2	8,4	8,5	5,0	4,4		3,6	1,7	10,3
Spanje	26,7	23,5	5,1	6,4	8,0	6,2	4,1	1,7	15,5
Frankrijk	22,7	17,4	6,5	7,5	15,4	8,7	12,7	3,7	13,1
Ierland	62,1	65,3		30,5	38,9	40,0	35,2		33,5
Italië	34,1	25,1	9,0	16,5	22,1	21,1	15,0	16,8	18,5
Luxemburg				14,3		19,6			15,6
Nederland		54,8	20,1	49,3	12,9			11,7	36,5
Portugal	7,4	5,1	3,9	4,4	4,2	4,5	6,6	1,3	5,7
Ver. Kon.	152,1	128,4	23,7	48,5	48,4	75,2	69,1	20,5	73,0
in procenten van het totale vermogen (= wijziging in de solvabiliteit)									
België		15	3	9	7	7		3	8
Denemarken	9	9	1	3				2	5
Duitsland	16	16	3	8	12	10		5	10
Griekenland	25	18	15	9	10		11	2	20
Spanje	22	20	7	9	11	9	7	2	16
Frankrijk	13	10	5	5	8	5	9	2	8
Ierland	25	23		16	30	21	26		20
Italië	21	19	9	7	11	8	10	4	14
Luxemburg				5		6			6
Nederland		13	5	9	4			3	8
Portugal	13	13	9	7	11	9	13	2	13
Ver. Kon.	22	16	7	12	19	15	21	6	15

*) De volgende bedrijfstypen zijn onderscheiden: 1100-gespecialiseerde graanbedrijven, 1200-algemene akkerbouwbedrijven, 2000-gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, 4100-gespecialiseerde melkveebedrijven, 4200-gespecialiseerde runder-, jong- en mestveebedrijven, 4300-rundveebedrijven (melk-, jong- en mestveebedrijven), 4400-graasdierbedrijven (schapen, geiten en andere), 5000-gespecialiseerde veredelingsbedrijven.

Door de prijsdaling wordt ook het verschil tussen het gemiddeld en het marginaal rendement kleiner. Bedrijven die bijvoorbeeld door optimale toepassing van kennis, kans zien 10% hogere

kg-opbrengsten te behalen dan het gemiddelde in hun streek, zien door de lagere prijzen die meerdere produktie lager gewaardeerd dan in de oude situatie. Hun mogelijkheden om op basis van die positie grond aan te kopen worden daardoor kleiner.

Uit de literatuur (Luijt, 1988) blijkt dat een daling van het prijsniveau van de afzet met 1% leidt tot een daling van zowel de vrije grond- als de vrije pacht prijs van 0,85 tot 1,7 procent. Het (versterkende) effect van een lager aanbod per ha is daarbij nog niet in aanmerking genomen.

Voor de verschillende bedrijfstypen is berekend hoe sterk het eigen vermogen afneemt wanneer aangenomen wordt dat per procent prijsdaling ook 1% grondprijsdaling optreedt (tabel 5.2). Bij zo'n prijsdaling blijft de relatie opbrengsten/grondwaarde gelijk: wanneer in de uitgangssituatie de grondwaarde vijf keer zo hoog is als de opbrengsten, dan is dat na de prijsdaling ook het geval.

Het bedrag waarmee het eigen vermogen van de boeren en tuinders daalt is afhankelijk van de huidige hoogte van de grondwaarde en van de mate waarin men eigenaar is van de grond. Op dit laatste punt zijn er grote verschillen tussen de regio's. Illustratief is de situatie op de gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven: in de Franse regio's is 65% (Bretagne) tot 75% (Normandië) van de grond via het pachtrecht beschikbaar. In Ierland (10%), Wales en Denemarken (beide 20%) is de pacht als financieringsinstrument het minst belangrijk en zal er dus naar verhouding veel meer vermogen nodig zijn voor de financiering van het eigen bedrijf. De eigen-vermogensdaling wordt daarmee groter. Maar vaak is op die bedrijven ook het vreemd vermogen (in absolute zin) groter, zodat bij prijsdaling de financieringslasten zwaar op het bedrijf drukken terwijl de zekerheden voor de bank belangrijk in waarde zijn gedaald. Bij de gepachte bedrijven komt de vermogensdaling voor rekening van de verpachter (veelal grootgrondbezitters, institutionele beleggers, religieuze instellingen of de overheid).

De vermogensdaling is vooral van belang op de bedrijfstypen waar grond een belangrijk deel van het kapitaal uitmaakt. Voor de intensieve veehouderij- en de tuinbouwbedrijven gaat het om relatief geringe bedragen, hoewel in de Nederlandse en Engelse tuinbouw toch nog sprake is van een vermogensdaling van meer dan 20.000 ECU. Onder de veehouderijbedrijven is het effect bij de melkveehouderijbedrijven geringer dan bij de vleesvee-, schapen- en geitenhouders omdat de waarde van de veestapel en de bedrijfsgebouwen in de melkveehouderij een grotere rol speelt. Gerelateerd aan het totale vermogen, blijkt dat de veronderstelde prijsdaling in de akkerbouw de solvabiliteit met 10 tot 20 procentpunten doet afnemen. Voor gebieden (zoals in Zuid-Europa) waar de solvabiliteit zeer hoog is en er relatief weinig financieringsverplichtingen bestaan, heeft een dergelijke daling weinig reële betekenis. In Noordwest Europa zouden de banken echter een fors toegenomen risico op hun debiteuren-portefeuille

kunnen noteren. Bij de melkveehouderijbedrijven zou de solvabiliteit veelal met minder dan 10 procentpunten dalen. Op de rundvleesbedrijven ligt het effect enkele punten hoger, met ook hier Ierland als uitschieter (21%).

Voor de toekomstige generatie boeren zou een dergelijke waardedaling van de grond en de produktierechten betekenen dat de

Tabel 5.3 Positief effect van daling van de grondlasten op het gezinsinkomen uit bedrijf naar lidstaat en grootteklasse a), alle bedrijfstypen

Lidstaat	Grootteklasse in EGE									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
in ECU										
België						326	588	1211	2491	809
Denemarken			171	233	280	384	677	1631	4823	992
Duitsland					210	296	679	1731	2721	771
Griekenland		57	91	134	221	335	632	1414		163
Spanje		30	48	83	105	168	364	1027	6317	119
Frankrijk					359	488	922	1858	3810	1053
Ierland		92	125	158	308	380	765	1942	4830	425
Italië		16	32	41	74	106	226	545	1153	109
Luxemburg							654	1196		756
Nederland							629	1554	2845	1336
Portugal	13	40	68	105	119	165	289	710	1889	75
Ver. Kon.			115	146	473	472	938	2093	6670	2229
in procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf b)										
België						3	3	3	3	3
Denemarken c)			-4	-6	-11	-80	13	16	43	26
Duitsland					13	5	5	8	6	6
Griekenland		1	2	2	2	3	5	7		2
Spanje		1	1	1	1	1	3	5	22	2
Frankrijk					6	6	7	8	9	7
Ierland		3	3	3	4	4	4	5	6	4
Italië		0	1	1	1	1	1	1	1	1
Luxemburg							3	4		3
Nederland							4	5	4	4
Portugal	2	2	3	2	3	3	3	4	4	2
Ver. Kon.			6	4	12	8	8	10	17	12

a) De volgende grootteklassen zijn onderscheiden: 1= < 2 EGE, 2= 2-4 EGE, 3= 4-6 EGE, 4= 6-8 EGE, 5= 8-12 EGE, 6= 12-16 EGE, 7= 16-40 EGE, 8= 40-100 EGE, 9= 100 en meer EGE; b) Gezinsinkomen in situatie van prijsdaling; c) Een negatief teken duidt op een negatief gezinsinkomen uit bedrijf in de uitgangssituatie.

financieringsbehoefte bij de bedrijfsovername sterk afneemt. Voor de zittende boeren die met veel vreemd vermogen werken, komt de situatie neer op een verslechtering van de solvabiliteit. Bij de bedrijfsovername zal de financiering worden afgestemd op het daadwerkelijke prijsniveau. Hierdoor zal de betaalde rente dalen. Ook de pacht prijzen zullen dalen wanneer de grond in waarde daalt 1).

In tabel 5.3 is uitgerekend in welke mate de grondlasten zouden kunnen dalen. Daartoe is verondersteld dat na een financiële reorganisatie of voor de volgende generatie weer een balansverhouding (tussen eigen- en vreemd vermogen) ontstaat die gelijk is aan de huidige solvabiliteit. De omvang van het vreemd vermogen neemt dan dus af met het percentage waarmee de grond in waarde daalt. De betaalde rente neemt navenant af (waarbij een minimale rentevoet van 2,5% is gehanteerd omdat in sommige gevallen nu nauwelijks rente wordt betaald als gevolg van rentesubsidie). Verder is verondersteld dat de pacht in dezelfde mate daalt als de grondprijs.

Het effect van de gedaalde grondlasten loopt tussen de lidstaten uiteen van circa 100 tot 2.200 ECU per bedrijf op jaarbasis. Dit is maar enkele procenten van het gezinsinkomen uit bedrijf 2), afhankelijk van de grondgebondenheid van de productie en de mate waarin met vreemd vermogen wordt gefinancierd. Op grotere bedrijven is het effect sterker dan op kleinere. De daling van de grondlasten compenseert het effect van de prijsdaling dus slechts in zeer geringe mate.

-
- 1) Uitgaande van een vrije pachtmarkt. Los daarvan staat dat het in situaties met een sterk gereguleerde pachtmarkt (zoals in Nederland) aantrekkelijk zou kunnen zijn tot meer evenwicht tussen grond- en pacht prijzen te komen door de lage pacht prijzen niet te verlagen en zo de pacht als financieringsinstrument te stimuleren. Het belang van dat instrument mag uit bovenstaande analyse impliciet duidelijk zijn.
 - 2) Zie de voetnoot op pagina 34 voor de interpretatiemogelijkheden van dit percentage.

6. Compensatie door inkomenssteun

6.1 Budget EG-landbouwbeleid

Wanneer het veronderstelde prijsscenario zorgt dat er op de markten geen overschotten meer zouden zijn, dan vervallen de kosten van het huidige landbouwbeleid. Deze belopen momenteel voor het markt- en prijsbeleid tenminste 26 miljard ECU (tabel 6.1). Dan wordt nog geen rekening gehouden met de kosten van de uitvoering van het landbouwbeleid zowel op het niveau van de EG als bij de lidstaten. Gezien de omvang van zulke uiteenlopende zaken als douanecontrole, de administratieve rompslomp voor overheid en bedrijfsleven, fraudebestrijding, voorraad- en quotabeheer en de politieke besluitvorming moeten deze niet worden onderschat.

Aangenomen zou dus kunnen worden dat het huidige budget beschikbaar is voor het instellen van inkomensstoelagen. Overigens is ook voorstelbaar dat daarvoor een kleiner budget (bijvoorbeeld uit bezuinigingsoverwegingen) of een groter budget (bijvoorbeeld omdat de consumentenprijzen dalen hetgeen via de BTW afgeroomd zou kunnen worden) beschikbaar is.

De wijze waarop deze inkomensstoelagen worden toegekend, zullen bepalend zijn voor de mate waarin bepaalde groepen boeren voor hun inkomensdaling worden gecompenseerd. Tabel 6.1 maakt duidelijk dat op dit moment het budget vooral besteed wordt aan granen, zuivel, oliën en vetten. In de ene sector vormen de uitgaven echter een veel groter aandeel van de produktiewaarde dan in de andere sector. Dit wordt onder andere veroorzaakt door de mate waarin de EG zelfvoorzienend is en in de aard van de marktordening (via prijsbescherming al of niet aangevuld met een systeem van quotering of door middel van directe ondersteuning). Een exorbitant hoge bescherming genieten de katoen- en tabakproducenten. Maar ook in zijn algemeenheid moet worden geconstateerd dat de uitgaven van het Garantiefonds overeenkomen met circa 40% van de netto-toegevoegde waarde en met meer dan 50% van het gezinsinkomen uit bedrijf.

Vergelijking van tabel 6.1 en de tabellen 2.1 en 2.2 maakt duidelijk dat de mate van prijsdaling niet overeenstemt met de huidige steun per ha of dier. Ook is duidelijk dat een algemene, niet naar produkt gedifferentieerde, ha-toeslag tot problemen kan leiden. Zo "ontvangen" de telers van peulvruchten en oliehoudende zaden meer dan 500 ECU per ha, tegenover 100 ECU in de graanteelt.

Om te bezien hoe verschillende methoden van inkomenscompensatie door zouden werken zijn enkele varianten doorgerekend. Steeds is uitgegaan van een beschikbaar bedrag van 26 miljard ECU.

Tabel 6.1 Uitgaven FEOGA (1989) gerelateerd aan produktiewaarde a) en per produktie-eenheid

Produkt	Uitgaven mln. ECU	In % totaal	In % prod.w.	Per ha/dier
Granen en rijst	3340,2	12,9	12,5	95 per ha
Suiker b)	1979,8	7,7	47,3	1067 per ha
Olijfolie	1464,7	5,7	55,2	362 per ha
Oliën en vetten	2673,6	10,3	78,0	619 per ha
Riwithoudende gew.	642,9	2,5	36,0	521 per ha
Vezelgew.en tabak	1739,5	6,7	84,7	10479 per ha
Groenten en fruit	1018,6	3,9	5,2	208 per ha
Wijn	1147,7	4,4	11,6	300 per ha
Ov. plantaardig	83,8	0,3		
Zuivel	5040,7	19,5	14,6	213 per koe c)
Rundvlees	2428,5	9,4	11,7	325 ton gesl.gew.
Schape-/geitevl.	1452,8	5,6	30,6	9 per gesl.dier
Varkensvlees	261,0	1,0	1,7	3 per gesl.dier
Pluimvee en eieren	234,1	0,9	4,9	
Ov. dierlijk	0,0	0,0		
Diversen	2365,0	9,1		
Totaal	25872,9	100,0	15,5 d)	224 per ha

a) Produktiewaarde geschat op basis van het boekhoudnet (tabel 3.1). Daar ca.5% van de produktie niet door het boekhoudnet wordt vertegenwoordigd liggen de uitgaven in procenten van de produktiewaarde ca.5% lager. Ook is niet in alle gevallen gegarandeerd dat de definities van de marktordeningen exact aansluiten op die van de opbrengstrekeringen uit het boekhoudnet. Op het algemene beeld is dat niet van invloed; b) Grotendeels gefinancierd door producenten; c) Per 100 kg melk: 4.62 ECU; d) Per bedrijf 6197 ECU (op basis van 4.175.000 bedrijven); komt overeen met 40,1% van de netto-toegevoegde waarde en 57,4% van het gezinsinkomen uit bedrijf.

6.2 Compensatie per ha en gve

Een eerste mogelijkheid zou zijn om het budget uit te delen via het aantal ha en grootveeëenheden (GVE) dat een bedrijf heeft. Dit vereist een instrument als de Nederlandse metelling waaraan dan een aanvraag voor een inkomenstoeslag wordt gekoppeld. Uit tabel 3.1 bleek dat circa 45% van de prijsdaling (na aftrek van de voerkostendaling) voor rekening komt van de veehouderij, hoewel van het huidige FEOGA-budget maar een derde naar de veehouderij gaat. Als bij een verdeling van de beschikbare 26 miljard ECU 45% naar de veehouderij gaat, dan wordt de inkomens-

Tabel 6.2 De compensatie uit de inkomenstoelage (in een percentage van de berekende prijsdaling) en de resterende inkomensdaling (in een percentage van het gezinsinkomen uit bedrijf) bij een toeslag van 132 ECU per GVE en 296 ECU per ha bouwland (incl. tuinbouw en blijvende teelten) naar lidstaat en grootteklasse *), alle bedrijfstypen

Lidstaat	Grootteklasse									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
compensatie in % van de prijsdaling										
België						49	53	51	44	51
Denemarken			119	114	104	94	79	72	69	75
Duitsland					68	62	59	61	43	60
Griekenland	64	69	69	70	71	73	80			69
Spanje	110	113	114	119	117	134	144	186		124
Frankrijk					63	62	62	64	59	63
Ierland	79	75	73	72	69	64	60	79		68
Italië	49	48	46	48	46	46	43	49		46
Luxemburg							66	67		67
Nederland							56	50	32	47
Portugal	87	88	96	106	109	112	115	129	147	106
Ver. Kon.			76	81	73	75	77	73	70	72
inkomensdaling in % van gezinsinkomen uit bedrijf *)										
België						38	34	37	44	37
Denemarken **)			+9	+11	+8	80	60	93	244	122
Duitsland					108	52	49	56	81	54
Griekenland	16	14	14	13	14	14	11			14
Spanje	+7	+8	+10	+14	+12	+35	+64	+236		+20
Frankrijk					38	38	42	47	59	45
Ierland	18	21	21	24	27	32	39	27		29
Italië	23	26	27	27	28	29	32	32		29
Luxemburg						29	30			30
Nederland							38	44	58	47
Portugal	6	7	2	+4	+6	+9	+13	+35	+57	+4
Ver. Kon.			39	24	50	35	30	42	74	51

*) Een plusteken duidt op een inkomensstijging; **) De grootteklassen 3 tot en met 6 hadden in de uitgangssituatie (voor prijsdaling) een negatief inkomen. Zie tabel 5.3 voor de betekenis van de grootteklassen.

toeslag 132 per GVE 1) en 296 ECU per ha bouwland (exclusief weiland en groenvoedergewassen). Op basis van de beschikbare groeps-gemiddelden is uitgerekend in welke mate de prijsdaling (dus exclusief de in de hoofdstukken 4 en 5 besproken kosten-reducties) dan door de inkomenstoeslag wordt gecompenseerd (tabel 6.2).

De toekenning van een toeslag per ha ter compensatie van de optredende prijsdalingen pakt onevenwichtig uit omdat de ene ha in economisch opzicht de andere niet is. Het effect van de prijsdaling is per ha grasland of graan veel lager dan per ha groente of fruit (tabel 6.2). Bedrijfstypen waar grond nauwelijks een rol speelt (zoals de intensieve veehouderij) worden eveneens ondergecompenseerd bij een toeslag per ha. In veel landen behoren dergelijke bedrijven relatief vaak tot de grootste met als gevolg dat in die klasse de toeslag een geringer deel uitmaakt van de prijsdaling dan op de kleinere bedrijven (tabel 6.2). Maar ook binnen een produkt zijn er verschillen. De lage produktiviteit van de grond op het Iberisch schiereiland betekent dat daar - als één toeslag voor de gehele EG wordt gehanteerd - al snel overcompensatie optreedt: de berekende compensatie is in Spanje 24% groter dan de veronderstelde prijsdaling. Gevolg van een dergelijk eenvoudig systeem van ha-toeslagen zou dus zijn dat de inkomensdaling tussen de lidstaten en daarbinnen tussen de bedrijfstypen en grootteklassen sterk uiteen zou lopen. In Spanje en Portugal zou men er netto op vooruit gaan. In Noordwest Europa zou de inkomensdaling 40 à 50% zijn, waarbij in de meeste landen de grootste bedrijven iets sterker getroffen zouden worden dan de kleinere.

Met deze rekenexercitie wordt duidelijk dat het bij een toeslagensysteem voor een evenwichtige verdeling van de baten en lasten al snel nodig zal zijn de toeslagen te differentiëren naar produkten en binnen het produkt rekening te houden met de verschillen in kg-opbrengsten per regio. Dat roept de vraag op in hoeverre de EGE als economische maatstaf voor de economische waarde van een produktie-activiteit daarin zou kunnen voorzien.

6.3 Compensatie per EGE

De gedachte van een compensatie per gve en ha kan verder worden doorgezet door per EGE een inkomenstoeslag te geven van

-
- 1) Hier is gerekend met de GVE coëfficiënten van het EG-boekhoudnet: onder andere melkkoe = 1 GVE, zoogkoeien = 0,8 GVE, mest- en jongvee ouder dan 1 jaar = 0,6 GVE, schapen en geiten = 0,1 GVE, zeugen = 0,5 GVE, mestvarkens = 0,3 GVE en leghennen = 0,014 GVE. Het gemiddelde EG-landbouwbedrijf (tabel 6.3) heeft 21,6 GVE en 11,8 ha bouwland (oppervlakte cultuurground minus weiland en voedergewassen), hetgeen overeenkomt met 23,0 EGE.

Tabel 6.3 De compensatie uit de inkomens toeslag (in een percentage van de berekende prijsdaling) en de resterende inkomensdaling (in een percentage van het gezinsinkomen uit bedrijf) bij een toeslag van 276 ECU per EGE naar lidstaat en grootteklasse *), alle bedrijfstypen

Lidstaat	Grootteklasse									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
compensatie in % van de prijsdaling										
België						54	59	58	61	59
Denemarken			77	77	75	70	64	63	61	66
Duitsland					61	58	56	56	88	57
Griekenland	50	67	75	82	91	108	148			77
Spanje	39	47	52	56	55	58	62	77		55
Frankrijk				58	58	60	64	80		65
Ierland	42	43	48	50	53	51	50	44		50
Italië	60	66	67	71	72	76	78	89		75
Luxemburg						55	55			56
Nederland						72	72	98		79
Portugal	57	67	79	84	92	91	90	83	77	73
Ver. Kon.			44	48	46	53	64	68	75	70
inkomensdaling in % van gezinsinkomen uit bedr. *)										
België						34	30	32	31	31
Denemarken		-10	-17	-44	-410	103	121	301		169
Duitsland				132	58	53	63	16		57
Griekenland	22	15	11	8	4	+4	+25			11
Spanje	43	35	34	32	31	43	56	64		37
Frankrijk				44	42	44	48	29		42
Ierland	49	47	42	43	41	43	48	71		45
Italië	18	17	16	15	15	13	12	7		13
Luxemburg						38	41			40
Nederland						24	25	2		18
Portugal	20	19	11	11	5	7	9	21	29	18
Ver. Kon.			91	65	101	69	46	49	61	55

*) Een plusteken duidt op een inkomensstijging, een minteken op een negatief inkomen in de uitgangssituatie. Zie tabel 5.3 voor de betekenis van de grootteklassen.

276 ECU analoog aan in Nederland bestaande regelingen (heffingen) per sbe. Gezien de relatie tussen produktieomvang en prijsdalingseffect, zou verwacht mogen worden dat vrijwel iedereen een compensatie van 64% van de prijsdaling ontvangt. Hoewel dat in grote lijnen het geval blijkt te zijn, leidt ook zo'n compensa-

tiemethode tot verschillen (tabel 6.2). Die lopen tussen de lidstaten uiteen van Ierland (compensatie voor 50% van de prijsdaling) tot Nederland (79%). Een aantal redenen ligt daaraan ten grondslag. Allereerst is het veronderstelde prijsdalingseffect niet voor alle produkten gelijk. De Nederlandse potplantenteler zou, zo is verondersteld, maar een klein prijsdalingseffect (per EGE) ervaren, terwijl hij de volle compensatie per EGE ontvangt. Vervolgens speelt de hoogte van de toegerekende kosten een rol. Twee produkten met een zelfde opbrengst en een gelijke prijsdaling kunnen een verschillend saldo (waarop de EGE is gebaseerd) hebben wanneer de toegerekende kosten verschillen. Het produkt met de hoge kosten krijgt dan (via een lage bss en EGE) een geringere compensatie.

Een min of meer gelijke mate van compensatie wil bovendien niet zeggen dat iedereen ook zijn inkomen met een zelfde percentage ziet dalen omdat de marge tussen saldo en gezinsinkomen sterk uiteenloopt. Zo wordt in Griekenland vrijwel evenveel van de prijsdaling gecompenseerd als in Nederland (77 respectievelijk 79%). De resterende 20% is, door de hogere marges, in de Griekse landbouw echter maar 11% van het inkomen, terwijl de Nederlandse boer en tuinder een inkomensdaling van 40% zouden ervaren.

6.4 Differentiatie naar bedrijfsgrootte

Een groot aantal bedrijven neemt slechts een klein deel van de produktie en van het inkomenseffect voor zijn rekening (tabel 3.2). Dat zou politici op de gedachte kunnen brengen om vooral de kleine bedrijven volledig te compenseren. Ook in de Verenigde Staten wordt in een aantal gevallen een maximum bedrag per bedrijf voor de te ontvangen deficiency payments gehanteerd. Een volledige compensatie van de prijsdaling voor de bedrijven kleiner dan 16 EGE (via een inkomens toeslag van 433 ECU per EGE) kost bijna 9 miljard ECU. Dat betekent volledige compensatie (en als rekening wordt gehouden met minder kosten en dalende grondprijzen zelfs overcompensatie) voor 22% van de produktie en 65% van de in het boekhoudnet vertegenwoordigde bedrijven. Voor de groteren resteert dan dus nog 17 miljard ECU. Via een inkomenscompensatie van 231 ECU per EGE kunnen deze bedrijven dan nog voor circa 52% van hun prijsdaling worden gecompenseerd (tabel 6.4).

Door de verschillen in bedrijfsgroottestructuur (bijlage 1) lopen de effecten tussen de lidstaten nu meer uiteen. Voor de kleinere bedrijven in Denemarken, Italië, Griekenland en Portugal leidt deze wijze van toekenning van de toeslag tot overcompensatie. Voor Griekenland en Portugal betekent dat zelfs geen inkomensdaling voor het gemiddelde bedrijf.

Een dergelijke methode van verdeling van inkomenssteun is vermoedelijk niet erg bevorderlijk voor de structuur. Dat kan ook maar ten dele worden opgevangen door de grens tussen een hoge en een lage inkomens toeslag per eenheid meer stapsgewijs aan te

Tabel 6.4 De compensatie uit de inkomens toeslag (in een percentage van de berekende prijsdaling) en de resterende inkomensdaling (in een percentage van het gezinsinkomen uit bedrijf) bij een toeslag van 433 ECU per EGE voor bedrijven kleiner dan 16 EGE en van 231 ECU per EGE voor bedrijven groter dan 16 EGE, naar lidstaat en grootteklasse *)

Lidstaat	Grootteklasse									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
compensatie in % van de prijsdaling										
België						84	50	49	51	51
Denemarken			121	121	118	110	53	53	51	57
Duitsland					95	91	47	47	74	53
Griekenland		78	105	117	128	143	91	124		106
Spanje		62	73	82	88	86	49	52	64	67
Frankrijk					90	91	50	54	67	57
Ierland		66	68	75	79	83	43	42	37	54
Italië		95	103	105	112	112	64	66	74	83
Luxemburg							46	46		46
Nederland							61	60	82	66
Portugal	90	105	124	132	144	143	76	69	64	103
Ver. Kon.			70	75	72	82	54	57	63	60
inkomensdaling in % van gezinsinkomen uit bedr. *)										
België						12	37	40	38	37
Denemarken **)			+10	+16	+31	+141	131	154	377	209
Duitsland					16	13	64	76	36	63
Griekenland		10	+2	+8	+12	+21	5	+13		+3
Spanje		27	18	13	9	10	53	70	98	27
Frankrijk					10	9	55	61	47	51
Ierland		28	27	20	18	15	51	56	80	42
Italië		2	+2	+3	+6	+6	19	19	16	9
Luxemburg							46	50		47
Nederland							34	35	15	30
Portugal	5	+3	+13	+21	+28	+33	21	37	44	+2
Ver. Kon.			49	31	52	25	59	66	90	72

*) Een plusteken duidt op een inkomensstijging; **) De grootteklassen 3 tot en met 6 hadden in de uitgangssituatie (voor prijsdaling) een negatief inkomen. Zie tabel 5.3 voor de betekenis van de grootteklassen.

brengen. Wanneer de bedrijven kleiner dan 16 EGE relatief veel inkomen uit nevenactiviteiten of sociale uitkeringen hebben (tabel 5.1), lijkt dit ook een weinig evenwichtige verdeling van

de lasten te zijn. Mocht echter de situatie zo zijn dat deze bedrijven toch nauwelijks door de volgende generatie worden opgevolgd en ook geen belangrijke neveninkomsten hebben, dan zou zo'n (persoonsgebonden) inkomenstoeslag als vorm van sociaal beleid acceptabel kunnen zijn, zonder dat het de economische activiteiten van de grotere bedrijven (die bijna 80% van de productie in handen hebben) veel frustreert. Een dergelijke gedifferentieerde inkomenstoeslag heeft voor de grotere bedrijven als belangrijkste nadeel dat het bedrag dat beschikbaar is om de grotere bedrijven te compenseren, beperkt is, waardoor de sterke inkomensdaling maar matig gecompenseerd kan worden.

Terzijde kan daarbij nog aangetekend worden dat de fiscale behandeling van de agrarische ondernemers tussen de lidstaten uiteenloopt. In sommige landen (zoals Nederland, Duitsland en Portugal) zijn agrarische bedrijven belastingplichtig. Dan kan de fiscale wetgeving worden gebruikt om agrariërs met een laag inkomen en weinig alternatieven te ontzien. Zo is voor Duitsland berekend dat de agrarische sector jaarlijks voor minstens 3 miljard D-Mark wordt ontzien (Knerr, 1991). In landen waar boeren en tuinders via een forfaitair systeem (bijvoorbeeld bedragen per ha) voor hun belastingverplichtingen worden aangeslagen, kan het politiek aantrekkelijk lijken een dergelijke transfer via prijsdifferentiatie of differentiatie in inkomenstoeslagen te laten verlopen. Overigens blijkt uit Duitse berekeningen (Knerr, 1991) dat juist ook bij de fiscale regelgeving grotere bedrijven meer ontzien worden dan kleinere.

7. Het plan-MacSharry

7.1 Inhoud van het voorstel

Het in de voorgaande paragrafen ontwikkelde rekenmodel maakt duidelijk dat er, met behulp van het EG-boekhoudnet, gerekend kan worden aan (vergaande) voorstellen om het landbouwbeleid te liberaliseren en eventueel te vervangen door een beleid van inkomens-toeslagen. De uitkomsten van de berekeningen zijn natuurlijk afhankelijk van de veronderstelde prijsveranderingen (tabel 2.1), het voor compensatie beschikbare budget en de methode van compenseren.

De exercitie maakt ook duidelijk dat relatief weinig informatie beschikbaar is over de wijze waarop ondernemers hun productie(-wijze) aanpassen. Dit geldt zowel op de korte termijn (vermindering van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen) als op de langere termijn (bedrijfsontwikkeling, bouwplanveranderingen, bedrijfsbeëindiging). Op dat punt is dus meer onderzoek op zijn plaats. Verder is er bij het maken van deze berekeningen het technisch probleem dat alleen de EG over de individuele gegevens uit het boekhoudnet beschikt, zodat geen inzicht gegeven kan worden in de spreiding van de uitkomsten binnen groepen bedrijven. De ontwikkelde rekenmethode lijkt dus bij uitstek geschikt om de recente voorstellen van de Europese Commissie door te rekenen. In deze paragraaf zal daarmee een begin worden gemaakt. Uitgangspunt is het Commissie-voorstel "The development and future of the common agricultural policy" (COM(91) 258 final, 11 juli 1991), in de wandelgangen beter bekend als het "plan-MacSharry" (CEG, 1991a).

Voor granen stelt de Commissie een sterke prijsdaling voor, door de Commissie zelf begroot op 35%. Daarbij gaat men er vanuit dat de wereldmarkt boven de interventieprijs komt te liggen. Anders zou, gezien de voorgestelde daling van de interventieprijs van 155 naar 90 ECU (-42%), deels gecompenseerd door het afschaffen van de 5%-medeverantwoordelijkheidsheffing, de werkelijkheid wel eens in de buurt van de 40% kunnen liggen. Dat komt overeen met de in tabel 2.1 aangehouden prijsdaling 1), zodat de hierboven gegeven berekeningen voor de graansector actualiteitswaarde hebben.

-
- 1) Afgezien van het feit dat daar 1987/88 het uitgangspunt was en de Commissie de prijsbesluiten voor 1991/92 als basis in gedachte heeft. Dat maakt, door de al opgetreden daling, het absolute effect wat kleiner, maar het relatieve (in procenten van het gezinsinkomen) wat groter dan in hoofdstuk 3 is weergegeven.

De prijsdaling wordt gecompenseerd door een ha-toeslag in te voeren, die 55 ECU/ton bedraagt en wordt uitgedrukt per ha via de gemiddelde regionale kg-opbrengst. Alleen bedrijven met een areaal granen, oliezaden en eiwithoudende gewassen kleiner dan nodig is om in de betrokken regio 92 ton granen te produceren, komen daarvoor volledig in aanmerking. Bedrijven die een areaal granen, oliezaden en eiwithoudende gewassen hebben van boven de 92 ton komen voor compensatie in aanmerking wanneer zij deelnemen aan de braakregeling. Voorlopig is het braakpercentage vastgesteld op 15% van het betrokken areaal. Over deze oppervlakte ontvangt men niet de ha-toeslag maar een even grote braakpremie. Deze premie wordt echter niet gegeven over de braakverplichting die het gevolg is van arealen boven de 230 ton.

Voor oliezaden en peulvruchten wordt een zelfde regime voorgesteld als voor granen, met dien verstande dat de ha-toeslag voor oliezaden hoger zal zijn 1): 384 ECU per ha. Omdat de marktprijs van de oliehoudende zaden en eiwithoudende gewassen in de huidige marktordening al op wereldmarkt-niveau ligt, treedt er op de markt geen prijsdaling op. Wel vervallen de huidige toeslagen aan de verwerkende industrie c.q. de handel, die in het boekhoudnet wel in de opbrengsten zijn begrepen.

De voorgestelde hogere ha-toeslag geldt alleen voor de bedrijven met een oppervlakte granen, oliezaden en peulvruchten die groter is dan benodigd voor de produktie van 92 ton granen. Dit kan dus tot verschuiving van produktie van kleinere naar grotere bedrijven leiden. Regionalisering van deze toeslag wordt voorzien, afhankelijk van de verhouding in kg-opbrengsten tussen granen en oliezaden. Daarbij zou de hoogte van de toeslag afhankelijk worden van de mate waarin de regionale graanopbrengsten (sic!) afwijken van het EG-gemiddelde (CEG, 1991b). Op die manier verstoort het toeslagstelsel de allocatie van grond naar de aanwending voor granen en oliezaden zo min mogelijk. Maar omdat de relatie tussen de kg-opbrengsten van granen en oliezaden verre van perfect is kan dat tot verschuiving van produkties leiden.

Voor de overige akkerbouwprodukten (met name suiker) heeft de Commissie (nog) geen voorstellen gedaan. De graantelers (en in het bijzonder de kleinere) zien per saldo hun opbrengsten maar in geringe mate dalen. De graanprijsdaling van 155 naar 90 wordt immers gecompenseerd door de ha-toeslag van 55 ECU/ton. Van de resterende 10 ECU kan een deel opgevangen worden door besparing op variabele kosten. Overigens worden telers met een hogere kg-opbrengst dan het regionaal gemiddelde sterker met een opbrengstdaling geconfronteerd dan telers met een lage opbrengst per ha.

-
- 1) De Commissie stelt één toeslag voor alle typen oliezaden voor, hetgeen gezien de huidige verschillen in interventieprijs (koolzaad 406,90 ECU, zonnebloempitten 533,80 ECU, sojabonen 488,60 ECU) nogal grof lijkt. Inmiddels (CEG, 1991b) heeft men dan ook al voorgesteld om voor het eerste jaar de toeslag zonodig wel te differentiëren.

Onder de laatsten kan zelfs sprake zijn van overcompensatie. Gezien de redelijk op peil blijvende opbrengsten zal van overschakeling naar andere gewassen door deze telers vermoedelijk maar in geringe mate sprake zijn. Of dat ook geldt op de bedrijven die meer dan 230 ton graan produceren (en met een vergoedingsloze braakverplichting worden geconfronteerd) is minder duidelijk. Op deze bedrijven zou het aantrekkelijk kunnen zijn om meer dan voorheen contractteelten of aardappelen in het bouwplan op te nemen. Hoe waarschijnlijk dit is, is mede afhankelijk van de mate waarin deze grote graanbedrijven nu al aardappelen telen. Daarin bestaat op dit moment geen kwantitatief inzicht, maar vermoedelijk is dit maar in geringe mate het geval. Een zelfde effect zou overigens ook op kunnen treden als de braakvergoeding voor de bedrijven met een produktie tussen de 92 en 230 ton beneden het saldo van de marginale hectares van die bedrijven ligt. Ook daarin bestaat geen inzicht.

In de rest van dit hoofdstuk is verondersteld dat de in tabel 2.1 gebruikte prijsmutaties voor suiker, aardappelen, groenten, bloemen en overige akkerbouwprodukten nul zullen zijn 1).

Voor melk stelt de Commissie voor om naast de al ingevoerde korting van het quotum in 1991/92 van 2%, nog een korting van 3% door te voeren 2). Ter compensatie ontvangt men tien jaar lang vijf ECU per 100 kg ingeleverde melk. Daarnaast stelt men voor om de melkprijs met 10% te laten dalen (via een prijsdaling voor boter van 15% en 5% voor magere melkpoeder), waarvan 1,5% wordt gecompenseerd door de afschaffing van de medeverantwoordelijkheidsheffing. Overigens zou als gevolg van de quotumkorting het effect van de melkprijsdaling op korte termijn enigszins geringer kunnen zijn, afhankelijk van het afzetbeleid dat men zal voeren.

Als compensatie voor de opbrengstdaling stelt men een premie van 75 ECU per koe in het vooruitzicht, doch deze geldt alleen voor de eerste 40 melkkoeien en bovendien moet de veebezetting (van melkkoeien, zoogkoeien, stieren en oaien) minder zijn dan twee (benadeelde gebieden: 1,4) "livestock units" per ha. De laatste voorwaarde geldt niet als men minder dan 24.000 kg melk aflevert.

Voor rundvlees stelt de Commissie een prijsdaling voor van 15%. Ter compensatie gaat de stierenpremie imhoog van 40 ECU per dier naar 60 ECU per dier per jaar (maximaal 3 jaar/dier) met een maximum van 90 dieren. De zoogkoeienpremie gaat omhoog van 40 ECU naar 75 ECU per koe, met hetzelfde maximum aantal dieren. In beide gevallen geldt dezelfde eis voor de veebezetting als bij de melkkoeien. Verder stelt men voor om voor nuchtere mannelijke kalveren een slachtpremie van 100 ECU per dier in te stellen.

-
- 1) De door de Commissie gedane voorstellen voor tabak blijven hier verder buiten beschouwing.
 - 2) Deze 3% is het saldo van 4% korting per bedrijf, gevolgd door 1% heruitgifte aan speciale groepen.

In de schapenhouderij stelt men voor in de bestaande ooiënpremie eveneens een maximum aantal dieren te introduceren, zijnde het aantal van 1990 met een maximum van 350 (benadeelde gebieden: 750). Verder doet de Commissie nog een aantal voorstellen op het terrein van het milieu, de bebossing en vervroegde uittrading, die hier verder buiten beschouwing blijven.

De door de Commissie gedane voorstellen voor melk, rundvlees en schapen zijn dus aanmerkelijk minder vergaand dan de in tabel 2.1 gedane aannames. Het effect van de Commissie-voorstellen zal ook doorwerken op de voerprijzen en de opbrengstprijzen in de intensieve veehouderij. Berekeningen met het EG-graan- en mengvoedergrondstoffenmodel wijzen op een voerprijsdaling van 25%. Het graanaandeel in het voer stijgt met 13 miljoen ton van 31 naar 43% (waarin het effect van de quotumkorting nog niet is verdisconteerd). Vooral in gebieden met hoge transportkosten voor graansubstituten, maar ook in Nederland, vindt deze verdringing plaats. De voerprijsdaling zal in Noordwest Frankrijk en Denemarken naar schatting 3 à 5% sterker zijn dan in Nederland, zodat de Nederlandse intensieve veehouderij zijn concurrentiepositie ziet verslechteren. Dit geldt met name voor vleesvarkens en slachtkuikens. De voerprijsdaling leidt, uitgaande van een voeraandeel in de kosten van 70%, tot een prijsdaling van de intensieve-veehouderijprodukten van 17,5%. Per saldo blijven de marges dan op niveau. Voor zaaizaad en pootgoed is, gezien de gelijkblijvende opbrengsten in de akkerbouw en het veelal kleine aandeel van de granen in deze kosten, geen prijswijziging verondersteld.

7.2 Akkerbouw

Het doorrekenen van bovenstaand plan om het effect ervan op het inkomen te bepalen is door de differentiatie naar bedrijfs-grootte een gecompliceerde aangelegenheid. Voor de veehouderij komt hier de differentiatie naar intensiteit nog bij. De verdere rekenmethode wordt voor de akkerbouw geïllustreerd aan de hand van de cijfers voor Sleeswijk-Holstein in figuur 7.1. Het effect van de dalende prijzen kan berekend worden zoals dat in voorgaande paragrafen is gebeurd. Daar de opbrengstprijzen in de basisjaren (1986/87-1988/89) circa 10-13% hoger lagen dan momenteel het geval is, is hiervoor gecorrigeerd. De prijsdaling voor oliehoudende gewassen als gevolg van het EG-voorstel is op 60% geschat; voor eiwitgewassen is de daling onduidelijk, maar gezien de huidige hoogte van de steun is een daling van 20% aangehouden. Voor het gemiddelde bedrijf (alle bedrijfstypen) bedraagt de prijsdaling dan circa 9.000 ECU.

Vervolgens is op basis van de opbrengstgegevens per regio berekend dat de graanopbrengsten in de betrokken regio 35% boven het gemiddelde van de EG (4,6 ton/ha) liggen. Op basis van dat gegeven en de arealen granen, oliehoudende gewassen en peul-

UITGANGSSITUATIE:		
Oppervlakte granen, oliezaden en eiwitgewassen 19,28 ha		
w.v. 14,9 ha graan, 6221 kg/ha		
4,0 ha oliezaden, 3274 kg		
0,4 ha peulvruchten		
Totale opbrengst granen, oliezaden en eiwitgewassen		22.864
Index graanopbrengsten t.o.v. EG-gemiddelde 1,35		
Vergoeding per ha: 1,35 x 4,6 ton/ha x 55 ECU =		342
Braakverplichting: met vergoeding 8,2% = 1,58 ha		
zonder vergoeding 5,1% = 0,98 ha		
totaal		2,56 ha
OPBRENGSTDALINGEN:		
Prijstdaling graan (40%)		5.947
Prijstdaling oliezaden (60%)		3.039
Prijstdaling eiwithoudende gewassen (20%)		23 a)
Totaal prijstdalingen		9.009
Opbrengstderving door braak:		
Per ha: opbrengst 1147 ECU - 40% =		688
toegerekende kosten		167 b)
saldo		521
Areaal: 2,56 ha		1.334
COMPENSATIES:		
Graansteun: (19,28-2,56 ha) * 342 ECU =		5.721 c)
Additionele steun oliezaden d) 4,01 ha *		
(1,35 * 163 ECU * 2,36 ton/ha - 342 ECU) =		710
Braakvergoeding: 1,58 ha * 342 ECU =		540
Totaal vergoedingen		6.972
GESALDEERD EFFECT:		
Totaal effect		-3.372
Idem in procenten van de opbrengsten granen etc.		-15%
Idem per ha graan, oliezaden en eiwitgewassen		-175
Mate waarin opbrengstderving wordt gecompenseerd		67%

Figuur 7.1 Berekeningsmethodiek voor de akkerbouw geïllustreerd voor Sleswijk-Holstein (gemiddelde voor alle bedrijfstype in ECU)

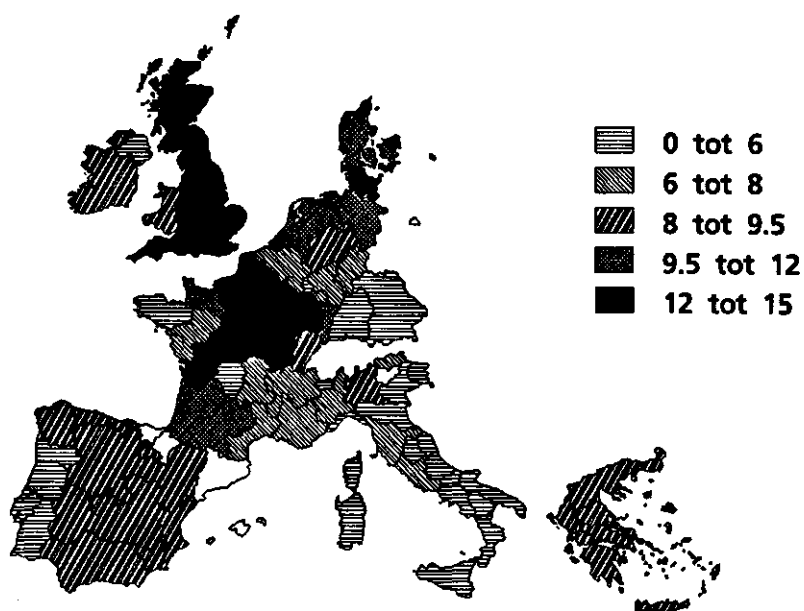
a) Areaal eiwithoudende gewassen geschat uit structurenquête;
b) Besparing toegerekende kosten gebaseerd op het saldo voor zachte tarwe, ontleend aan de bss-1986, in vergelijking met de graanopbrengsten in de onderzochte periode; c) Deze steun geldt ook voor eiwitten; voor oliezaden is een extra bedrag van toepassing; d) Aannemende dat het koppelen van de steun aan de kg-opbrengsten voor graan niet leidt tot een kleiner of groter areaal.

vruchten uit de structuurenquête van 1987 (voor alle bedrijven, ook de niet in het boekhoudnet vertegenwoordigde) kan berekend worden dat 8,2% van het areaal onder een braakverplichting met de vergoeding valt en 5,1% onder een braakverplichting zonder vergoeding (figuur 7.2). Deze percentages zijn toegepast op het areaal van het gemiddelde bedrijf in het boekhoudnet. Benadrukt moet worden dat deze berekeningswijze een eerste aanpak is, bij gebrek aan betere gegevens 1). De gemaakte koppeling tussen structuurenquête-gegevens en boekhoudnet-data betekent dat deze percentages niet erg nauwkeurig kunnen zijn, en laat niet toe dat deze percentages voor bepaalde bedrijfstypen berekend worden. Vandaar de berekening voor het gemiddelde bedrijf per regio. Het effect van de maatregel op graanbedrijven wordt daarmee niet weergegeven.

Met behulp van deze percentages kan uitgerekend worden dat op het betrokken gemiddelde bedrijf voor bijna 7.000 ECU aan compensaties ontvangen zal worden 2). Daarbij is noodgedwongen aangenomen dat het areaal oliehoudende zaden niet zal veranderen. Gezien het voorstel de regionale steun te koppelen aan de kg-opbrengsten van granen zal dit leiden tot over- en ondercompensatie in bepaalde regio's en verschuivingen van deze teelt. Hiermee kan in dit rekenmodel geen rekening gehouden worden.

Een volgend probleem is de opbrengstderving die gepaard gaat met de braakverplichting. Deze set aside betekent dat een aantal marginale hectares aan de productie wordt onttrokken. Het saldo na aftrek van loonwerkkosten daarvan zijn de gemiste opbrengsten. Dat saldo is in het boekhoudnet niet bekend, en zou berekend moeten worden bij de verlaagde graanprijzen. In de berekening is uitgegaan van de verlaagde graanopbrengsten per ha, verminderd met een bedrag voor toegerekende kosten. Dit laatste bedrag is ontleend aan het verschil tussen de graanopbrengsten per ha (bij het oude prijsniveau) en het bruto-standaard saldo van zachte tarwe zoals dat door de lidstaten berekend is voor de bedrijfstypering. Uitgegaan is van het laatst bekende cijfer, de bss-1986 of de bss-1984. Het aldus berekende saldo is vermoedelijk aan de hoge kant. Het heeft betrekking op een gemiddelde in plaats van de marginale hectares (zomer-)graan. Er is dus geen rekening ge-

-
- 1) Voor de Engelse, Portugese en Spaanse regio's ontbreken voldoende gegevens in de structuurenquête. Voor Engeland en Portugal zijn de percentages van de lidstaat ook voor de regio's gebruikt. Hetzelfde geldt voor Spanje, waar bovendien de gegevens zijn geschat op basis van het boekhoudnet.
 - 2) Deze compensaties zullen mogelijk nog hoger uitvallen omdat ze worden omgerekend met de groene ECU-koers. Dit is in de berekeningen buiten beschouwing gelaten.

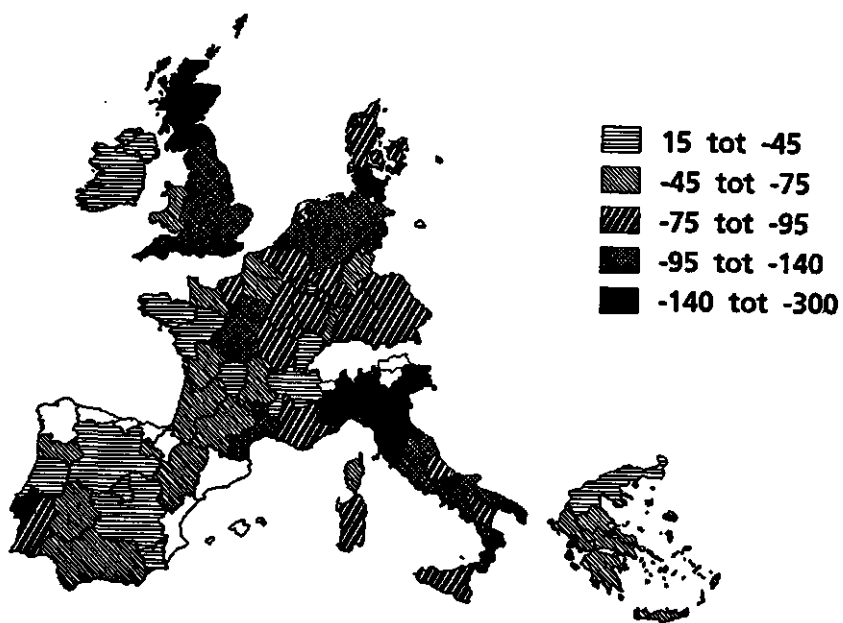

Figuur 7.2 Percentage van het areaal granen, oliehoudende zaden en eiwithoudende gewassen dat voor braaklegging in aanmerking komt

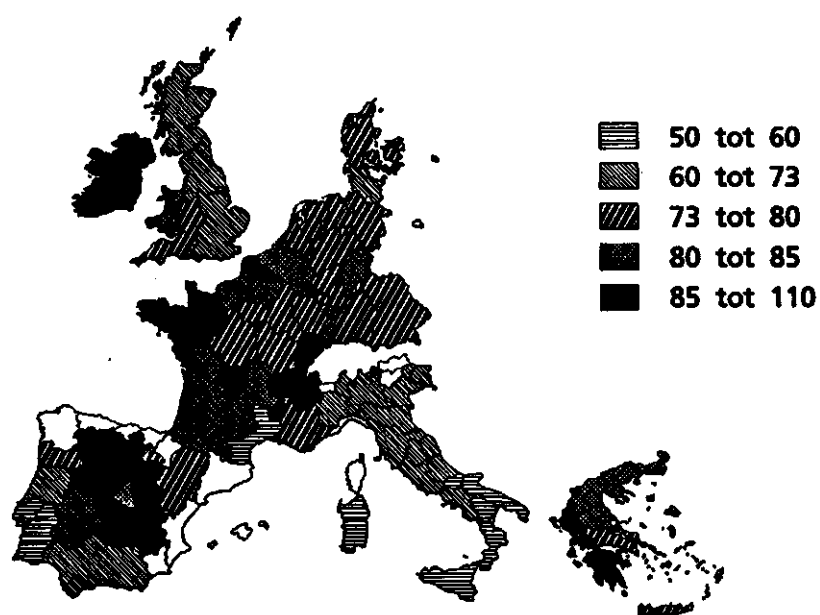
houden met een slippage-effect ¹⁾. Het feit dat de loonwerkkosten er niet op in mindering zijn gebracht lijkt minder bezwaarlijk daar de braakverplichting op grote zelf gemechaniseerde bedrijven komt te rusten, die overigens ook vaak hoge resultaten per ha behalen. Op deze wijze laat zich een totaal effect berekenen. Een dergelijke berekening is uitgevoerd voor alle regio's. Omdat het hierbij gaat om het gemiddelde bedrijf per regio, hebben de cijfers alleen zeggingskracht voor enkele regio's die zich vrijwel uitsluitend met de graanteelt bezighouden. Vandaar dat de resultaten zijn uitgedrukt per ha (figuur 7.3). In enkele gebieden en met name Italië is het effect per ha te hoog weergegeven omdat geen rekening is gehouden met de toeslag voor durumtarwe. De berekende daling komt in het voorbeeld van Sleeswijk-Holstein overeen met 15% van de huidige opbrengstwaarde van de betrokken gewassen. Een deel daarvan (ca. 5%) is het gevolg van het verschil tussen de prijsdaling van granen en de compensatie van 55 ECU per ton. Zou de impliciete suggestie van de Europese Commissie uitkomen dat de wereldmarktprijs op 100 ECU terecht komt, dan vervalt dit deel van het effect en resteert een opbrengstdaling van circa 10% die het gevolg is van de afgedwongen braak waarvoor geen of onvoldoende compensatie wordt gegeven. Verder moet bedacht worden dat het voorstel een geleidelijke invoering over drie jaar bevat. De opbrengstdaling lijkt dan ook niet veel af te wijken van wat er onder het huidige stabilisatoren-regime per jaar aan prijsdaling moet worden genoteerd. Uit de analyse blijkt dat met name in het Verenigd Koninkrijk een groot deel van de productie op bedrijven zit met meer dan 230 ton graan. In Engeland en Schotland is dat naar schatting meer dan 50%. Ook in Centraal Frankrijk, Noord-Italië, Denemarken en Spanje is dat aandeel groot (ca. 15 tot 25%). Met name in Oost-Engeland, maar ook in delen van Spanje neemt men daardoor noodgedwongen een belangrijk deel van het graanareaal uit productie zonder daarvoor te worden gecompenseerd. Ook in de Franse graangebieden wordt een belangrijk deel (meer dan 12,5%) van het areaal een braakverplichting opgelegd, maar daar betreft dat in belangrijke mate arealen die voor een vergoeding in aanmerking komen.

In figuur 7.4 is uitgerekend in welke mate de opbrengstdaling als gevolg van prijsdalingen en braakverplichtingen wordt opgevangen door compensaties. Hiermee wordt een indruk verkregen van de mate waarin concurrentieverhoudingen worden beïnvloed. Met name in het Verenigd Koninkrijk, Sleeswijk-Holstein, Italië en

-
- 1) Op grotere bedrijven worden vaak meerdere graansoorten geteeld en zijn er verschillen tussen en binnen de percelen qua produktiviteit. Verwacht mag dus worden dat een braaklegging van bijvoorbeeld 1,5% zal leiden tot een geringere produktie (en dus opbrengst-)daling, bijvoorbeeld van 1%. Dit verschijnsel is het zogenaamde slippage-effect. De omvang ervan (in dit voorbeeld een derde) is onduidelijk.

Figuur 7.3 Effect van het EG-voorstel in ECU per ha granen, oliehoudende zaden en eiwithoudende gewassen

Figuur 7.4 *Mate (in %) waarin de opbrengstdaling in de granen, oliehoudende zaden en eiwithoudende gewassen door toeslagen wordt gecompenseerd*

delen van Spanje wordt de opbrengstdaling maar beperkt gecompenseerd. Ook in delen van Frankrijk, Duitsland en Nederland is de compensatie duidelijk onvolledig. In Nederland zorgt de kleinschalige structuur van de graanteelt weliswaar voor een redelijke mate van compensatie, maar daar staat tegenover dat de graanprijs in Nederland relatief hoger ligt ten opzichte van de interventieprijs. In de gevolgde berekeningswijze leidt dit ertoe dat de 55 ECU per ton compensatie duidelijk geringer is dan 40% opbrengstdaling. Daarbij moet ook aangetekend worden dat de fabrieksaardappelen niet in deze analyse zijn betrokken vanwege het ontbreken van de benodigde gegevens.

7.3 Rundveehouderij

Voor de rundveehouderij is eveneens een aantal extra aannames nodig om een indruk te krijgen van de omvang van het effect. De rekenmethode wordt geïllustreerd met de cijfers voor Wales (figuur 7.5). Analooq aan de berekeningen in de voorgaande paragrafen kan de opbrengstdaling voor melk (10% prijsdaling + 3% quotumkorting - 1,5% m.v.h) en voor rundvlees worden berekend aan de hand van de gegevens in het boekhoudnet. Voor het gemiddelde bedrijf in Wales (alle bedrijfstypen) zou dit 6.200 ECU zijn. Overigens is met name de prijsdaling van rundvlees eenvoudiger uit te rekenen dan vast te stellen. Wordt een daling van 15% gehanteerd, dan wordt geen rekening gehouden met positieve effecten van de bodemprijs voor nuchtere stierkalveren van 100 ECU. Ook is het de vraag of de prijzen van fok- en gebruiksvlees wel in dezelfde mate dalen als de prijs van rundvlees.

De berekening van de voerkostendaling (25% prijsdaling en 3% minder volume door quotum-inperking) kan ook op boekhoudnet gegevens worden gebaseerd, maar hier doen zich enkele problemen voor. Allereerst is onbekend in welke mate de voerkosten bestaan uit ruwvoer of krachtvoer, zodat noodgedwongen ook voor ruwvoer een prijsdaling is doorgerekend. Deels mag zo'n prijsdaling worden verwacht vanwege afnemende vraag naar ruwvoer, anderzijds is de omvang van de prijsdaling erg afhankelijk van de mate waarin akkerbouwers (bijvoorbeeld met een braakverplichting) ruwvoer willen gaan produceren. Bij de berekening is de prijsdaling alleen doorgerekend over de aangekochte voeders en niet over het intern verkeer, waarmee dit probleem deels wordt ondervangen. Een tweede probleem is dat een deel van het voer bestemd is voor de schapen- en geitenhouderij (zie bijlage 8). Daar de schapen- en geitenhouderij in veel gebieden nauwelijks met opbrengstdalingen wordt

UITGANGSSITUATIE:	
Opbrengst melk (134.094 liter)	31.588
Opbrengst rundvlees	<u>17.201</u>
Totaal opbrengst	48.789
DALING, OPBRENGSTEN EN VOERKOSTEN:	
Daling melk (11,5 %)	3.633
Daling rundvlees (15%)	2.580
Totaal opbrengstdalingen	6.213
Prijzdaling voerkosten:	
Totaal voerkosten graasdieren	16.024
waarvan intern verkeer	1.999
aandeel rundvee in gve graasdieren	56%
Verlaging voerkosten door prijsdaling (28%) (b)	2.194
COMPENSATIES:	
Quotumschorsing 5 ECU/100 kg, 3% quotum	201
Aantal melkkoeien	26,3
Percentage steun-gerechtigde melkkoeien	34,5%
Compensatie uit melkkoeien (75 ECU/koe)	681
Aantal stieren	22,5
Percentage steun-gerechtigde stieren	80,0%
Extra compensatie uit stieren (20 ECU/dier)	359
Aantal zoogkoeien	12,4
Percentage steun-gerechtigde zoogkoeien	90,0%
Extra compensatie uit zoogkoeien (35 ECU/koe)	<u>390</u>
Totaal extra te ontvangen compensaties (c)	1.630
GESALDEERD EFFECT:	
Totaal effect	-2.388
Idem in procenten van de opbrengsten	-5%
Totaal effect per gve-rundvee	-38
Mate waarin prijsdaling opbrengsten wordt gecompenseerd door:	
- voerkostendaling (b/a)	35%
- compensaties per dier (c/a)	<u>26%</u>
Totaal	62%

Figuur 7.5 Berekeningsmethode voor de rundveehouderij
geïllustreerd voor Wales (gemiddelde voor alle
bedrijfstypen in ECU)

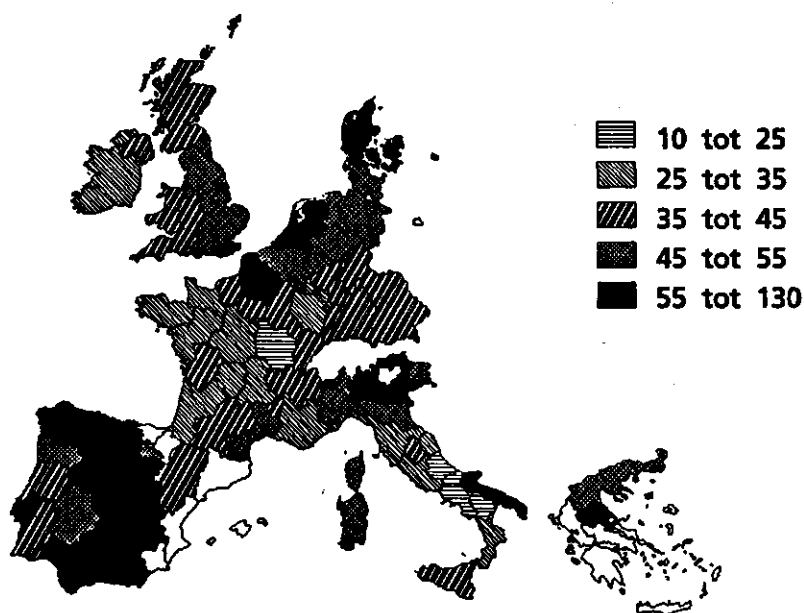
geconfronteerd 1), ziet bij een voerprijsdaling deze sector een inkomensverbetering tegemoet. Dit voordeel staat echter los van dat in de rundvleessector. Vandaar dat de voerkosten voor graas-dieren over het rundvee enerzijds en het wolven anderzijds zijn gesplitst aan de hand van het aantal gve van beide groepen dieren. Overigens blijkt ook dan dat in enkele gebieden (met name in Zuid-Europa) de prijsdaling van voer (eventueel samen met de te verkrijgen compensaties), de opbrengstdaling overtreft. Deze uitkomsten moeten met voorzichtigheid worden behandeld. Vermoedelijk bestaan de voeraankopen in deze gebieden voor een veel groter deel uit ruwvoer, waarvan de prijsdaling zeer onzeker is (figuur 7.6). Aannemende dat de melkproductie overeenkomt met het quotum, kan ook het te ontvangen bedrag aan quotum-schorsing worden berekend. Problematischer is de berekening van de overige compensaties 2). Uit de individuele gegevens van het boekhoudnet is op basis van 1987/88 berekend welk percentage van de dieren in aanmerking komt voor de voorgestelde steunregelingen. In het boekhoudnet wordt van de dieren jonger dan één jaar niet vastgelegd of deze mannelijk of vrouwelijk zijn noch of ze voor opfokdoeleinden of als vleesvee worden aangehouden, noch of ze in aanmerking komen voor de stierenpremie omdat ze langer dan zes maanden worden aangehouden. Daardoor is de berekening van het aantal stieren dat voor de premie in aanmerking komt (en daardoor ook die van de veebezetting) niet exact mogelijk. Het voorstel van de EG is overigens überhaupt onduidelijk over de berekening van het aantal "livestock-units". De tekst suggereert dat alleen melkkoaien, meststieren, oaien en zoogkoaien in de berekening betrokken behoeven te worden, zodat het jongvee buiten beschouwing kan worden gelaten. Zou dit zo zijn, dat is de maatregel waarschijnlijk vooral ingegeven door controle-overwegingen en om de compensaties grondgebonden te houden. Milieu-overwegingen zouden immers pleiten voor het ook in aanmerking nemen van andere diersoorten. Over de te hanteren coëfficiënten per diersoort laat het voorstel zich niet uit. Zoals uit figuur 7.5 blijkt, is bij de stieren een verhoging van de premie met 20 ECU in rekening gebracht. Worden stieren de maximale duur aangehouden (bijvoorbeeld 30 maanden) dan zouden ze 180 in plaats van 40 ECU aan premie kunnen ontvangen. Aanhoudingstermijnen zullen tussen de gebieden verschillen, maar op dit moment is niet duidelijk in welke mate.

-
- 1) De beperking van de oaienregeling tot een maximaal aantal oaien heeft in de meeste gebieden weinig consequenties. Op dezelfde wijze als hierna uiteen is gezet voor rundvee, blijkt uit het boekhoudnet dat in de meeste gebieden alle oaien in aanmerking komen. Uitzonderingen zijn midden Duitsland (80%), Lazio (85%), Engeland en Wales (70 à 90%) en Andalucia (90%).
 - 2) Ook hier is geen rekening gehouden met een uitbetaling in groene ECU.

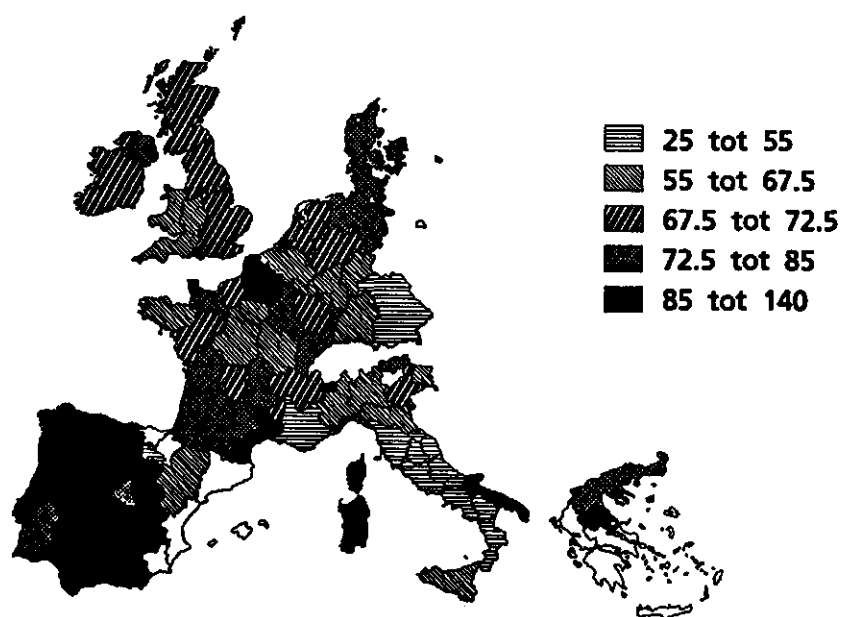
Per saldo kan voor het gemiddelde bedrijf nu een totaal effect worden berekend. Voor Wales komt dat uit op bijna 2.400 ECU, ofwel 38 ECU per gve-rundvee 1). Van de totale prijsdaling wordt dus 35% gecompenseerd door lagere voerkosten en 26% door de voorgestelde compensaties. Deze percentages lopen tussen de belangrijkste gebieden niet veel uiteen (figuur 7.7). In Nederland zou volgens deze berekening 70% van de opbrengstdaling worden gecompenseerd, waarvan 13 procent door de toeslagen per dier, waarvoor ruim een derde van de melkkoeien in aanmerking zou komen 2). Genoemde 70% wijkt niet veel af van wat er bij de belangrijkste concurrenten gebeurt. Belangrijke Franse melkveegebieden (Bretagne, Loire) zitten ook op circa 70%. In die gebieden is de prijsdaling van het voer weliswaar veel minder belangrijk (in Bretagne zorgt dit voor 30% compensatie), maar is de rol van de toeslagen veel groter. In de Franse melkveegebieden zou - op basis van de genoemde cijfers uit 1987 - naar schatting 90 procent van de melkkoeien in aanmerking komen voor de premie. In de Noordduitse regio's wordt circa 75% van de opbrengsten gecompenseerd door lagere voerkosten en toeslagen per dier. In Zuid-Duitsland valt dit percentage echter lager uit. Mogelijk mede als gevolg van de grotere oppervlakte benadeelde gebieden (waarvoor een strengere veebezettingseis geldt), komen minder melkkoeien voor de premie in aanmerking (Beieren naar schatting 50%). Door de grote veestapels wordt ook in Engeland een groot deel van de melkkoeien uitgesloten van de premie. De, in het bijzonder in relatie tot de melkopbrengsten, hoge voerkosten per koe zorgen hier voor compensatie (West-Engeland: 65%). Voorwaarde daarvoor is wel dat de ruwvoer prijzen even sterk dalen als de krachtvoer prijzen. Die aanname beïnvloedt ook de uitkomsten van veel Zuid Europese regio's, waar in een aantal gevallen de voerkosten daling groot genoeg is om de prijsdaling van de opbrengsten op te vangen. Het betreft hier veelal kleine bedrijven met relatief hoge voerkosten per kg melk. Figuur 7.8 geeft het effect per gve in absolute ECU. Daaruit blijkt dat het effect per dier het grootst is in Italië, Nederland, België, Midden- en Zuid-Duitsland, Bretagne en West-Engeland. In al deze gebieden ligt het effect tussen de 40 en 60 ECU per gve-rundvee. Nederland bevindt zich met 56 ECU, net als Zuid-Duitsland, onder in deze groep. Dat is, mede met het oog

-
- 1) Berekend met de op pagina 49 genoemde coëfficiënten.
 - 2) Volgens berekeningen met het LEI-boekhoudnet (Poppe, 1991, hoofdstuk 6) komt 54% van de melkkoeienstapel in Nederland niet voor premie in aanmerking. Het verschil tussen deze 54% en het hierboven genoemde percentage van ongeveer 65% kan grotendeels verklaard worden doordat het bij de berekeningen gekozen basisjaar niet hetzelfde is (EG-boekhoudnet 1987/88 en LEI-boekhoudnet 1990/91 (na de voorgestelde quotum-kortingen). Ook een verschil in weging kan hier nog een rol spelen (Poppe, 1989, p. 40).

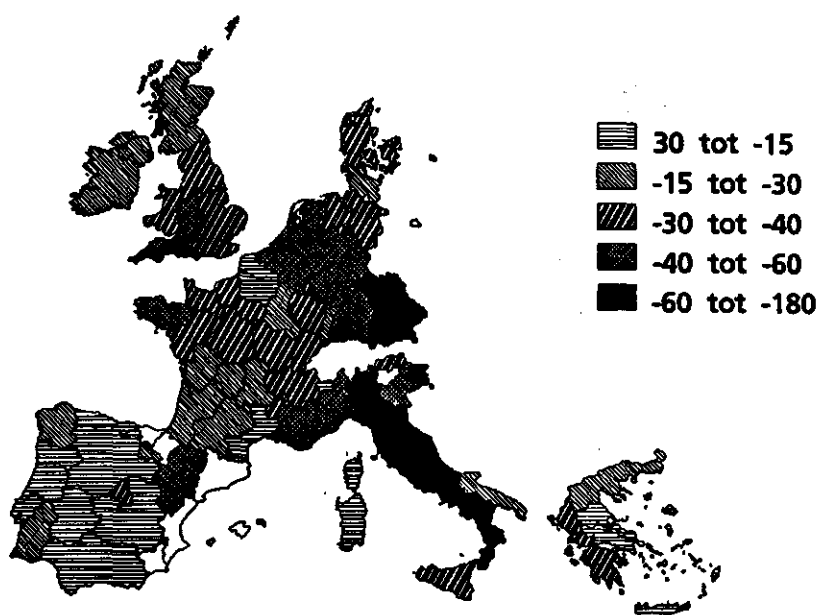
op de omvang van de Nederlandse bedrijven, een aanwijzing dat in de melkveehouderij het effect van de voorstellen in ons land groter is dan elders.

Figuur 7.6 Mate (in %) waarin de opbrengstdaling in de rundveehouderij door lagere voerkosten wordt gecompenseerd

Figuur 7.7 Mate (in %) waarin de opbrengstdaling in de rundveehouderij door lagere voerkosten en toeslagen wordt gecompenseerd

Figuur 7.8 Effect van het EG-voorstel voor de rundveehouderij in ECU per grootveeëenheid

8. Slotbeschouwing

In deze studie is een aanzet gegeven om te komen tot het ontwikkelen van een nieuw instrument ter ondersteuning van beleidsanalyse. Hierbij is duidelijk geworden dat er ook op bedrijfsniveau zinvol kan worden gerekend aan voorstellen die een hervorming van het landbouwbeleid inhouden. Zowel vergaande voorstellen, bijvoorbeeld in het kader van de GATT, als voorstellen zoals door de EG gelanceerd komen daarvoor in aanmerking. Bij vrijwel elke analyse zijn aannames en uitgangspunten nodig om tot resultaten te komen. Het doorrekenen van vergaande voorstellen, zoals een volledige liberalisatie op langere termijn, staat of valt met de gespecificeerde prijsmutaties waarop de berekeningen worden gebaseerd. Zowel over die mutaties als over de vraag tot welke veranderingen in de produktie ze zullen leiden bestaat (te) veel onduidelijkheid. In het economisch onderzoek zou daaraan meer aandacht moeten worden besteed. Daarbij zou het aantrekkelijk kunnen zijn om niet naar allesomvattende econometrische modellen te streven, maar om simulatiemodellen voor bepaalde markten en bedrijfstypen op te zetten, waarvan de resultaten als inputcoëfficiënten gebruikt zouden kunnen worden in berekeningen zoals die hier werden gepresenteerd. Dit kan de kloof tussen micro en macro verminderen.

Bij het doorrekenen van minder vergaande voorstellen is er behoefte aan nauwkeurigheid. De statistieken die momenteel in de EG voorhanden zijn, zijn volstrekt niet berekend op voorstellen voor compensaties die zijn gekoppeld aan meerdere criteria zoals omvang van de veestapel en de veebezetting per hectare. Toegang tot individuele gegevens van het EG-boekhoudnet is dan een voorwaarde om tot resultaten te komen. Opvallend is in dit verband dat dergelijke hervormingsvoorstellen niet gepaard gaan met een overzicht van de verwachte inkomenseffecten. In Nederland is dat bij voorstellen zoals het Meerjarenplan Gewasbescherming wel het geval, maar bij de EG ontbreekt een dergelijke financiële paragraaf. Het feit dat dergelijke voorstellen in een zekere crisissfeer en niet als onderdeel van de normale routine worden gedaan (Moyer en Josling, 1990) is hiervoor slechts een gedeeltelijke verklaring. Ook bij deze berekeningen is een goede specificatie van kosten en opbrengsten noodzakelijk. Verder is inzicht nodig in de reacties van markten en boeren op het veranderend beleid. Dat geldt in dit geval met name voor de voermarkt, de rundvleesmarkt, de factormarkt en de besparing op meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Meer internationale samenwerking bij dergelijk onderzoek zou ook op zijn plaats zijn.

Een grotere aandacht voor de termijn waarover de voorstellen worden ingevoerd, is eveneens van belang. Naarmate deze periode langer is, wordt immers een groter deel van de inkomensdaling op-

gevangen door de (deels autonome) produktiviteitsstijging. Verder is van belang om na te gaan in welke mate hervormingen de concurrentiepositie ten opzichte van derde landen beïnvloedt.

Gezien deze noodzaak voor verder onderzoek moeten de in deze studie gepresenteerde berekeningen met enige voorzichtigheid worden gebruikt. Nader onderzoek zal betere schattingen van de effecten mogelijk maken. Dat neemt niet weg dat uit de berekeningen duidelijk blijkt dat hervormingen van het landbouwbeleid naar een meer markt-conforme situatie vooral op grotere bedrijven tot inkomensdalingen zullen leiden. Deze bedrijven profiteren het sterkst van het huidige beleid zodat hervormingen met een andere uitkomst nauwelijks denkbaar zijn. Vooral boeren en tuinders die de arbeidsorganisatie en financiering van hun bedrijf hebben gebaseerd op het huidige beleid en daarbij met veel vreemde arbeid en vreemd vermogen werken kunnen bij hervormingen in een moeilijke, en soms uitzichtloze, situatie komen te verkeren. Dat pleit voor een beleid waarin duidelijkheid en geleidelijkheid trefwoorden zijn.

Literatuur

Biesheuvel, P.M.

Bedrijfseconomische perspectieven van extensieve bouwplannen in de Veenkoloniën op langere termijn

Den Haag, LEI, 1990; Publikatie 3.146

Brown, C.

Distribution of CAP price support

Kopenhagen, Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, 1989

CEG, Commission of the European Communities

FADN: an A-Z for users

Luxembourg, 1989

CEG, Commission of the European Communities

The development and future of the Common Agricultural Policy

Brussel, 1991a; (COM(91) 258 final)

CEG, Commission of the European Communities

Proposal for a council regulation establishing a support system for soya beans, rapeseed and sunflowerseed

Brussel, 1991b; (COM(91) 318 final)

Daberkow S.G. en K.H. Reichelderfer

"Low input agriculture: trends, goals and prospects for input use"

In: American Journal of Agricultural Economics, 70(1988)5, pp. 1159-1166

Dröge, H., N.S.P. de Groot en K.J. Poppe

"Bedrijfsresultaten, inkomensvorming en financiering in de Nederlandse landbouw 1946-1990"

in: A.L.G.M. Bauwens, M.N. de Groot en K.J. Poppe: Agrarisch bestaan

Assen, Van Gorcum 1990

EUROSTAT

Farm Structure - 1987 survey: main results

Luxembourg, Statistical office of the European Communities, 1991

Isermeyer, F.

Produktionsstrukturen, Produktionskosten und Wettbewerbstellung der Milcherzeugung in Nord Amerika, Neu Seeland und der EG

Kiel, 1988

Knerr, B.

"The impact of transfers to agriculture through the German tax system"

in: European Review of Agricultural Economics, 18(1991)2, pp. 193-208

Kögl, H.

"Extensification of farming - will it be a successful strategy?"
Den Haag, 1990; Paper presented at the VIIth European Congress of Agricultural Economists (Theme 5: new strategic approaches in farm management)

Luijt, J.

"Grondmarkteffecten van een vrije pacht en lagere afzetprijzen"
In: Tijdschrift voor Sociaalwetenschappelijk onderzoek van de Landbouw, 3(1988)4, pp. 295-320

Moyer, H.W. en T.E. Josling

Agricultural policy reform - politics and process in the EC and USA

Hemel Hempstead UK, 1990

Noordam, W.P.

"Geen inkomensverlies door 1-op-4 fabrieksaardappelen"

In: Oogst, 29 maart 1991

Picchi, A.

"Landbouwbeleid en kwaliteitsproductie"

in: Van der Ploeg en Ettema, 1990

Poppe, K.J.

De Engelse aardappelteelt onder veranderende omstandigheden

Den Haag, LEI, 1984a; Onderzoekverslag 11

Poppe, K.J.

"Het EG boekhoudnet"

In "Van Bedrijfsuitkomsten tot financiële positie (BEF), 1982/83"

Den Haag, LEI, 1984b; PR 13-82/83

Poppe, K.J. en P.J.A. Spitters

Vleesaankopen door consumenten

Den Haag, LEI, 1984c; Onderzoekverslag 15

Poppe, K.J.

Zicht op concurrentie?

Den Haag, LEI, 1987; Mededeling 369

Poppe, K.J.

Bedrijfsuitkomsten in de Europese akkerbouw en melkveehouderij

Den Haag, LEI, 1989; Mededeling 414

- Poppe, K.J. (red.)
Bedrijfsuitkomsten en Financiële Positie
Den Haag, LEI, 1991; PR 13-89/90
- Roest, K. de
"Een voorbeeld van kwaliteit: de produktie van Parmezaanse kaas"
in: Van der Ploeg en Ettema, 1990
- Rutten, H., S. van Berkum en J.H. Post
Steunvermindering in de Europese landbouw
Den Haag, LEI, 1990; Mededeling 440
- Schmitt, G.H.
"Warum ist Landwirtschaft eigentlich Überwiegend 'bauerliche Familienwirtschaft'?" in: Berichte über Landwirtschaft 67(1989)
pp. 203-225
- Smit, A.B.
De Nederlandse akkerbouw in Europees perspectief - analyse van
sterke en zwakke kenmerken op bedrijfsniveau
Den Haag, 1990; LEI - ongepubliceerde scriptie
- Thiede, G.
Landwirt in Europa
Frankfurt am Main, 1990
- Wisman, J.H.
Varkens 1990 - bedrijfseconomische beschouwingen
Den Haag, LEI, 1991; PR 7-90

Overige relevante literatuur

Krijger, A.

Reacties van Nederlandse melkveehouders op de superheffing
Utrecht, 1991

Kuyvenhoven, A. en A.J. Oskam

"De toekomst van de Nederlandse akkerbouw"

In: ESB, 76(1991)3808, pp. 496-500

Murhy, M.C.

Report on farming in the Eastern counties of England 1989/90
Cambridge, 1991

Floeg, J.D. van der en M. Ettema (red.)

Tussen bulk en kwaliteit

Assen, Van Gorcum 1990

BIJLAGEN

Bijlage 1 Produktiestructuur per lidstaat, gebaseerd op het EG-boekhoudnet:
 procentuele verdeling van bedrijven en produktie naar grootteklasse
 a)

Lidstaat	Grootteklasse in EGE									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	alle
	in procenten									absoluut b)
België										
bedrijven						12	54	30	3	52100
produktie						4	39	46	11	2500
Denemarken										
bedrijven			8	7	11	9	34	25	5	81000
produktie			1	1	3	3	25	42	22	3700
Duitsland										
bedrijven					15	14	51	19	1	358200
produktie					5	7	49	34	5	12800
Griekenland										
bedrijven	35	21	13	14	6	7	1			497300
produktie	15	15	13	19	12	22	3			4400
Spanje										
bedrijven	36	19	12	14	7	10	2	0		590800
produktie	11	11	9	15	10	27	11	4		6100
Frankrijk										
bedrijven					12	12	51	21	2	550700
produktie					4	5	42	37	9	22600
Ierland										
bedrijven	27	15	11	13	9	20	5	1		139500
produktie	6	5	5	10	9	37	20	6		2300
Italië										
bedrijven	27	19	11	14	7	15	5	1		121900
produktie	6	7	6	10	8	28	22	13		18800
Luxemburg										
bedrijven							71	29		2300
produktie							60	40		95
Nederland										
bedrijven							38	51	10	92300
produktie							17	51	32	7500
Portugal										
bedrijven	18	48	14	7	6	3	3	1	0	457200
produktie	5	26	13	9	11	7	16	12	8	2200
Ver. Kon.										
bedrijven			2	2	7	6	33	32	18	134800
produktie			0	0	1	1	14	30	54	11700

a) De volgende grootteklassen zijn onderscheiden: 1= < 2 EGE, 2= 2-4 EGE, 3= 4-6 EGE, 4= 6-8 EGE, 5= 8-12 EGE, 6= 12-16 EGE, 7= 16-40 EGE, 8= 40-100 EGE, 9= 100 en meer EGE; b) Produktie absoluut gemeten in 1000 EGE.

Bijlage 2 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor graanbedrijven (type 1100), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar regio

	Beieren	Centre	Lombar- dije	Dene- marken	Oost- Engeland	Mace- donie	Castilla- Leon
Aantal vertegenwoordigde bedrijven	2002	11796	7036	13064	7689	22189	36773
Aantal boekhoudbedrijven	39	109	109	201	177	318	479
Oppervlakte cultuurground (ha)	21,0	72,6	24,4	26,1	133,3	13,4	56,2
Arbeidskrachten	0,9	1,3	1,9	0,4	2,3	1,0	0,9
w.v. gezinsarbeid (%)	95,6	92,8	87,8	86,4	47,4	95,2	85,4
Balanstotaal (ECU)	162816	202475	277011	140687	797202	56664	93664
Solvabiliteit	83	69	100	53	91	94	98
Ha graan *)	16,8	54,0	23,0	21,4	98,8	12,3	45,1
Ha tarwe	6,3	29,9	1,7	5,2	66,4	4,1	10,2
Ha gerst	6,9	5,9	1,2	14,6	30,6	1,4	33,1
Kg tarwe/ha	5542	6092	5369	5903	6231	2750	2487
Kg gerst/ha	4270	5288	5478	4133	5195	2545	2308
Tarweprijs (ECU/ton)	186,03	178,34	220,41	172,49	157,76	151,63	188,49
In ECU per ha cultuurground:							
Totaal opbrengsten	1213	1123	2256	1048	1024	915	371
Toegerekende kosten	382	343	600	329	332	220	129
w.v. intern verkeer (%)	23,2	3,7	15,9	8,7	5,0	23,7	7,5
Algemene kosten	412	178	479	293	194	139	77
Afschrijvingen	354	183	155	190	185	120	44
Subsidies minus bedr. belastingen	32	-68	14	-24	-7	50	-5
Netto-toegevoegde waarde	97	371	1036	212	306	486	116
Betaalde factorkosten	123	149	224	360	222	140	44
Gezinsinkomen uit bedrijf	-26	223	812	-148	86	351	72
Per bedrijf:							
Gezinsinkomen uit bedrijf	-553	16220	19796	-3871	11418	4588	4031
Effect prijzadalingen	7822	29441	19731	7755	46816	4081	7387
In % gezinsinkomen uit bedrijf	-1416	182	100	-200	-410	87	183
In % netto-toegevoegde waarde	386	109	78	140	115	63	113

*) Inclusief korrelmaïs en rijst.

Bijlage 3 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor overige akkerbouwbedrijven (type 1200), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar regio

	Nieder- sachsen	Ficar- die	Nord-Pas- de Calais	Veneto	België	Neder- land	Dene- marken	Oost- Engel.	Mace- donië	Castilla- Leon	Riba- tejo
Aantal vertegenwoordigde bedrijven	9823	7526	8678	20930	5634	13868	21102	9836	88210	25728	5472
Aantal boekhoudbedrijven	160	106	105	296	109	273	421	264	1124	601	68
Opp. cultuurground (ha)	56,95	75,85	40,00	8,76	44,31	41,32	39,76	167,20	6,30	31,77	14,78
Arbeidskrachten	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	0,8	3,6	1,7	1,2	2,0
w.v. gezinsarbeid (%)	73,8	77,0	84,4	97,3	90,8	86,0	81,8	32,0	96,4	77,6	68,2
Balanstotaal (ECU)	429230	229426	135645	154137	205551	436478	205027	956829	41677	99071	45627
Solvabiliteit	83	57	57	100	73	74	42	87	95	98	91
Ha graan	34,9	44,6	21,3	4,1	22,3	10,8	23,4	95,8	4,0	17,8	3,3
Ha suikerbieten	11,1	11,0	5,0	1,2	10,7	8,3	2,4	16,1	0,3	3,0	0,0
Ha aardappelen	3,5	4,6	2,6	0,0	2,4	12,0	1,0	5,9	0,1	0,6	0,3
Kg tarwe/ha	7293	7142	7090	5914	7329	7416	6452	6489	2827	3397	1945
Ton suikerbieten/ha	47,1	59,4	54,6	53,2	57,4	53,4	43,8	45,1	63,4	48,7	
Ton aardappelen/ha	35,7	37,2	34,3	33,2	42,6	42,0	29,4	38,8	26,6	24,0	13,1
Suikerb. prijs (ECU/ton)	48,1	36,1	37,8	46,5	42,1	46,3	48,4	40,1	36,4	64,2	
Aardappelprijs (ECU/100 kg)	6,7	6,2	6,2	12,9	6,1	8,7	9,1	12,1	15,9	13,1	13,7
In ECU per ha cultuurground:											
Totaal opbrengsten	1916	1630	1910	2616	2125	2630	1383	1365	1688	819	800
Toegerekende kosten	627	560	601	574	744	864	486	446	292	222	204
Algemene kosten	400	310	381	355	266	551	296	276	209	154	187
Afschrijvingen	270	210	221	255	159	352	200	195	204	94	92
Subs. minus beadr. belast.	10	-84	-62	-57	15	-19	-16	-9	36	-1	7
Netto-toegevoegde waarde	629	466	645	1375	971	844	385	439	1019	348	324
Betaalde factorkosten	262	255	305	88	230	464	442	344	158	93	182
Gezinsinkomen uit bedrijf	367	212	345	1288	741	383	-57	97	864	256	210
Per bedrijf:											
Gezinsinkomen uit bedrijf	20907	16084	13780	11281	32837	15832	-2246	16133	5444	8118	3098
Effect prijsdalingen	33497	40189	21988	7301	32252	23472	15658	67864	2723	9515	2855
In % gezinsinkomen u.b.	160	250	160	65	98	148	-697	421	50	117	92
In % netto-toegev. waarde	93	114	85	61	75	67	102	92	42	86	60

Bijlage 4 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor tuinbouwbedrijven (type 2000), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar lidstaat

	Duits- land	Frank- rijk	Italië	België	Neder- land	Dene- marken	Vereinigd Koninkr.	Grieken- land	Spanje	Portugal
Aantal vertegenw. bedrijven	9127	11606	28447	5605	14900	1867	4362	9934	15150	8772
Aantal boekhoudbedrijven	244	188	1075	114	348	208	56	84	329	141
Opp. cultuurgrond (ha)	2,0	6,2	1,9	2,8	3,9	5,9	13,6	2,6	3,9	3,4
Arbeidskrachten	3,9	2,7	2,2	2,5	3,9	3,4	6,4	1,8	2,0	2,1
w.v. gezinsarbeid (%)	40,6	63,6	92,3	67,5	46,7	35,4	21,9	88,8	66,5	60,3
Balanstotaal (ECU)	172240	135577	100439	139390	396585	286030	349151	55362	72551	44661
Solvabiliteit	53	54	97	58	52	29	79	89	99	91
Ha groenten & bloemen	1,6	2,5	0,9	1,6	2,9	2,8	10,6	0,5	2,6	0,9
Ha (citrus)fruit	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,3
In ECU per ha cultuurgrond:										
Totaal opbrengsten	73945	13688	19778	34432	58962	33921	18075	7342	6695	3680
Togerekende kosten	19482	3262	5144	7152	13170	12718	5096	1544	1554	788
Algemene kosten	20934	2735	1815	6127	14374	6438	3225	575	796	524
Afschrijvingen	7982	1771	1693	3925	8330	2776	1471	912	562	478
Subsidies minus bedrijfs- belastingen	-376	-48	-3	-146	-147	123	36	200	-6	21
Netto-toegevoegde waarde	25171	5872	11123	17082	22941	12112	8319	4511	3777	1911
Betaalde factorkosten	14833	2964	1168	4534	10927	10214	5052	591	1046	774
Gezinsinkomen uit bedrijf	10358	3177	9967	12546	12637	1906	3387	4192	2734	1336
Per bedrijf:										
Gezinsinkomen uit bedrijf	21131	19569	19037	34503	49538	11151	46002	10900	10524	4555
Effect prijsdalingen	16542	13269	6108	16392	34051	30748	42570	3858	4480	2012
In % gezinsinkomen uit bedr.	78	68	32	48	69	276	93	35	43	44
In % netto-toegev.waarde	32	37	29	35	38	43	38	33	31	31

Bijlage 5 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor gespecialiseerde melkveebedrijven (type 4100), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar regio

	Nieder- sachsen	Bei- eren	Basse- Norm.	Pays-de- la Loire	Bro- tagne	Neder- land	Dane- marken	Ier- land	West- Engel.	Wales	Noord- Ierland	Italië
Aantal vertegenw. bedr.	21330	63683	18471	21032	31198	38991	15980	57099	11536	5476	5939	76480
Aantal steekproefbedr.	285	276	116	120	171	483	465	473	172	109	174	2279
Opp. cultuurgrond (ha)	38,3	21,8	34,2	34,7	27,7	27,9	34,2	33,1	60,6	57,2	46,0	15,1
v.v. voederopp. (z)	87,8	76,4	92,7	84,1	81,6	98,0	66,2	96,5	90,4	94,6	96,6	85,6
Balanstotaal (ECU)	280173	219556	150827	135700	148637	523052	267014	185744	451679	402195	306162	220498
Solvabiliteit	74	82	64	67	74	69	47	93	85	86	98	97
Arbeidskrachten	1,7	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,4	1,4	2,4	2,1	1,7	2,0
v.v. gezinsarbeid (z)	86,1	93,6	97,4	98,8	98,7	92,5	79,4	91,7	62,3	77,4	89,4	96,0
Aantal melkkoeien	33,2	21,5	32,0	27,9	28,6	52,8	37,4	26,4	73,5	66,0	46,1	18,5
Grootveeëenheden	65,2	36,6	49,2	48,1	43,5	88,0	69,3	46,3	113,5	109,5	79,6	26,9
Melkkoeien/ha voederopp.	0,99	1,29	1,01	0,96	1,26	1,93	1,65	0,83	1,34	1,22	1,04	1,43
Voerkosten/melkkoe *)	573	492	302	355	313	565	764	277	411	399	341	1163
v.v. intern verkeer (z)	15	40	16	22	30	4	10	20	8	11	12	52
Melkproduktie/koe (kg)	5506	4487	4673	4933	5146	6220	5822	4063	5475	5143	4813	4356
Melkprod./ha voederopp.	5434	5806	4710	4718	6499	12011	9623	3365	7342	6273	4994	6221
In ECU per melkkoe:												
Totaal opbrengsten	1369	1419	1179	1241	1351	1550	1490	887	1154	990	928	2129
Toegerekende kosten	501	473	374	408	452	577	621	309	439	378	344	911
Algemene kosten	267	306	221	249	278	209	278	129	166	146	120	149
Afschrijvingen	159	294	122	110	155	154	135	69	112	99	100	152
Subs. minus bedr. belast.	41	76	-31	-24	-40	3	-3	14	12	15	18	5
Netto-toegevoegde waarde	483	422	431	450	426	613	495	394	449	382	382	922
Betaalde factorkosten	143	91	166	125	105	176	283	74	179	127	65	91
Gezinskomen uit bedrijf	340	332	273	331	325	440	213	323	274	261	348	834
Per bedrijf:												
Gezinskomen uit bedrijf	22184	12130	13455	15911	14156	38675	14790	14967	31100	28547	27691	22446
Effect prijzadalingen	19654	12607	14169	14889	14024	280302	22894	11354	29887	25105	18569	10567
In % gezinskomen u.b.	89	104	105	94	99	73	155	76	96	88	67	47
In % netto-toegev. waarde	62	82	67	69	76	52	67	62	59	60	61	43

*) Alleen voerkosten graasdieren.

Bijlage 6 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor gespecialiseerde runder-, jong- en mestveebedrijven (type 4200) gemiddelde 1986/87-1988/89 naar regio

	Bourgogne	Limousin	West-Engeland	Noord-Ierland	Asturias	Ierland
Aantal vertegenwoordigde bedrijven	8091	9903	2320	6894	3444	42187
Aantal boekhoudbedrijven	88	105	21	84	80	244
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	60,6	46,6	53,3	39,9	8,4	31,9
w.v. grana (t)	11,2	9,4	2,1	1,5	0,0	1,0
w.v. grasland en voedergrassen (t)	88,5	90,3	97,8	98,4	99,5	98,9
Arbeidskrachten	1,3	1,6	1,4	1,2	1,5	1,0
w.v. gezinsarbeid (t)	93,9	97,5	83,8	93,3	99,3	96,1
Balans totaal (ECU)	195532	181573	297023	216099	56426	12851
Solvabiliteit	73	76	92	98	99	96
Grootveeëenheden	61,2	46,8	71,5	43,8	11,4	27,5
w.v. rundvee (t) *	95,0	95,7	92,3	94,4	96,9	96,3
Gve/vak	46,7	28,7	50,4	36,8	7,6	26,7
Gve rundvee/ha cultuurgrond	1,0	1,0	1,2	1,0	1,3	0,8
In ECU per ha cultuurgrond:						
totaal opbrengsten	671	733	729	515	1033	370
w.v. rundvlees (t)	81,0	77,6	62,2	84,9	55,8	85,7
voerkosten	96	122	133	111	439	47
w.v. intern verkeer (t)	38,6	25,8	6,3	7,5	68,4	6,7
Overige toegerkende kosten	97	117	126	88	73	65
Algemene kosten	137	160	148	117	67	85
Afschrijvingen	104	129	94	98	93	42
Subsidies minus bedrijfsbelastingen	77	100	51	72	8	37
netto-toegevoegde waarde	314	305	279	173	369	168
betaalde factorkosten	128	78	104	48	31	34
Per bedrijf:						
Gezinsinkomen uit bedrijf	11830	11569	9395	6800	2839	4331
Effect prijzadalingen	17241	13150	11877	8290	2363	5042
In t gezinsinkomen uit bedrijf	146	114	126	122	83	116
In t netto-toegevoegde waarde	91	93	80	120	76	94

*) Runderen exclusief melkkoelen.

Bijlage 7 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor melk- en rundvleesbedrijven (type 4300), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar lidstaat

	Duitsland		Frankrijk	Italië	België	Luxemburg	Ierland	Verenigd Koninkr.	Spanje	Portugal
Aantal vertegenwoordigde bedr.	15171	18343	25869	3928	281	6847	3027	19773	8373	8373
Aantal boekhoudbedrijven	219	183	766	68	37	51	42	172	75	75
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	30,4	51,9	16,9	33,5	62,4	42,3	108,9	9,9	14,0	14,0
w.v. granen (%)	30,6	18,2	19,9	14,9	25,0	5,9	9,0	5,1	5,0	5,0
w.v. grasland en voedergew. (%)	66,8	79,5	77,8	82,8	73,3	93,2	90,7	90,9	92,3	92,3
Arbeidskrachten	1,7	1,7	2,1	1,7	2,0	1,5	2,8	1,4	1,7	1,7
w.v. gezinsarbeid (%)	89,8	97,6	94,8	98,8	95,9	93,4	61,7	98,6	84,2	84,2
Balans totaal (ECU)	256178	175154	262390	192016	307403	193144	488288	66852	51431	51431
Solvabiliteit	79	72	97	78	85	95	86	99	96	96
Grootveeëenheden	52,1	58,7	32,1	66,8	90,8	46,7	171,9	15,5	15,0	15,0
w.v. melkkoelen (%)	36,6	36,0	51,2	35,9	37,5	29,3	30,9	46,3	51,7	51,7
overig rundvee (%)	49,7	62,0	47,8	58,1	59,0	62,4	45,9	50,7	45,3	45,3
In ECU per ha cultuurgrond:										
Totaal opbrengsten	2213	1113	3683	2107	1454	759	1275	1938	1080	1080
w.v. melk (%)	40	42	48	29	48	36	49	47	49	49
overig rundvee (%)	30	36	22	53	31	45	30	26	25	25
Voerkosten	572	194	1467	546	347	130	346	717	386	386
w.v. interen verkeer (%)	38	31	53	22	43	24	15	43	37	37
Overige toegerekende kosten	290	179	220	279	202	130	187	116	94	94
Algemene kosten	460	218	273	223	240	130	170	152	110	110
Afschrijvingen	381	133	257	177	220	65	157	108	70	70
Subsidies minus bedrijfsbelast.	80	8	25	91	28	31	37	-4	21	21
Netto-toevoegde waarde	590	397	1491	973	473	335	452	841	441	441
Betaalde factorkosten	5541	7129	3020	4979	6116	2935	21218	440	1472	1472
Per bedrijf:										
Gezinsinkomen uit bedrijf	12486	13757	22416	27704	23729	11348	29097	7918	4865	4865
Effect prijsdalingen	16885	17326	12453	22559	23743	10460	38525	4099	3134	3134
In % gezinsinkomen uit bedr.	135	126	56	81	100	92	132	52	64	64
In % netto-toevoegde waarde	94	84	50	69	80	74	78	49	51	51

Bijlage 8 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor schapen- en geitenbedrijven (type 4400), gemiddelde 1986/87-1988/89

	Frankrijk	Italië	Ierland	Ver. Kon.	Griekenl.	Spanje	Portugal
Aantal vertegenwoordigde bedrijven	29239	27754	21339	24862	45775	46058	17392
Aantal boekhoudbedrijven	356	481	328	715	803	394	157
Oppervlakte cultuurgroond (ha)	52,0	36,7	48,0	135,7	4,0	24,2	33,2
w.v. grannen (%)	11,3	6,7	2,7	2,2	37,2	4,7	4,4
grasland en voedergewassen (%)	87,9	92,3	97,0	97,7	50,8	94,1	92,9
Arbeidskrachten	1,6	1,9	1,1	1,7	1,8	1,3	1,9
w.v. gezinsarbeid (%)	97,4	94,1	94,7	78,9	98,3	78,4	77,7
Balanstotaal (ECU)	147989	153002	134573	327214	33871	63272	48850
Solvabiliteit	70	98	95	89	94	98	96
Aantal gve	40,7	21,6	32,8	109,6	19,5	32,4	11,0
w.v. schapen en geiten (%)	63,3	69,3	46,8	59,1	95,9	73,6	70,0
overig rundvee (%)	30,8	19,6	50,5	37,0	2,9	23,3	21,6
Gve/ha	0,9	0,6	0,7	0,8	9,6	1,4	0,3
In ECU per ha cultuurgroond:							
Totaal opbrengsten	700	836	313	359	3447	793	250
w.v. grannen (%)	9,4	5,0	6,1	4,5	5,5	2,4	6,5
melk: schapen en geiten (%)	23,5	30,9	0,0	0,0	39,6	17,5	15,4
vlees en wol: schapen en geiten (%)	33,2	18,8	31,5	42,0	39,4	50,0	21,3
rundvless (%)	19,0	9,3	43,3	35,1	1,6	5,6	13,7
Voerkosten	171	263	46	84	1167	356	62
w.v. intern verkeer (%)	28,6	64,5	19,5	12,9	29,6	13,7	46,1
Overige toegerekende kosten	103	45	59	62	145	33	25
Algemene kosten	150	55	62	71	166	37	39
Afschrijvingen	116	60	33	56	184	28	28
Subsidies minus bedrijfsbelastingen	116	15	71	68	494	23	27
Netto-toegevoegde waarde	276	428	184	154	2279	362	123
Betaalde factorkosten	92	58	34	71	127	82	43
Per bedrijf:							
Gezinsinkomen uit bedrijf	10473	13923	7306	12426	8591	6801	2854
Effect prijsdalingen	11195	7054	5655	17690	3637	4632	2091
In % gezinsinkomen uit bedrijf	107	51	77	142	42	68	73
In % netto-toegevoegde waarde	78	45	64	85	40	53	51

86 Bijlage 9 Overzicht van bedrijfsuitkomsten en andere kengetallen voor intensieve-veehouderijbedrijven (type 5000), gemiddelde 1986/87-1988/89 naar regio

	Nord- Rhein- Westf.	Bre- tagne	Oost- Eng- land	Riba- tejo	Italië	België	Neder- land	Dene- marken	Spanje
Aantal vertegenwoordigde bedrijven	1894	5750	1337	4186	4915	3521	9537	4277	11253
Aantal boekhoudbedrijven	20	100	29	62	48	102	133	148	175
Opervlakte cultuurgrond (ha)	18,5	15,2	6,2	2,2	8,4	4,8	4,9	29,9	8,1
w.v. graan (%)	80,4	66,9	51,5	3,6	46,9	39,8	4,1	70,9	32,8
grasland en voedergewassen (%)	14,7	25,5	39,7	83,2	32,4	47,1	42,7	5,5	47,5
Arbeidskrachten	1,6	1,6	3,2	1,3	2,2	1,3	1,4	1,7	1,3
w.v. gezinsarbeid (%)	88,3	91,7	32,3	67,4	89,9	98,5	89,5	66,9	85,3
Grootvee-eenheden	110,8	227,9	341,2	65,0	297,9	202,5	243,4	206,5	156,3
w.v. varkens (%)	94,7	52,5	76,2	63,6	59,4	74,0	62,1	94,3	50,5
w.v. pluimvee (%)	5,2	45,3	23,5	34,8	40,3	23,2	36,4	5,2	49,0
Balans totaal (ECU)	278102	217403	320828	73122	471777	165158	360992	440596	87232
Solvabiliteit	69	48	63	95	98	67	54	37	91
In ECU per bedrijf:									
Totaal opbrengsten	127561	158250	274137	57750	236251	168838	206367	214351	76642
w.v. varkens (%)	71,9	60,8	67,6	63,5	68,8	68,0	58,6	82,5	57,5
pluimvee (%)	4,4	24,5	29,3	31,9	23,9	25,7	35,3	4,5	36,6
Voerkosten	63924	99126	180672	41294	148657	116197	138331	114004	56244
w.v. intern verkeer (%)	24,5	6,5	0,6	0,2	2,9	1,4	0,2	12,4	0,4
Overige toegeerkende kosten	9938	8121	15556	1779	7261	6462	7855	12663	2712
Algemene kosten	20317	16341	23032	2860	12103	6148	15223	20383	3112
Afschrijvingen	12418	11684	13600	1590	6214	8232	15678	16621	2463
Subsidies minus bedrijfsbelastingen	80	-148	-811	86	-175	463	-637	-830	-138
Netto-toevoegde waarde	21044	22830	38466	10313	61841	32262	28643	49850	11973
Betaalde factorkosten	8349	10592	35234	2059	4418	3562	14886	37274	2089
Per bedrijf:									
Gezinsinkomen uit bedrijf	12695	13793	3236	8264	57500	28701	13762	12775	9889
Effect prijzadalingen	23834	25116	43864	8355	40007	26541	31377	42486	10666
In % gezinsinkomen uit bedrijf	188	182	1355	101	70	92	228	333	108
In % netto-toevoegde waarde	113	110	114	81	65	82	110	85	89